

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

2018 # 2

**UKRAINIAN JOURNAL ON LIBRARY
AND INFORMATION SCIENCE**

Редакційна колегія

Головний редактор

Тетяна Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, Київ, Україна
вул. Чигоріна, 14, каб. 75
тел.: +38(050)4141914
e-mail: granchakt@ukr.net

Редакційна колегія

Валентина Бездрабко, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Олександр Груша, кандидат історичних наук, доцент, Центральна наукова бібліотека імені Якуба Коласа, Мінськ, Білорусь

Ірина Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Євгенія Кулик, кандидат наук із соціальних комунікацій, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

Ірене Лопатовська, доктор філософії в галузі інформаційних наук, доцент, Інститут Пратта, Нью-Йорк, США

Валентина Медведєва, кандидат педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Роман Мотульський, доктор педагогічних наук, професор, Національна бібліотека Білорусі, Мінськ, Білорусь

Тетяна Новальська, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Лєся Пізнюк, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Микола Сенченко, доктор технічних наук, професор, Книжкова палата України імені Івана Федорова, Київ, Україна

Олег Сербін, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Генрік Голлендер, доктор гуманітарних наук, Університет Лазарського, Варшава, Польща

Тетяна Ярошенко, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

Микола Яцевич, кандидат педагогічних наук, доцент, Білоруський державний університет культури і мистецтв, Мінськ, Білорусь

Editorial board

Editor-in-chief

Tetiana Hranchak, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Professor of the Department of Information Technologies of Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine
Chyhorina str., 14, cab. 75
tel.: +38(050)4141914
e-mail: granchakt@ukr.net

Editorial board

Valentyna Bezdrabko, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Oleksandr Hrusha, Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor, Central Scientific Library named after Yakub Kolas, Minsk, Belarus

Iryna Davydova, Dr. Hab. in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Yevheniia Kulyk, Ph.D. in Social Communications, Scientific-Technical Library named after H. I. Denisenko of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Irene Lopatovska, Ph.D. in Information Sciences, Associate Professor, Pratt Institute, New York, USA

Valentyna Medvedieva, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Roman Motulskyi, Dr. Hab. in Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus, Minsk, Belarus

Tetiana Novalska, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Lesya Pisniuk, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Mykola Senchenko, Dr. Hab. in Technical Sciences, Professor, Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oleh Serbin, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Henryk Hollender, Ph.D. in Humanities, University of Lazarsky, Warsaw, Poland

Tetiana Yaroshenko, Ph.D. in Historical Sciences, Assistant Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Mykola Yatsevych, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk, Belarus

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
MINISTRY OF CULTURE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

**Український журнал
з бібліотекознавства
та інформаційних наук**

Науковий журнал

**Ukrainian Journal on Library
and Information Science**

Scientific Journal

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

**Випуск 2
ISSUE 2**

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ
KYIV
KNUKIM PUBLISHING
2018

*Затверджено до друку та опублікування в мережі інтернет вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 25 від 10.12.2018)*

Відповідальний редактор
Т. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій

Літературний редактор
К. Спрогіс

Редактор-перекладач
англійського тексту
В. Діброва

УДК 02(477)(06)

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук /
редкол.: Т. Гранчак (голов. ред.), В. Бездрабко, І. Давидова [та ін.] ; відп. ред. Т. Гранчак ;
М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мис-
тецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. – 112 с.

У випуску представлено публікації, в яких висвітлюються актуальні питання розвитку соціокомунікативістики, адаптації наукових досліджень до умов цифрового середовища та участі бібліотек у сприянні дотриманню академічної доброчесності.

Авторами розглядається перспектива розвитку наук соціокомунікаційного циклу в контексті теорії ноосфери В. І. Вернадського, обґрунтовується посилення реформуючої ролі наукового знання і наукових досліджень, аналізуються сучасні технологічні підходи до організації дослідницьких даних та управління ними. Особливу увагу приділено аналізу концепту спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», перспективи якої розглянуто з позицій теорії управління знаннями.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, магістрантів, усіх, хто досліджує теоретико-прикладні аспекти у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Адреса редакційної колегії: КНУКіМ, м. Київ, вул. Чигоріна, 14, каб. 75
тел.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ № 23138-12978 Р від 08.02.2018

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

© Київський національний університет
культури і мистецтв, 2018

© Автори статей, 2018

*Approved for publication and publication on the Internet by
the Academic Council of Kyiv National University of Culture and Arts
(protocol No. 25 from 10.12.2018)*

Responsible editor

T. Hranchak, Dr. Hab. in Social Communications

Literary editor

K. Sprohis

English text editor

V. Dibrova

UDC 02(477)(06)

Ukrainian Journal on Library and Information Science/ edit.: T. Hranchak (Ed.-in-chief), V. Bezdrabko, I. Davydova [and other] ; Resp. ed. T. Hranchak ; Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv : Publishing Center KNUCaA, 2018. – 112 p.

The collection contains publications, which highlight the topical issues of the development socio-communicative science, adaptation of scientific researches to the conditions of the digital environment and the participation of libraries in contributing to academic integrity.

The authors consider the prospect of the development of the sciences of the socio-communication cycle in the context of VI Vernadsky's noosphere theory, substantiate the strengthening of the reforming role of scientific knowledge and scientific researches, analyze the modern technological approaches to the organization of research data and their management. Particular attention is paid to the analysis of the concept of the specialty "Information, Library and Archival Studies", the prospects of which are considered from the standpoint of the theory of knowledge management.

The publication is aimed at a wide range of library and information workers, scientists, university lecturers, postgraduates, undergraduates, all who study theoretical and applied aspects in the field of social communications and information and communication technologies.

Address of editorial board: KNUCaA, Kyiv, Chyhorina str., 14, cab. 75
tel.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Certificate of state registration of printed mass media:
KB № 23138-12978 P from 08.02.2018

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

© Kyiv National University of Culture
and Arts, 2018

© Authors of articles, 2018

ЗМІСТ

CONTENT

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

TRENDS IN DEVELOPMENT OF LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCES

<i>Галина Швецова-Водка</i> УЧЕННЯ ПРО НООСФЕРУ ЯК ПІДСТАВА РОЗВИТКУ НООКОМУНІКОЛОГІЇ	10	<i>Halyna Shvetsova-Vodka</i> STUDIES ABOUT A NOOSPHERE AS FOUNDATION OF DEVELOPMENT OF NOOCOMMUNICOLOGY
<i>Юрій Столяров</i> УСТНЫЙ ДОКУМЕНТ	24	<i>Yuriy Stolyarov</i> ORAL DOCUMENT
<i>Сергей Жумарь, Юрий Нестерович</i> ОМОНИМИЯ В ДЕФИНИЦИЯХ, ДЕФИНИЕНСАХ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ ПО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВУ И АРХИВНОМУ ДЕЛУ	37	<i>Sergey Zhumar, Yuriy Nesterovich</i> HOMONYMS IN DEFENITIONS IN NORMATIVE DOCUMENTS ON RECORDS MANAGEMENT AND ARCHIVE BUSINESS

БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА: ІНФОРМАЦІЙНІ І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

LIBRARY PRACTICE: INFORMATIONAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

<i>Світлана Чуканова</i> ДОТРИМАННЯ НОРМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИМИ ДАНИМИ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА	52	<i>Svitlana Chukanova</i> ACADEMIC INTEGRITY NORMS COMPLIANCE IN THE PROCESS OF RESEARCH DATA MANAGEMENT: FOREIGN PRACTICE
---	-----------	--

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

<i>Оксана Матвієнко, Михайло Цивін</i> «УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ» ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР ПОШУКУ КОНЦЕПТУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»	66	<i>Oksana Matvienko, Michael Tsyvin</i> “KNOWLEDGE MANAGEMENT” AS A METHODOLOGICAL GUIDE FOR SEARCHING THE CONCEPT OF SPECIALITY “INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES”
---	-----------	--

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ
INFORMATIONAL TECHNOLOGIES: PRACTICE AND PERSPECTIVES

- Іван Братусь,*
Зоряна Свердлик
**ВЛАСНИЙ КАНАЛ НА YOUTUBE:
АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ** 78
- Ivan Bratus,*
Zoriana Sverdlyk
**PERSONAL CHANNEL ON YOUTUBE:
ASPECTS OF MONITORING**

КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, КРУГЛІ СТОЛИ
CONFERENCES, SEMINARS, ROUND TABLES

- Тетяна Гранчак,*
Євгенія Кулик
**МІЖНАРОДНИЙ 90
БІБЛІОТЕЧНИЙ ФОРУМ УБА
(М. ЛЬВІВ, 19–22 ВЕРЕСНЯ):
«ПРИРЕЧЕНІ» НА СВОБОДУ**
ДОДАТОК 1.
СТРАТЕГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ
БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ
НА 2019–2021 РОКИ
- Tetiana Hranchak,*
Yevheniia Kulyk
**INTERNATIONAL
LIBRARY FORUM ULA
(LVIV, SEPTEMBER 19-22): “FATED”
FOR FREEDOM**
APPENDIX 1.
STRATEGY OF THE UKRAINIAN
LIBRARY ASSOCIATION
FOR 2019-2021 YEARS

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ
REVIEWS

- Катерина Климова,*
**«МЕНЕДЖМЕНТ БІБЛІОТЕЧНИХ
ТА АРХІВНИХ УСТАНОВ»:
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ** 102
- Kateryna Klymova,*
**“MANAGEMENT OF LIBRARY AND
ARCHIVAL INSTITUTIONS”:
PROVIDING
EDUCATIONAL PROCESS**

**ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

**TRENDS IN DEVELOPMENT
OF LIBRARIANSHIP AND
INFORMATION SCIENCES**

УДК [002+502.11]:001.5

УЧЕННЯ ПРО НООСФЕРУ ЯК ПІДСТАВА РОЗВИТКУ НООКОМУНІКОЛОГІЇ

Галина Швецова-Водка,
професор кафедри документальних комунікацій і
бібліотечної справи
Рівненського державного гуманітарного
університета,
д-р іст. наук, професор (Рівне, Україна)
shvetsova1943@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9842-6581>

Одним із найбільш популярних напрямів розвитку гуманітарних наук на початку ХХІ ст. стало вчення про ноосферу, або ноосферологія. Виникає потреба у вивченні основ вчення про ноосферу, з якими варто координувати теорії документології та бібліології. Завдання статті – ознайомити з основними рисами вчення про ноосферу. Провідним методом дослідження обрано історіографічний аналіз наявних публікацій, переважно із гуманітарних наук, зокрема з філософії. Для розуміння наукового значення поняття «ноосфера» розглянуто історію його виникнення та обґрунтування, зокрема в концепції видатного вченого-натураліста Володимира Івановича Вернадського. Показано, як виникли поняття і термін «ноосфера» в процесі спілкування В. І. Вернадського і французьких вчених Едуарда Ле Руа і П'єра Тейяра де Шардена у 1920-ті рр. Подальший розвиток ноосферних ідей відбувався паралельно у філософсько-теологічній концепції П. Тейяра де Шардена та природничо-науковій концепції В. І. Вернадського. Ідеї В. І. Вернадського знайшли відображення в теоретичній праці «Наукова думка як планетне явище», над якою автор працював у 1930-ті рр., але опублікована вона була пізніше. Підсумки власної ноосферної теорії В. І. Вернадський підбив у статті «Кілька слів про ноосферу», опублікованій 1944 р. Також окремі думки і висновки щодо ноосфери В. І. Вернадський виклав у листах до колег та нотатках, які почали публікувати вже після його смерті (1970–1990-ті рр.). Визначено, що ці класики ноосферології часом створення ноосфери вважали момент появи в біосфері Людини розумної, але на цьому розвиток ноосфери тільки починається. Процес ноосферогенезу продовжується і активізується з ростом впливу на суспільство наукових досягнень людства та участі народних мас у суспільному житті. Ці висновки важливі для подальшого розвитку ноокомунікології та документології, визначення практичних завдань бібліотечної справи.

Ключові слова: ноосфера, ноосферологія, В. І. Вернадський, П. Тейяр де Шарден, ноосферогенез, документологія.

Одним із найбільш привабливих і популярних напрямів розвитку гуманітарних наук на початку ХХІ ст. стало вчення про ноосферу, або ноосферологія. Вплив цього вчення відчувається також у галузі наук про інформацію, про соціальні комунікації, де формується такий напрям, як ноокомунікологія. Однак перш ніж розглядати безпосередньо проблеми ноокомунікології, варто докладно ознайомитися з основними рисами вчення про ноосферу, що і є завданням цієї статті.

Основним методом нашого дослідження обрано історіографічний аналіз наявних публікацій, переважно із гуманітарних наук, зокрема з філософії. Ставиться завдання дослідити нюанси трактування поняття ноосфери в найважливіших для даної теми працях.

Загалом майже кожна наукова дисципліна пропонує власне тлумачення поняття «ноосфера», хоча всі вони виходять із буквального розуміння грецьких слів «ноос» – «розум» і «сфера» – «куля».

Поняття «ноос» походить від давньогрецького терміна «нус», що мав такі значення, як «глузд», «розум», «інтелект». «Нус» позначав розумову діяльність у широкому розумінні. Це тотальна, нематеріальна, неперсоніфікована сила, що

впорядковує, завдяки якій Всесвіт із первинного стану (хаосу) досягає стану порядку (космосу). Давньогрецькі філософи Платон і Аристотель вважали, що «нус» – це найбільш важлива частина людської душі: «розум»; «розумна частина душі». Для стоїків «нус» – космічна першооснова, «сім'я логоса» (logos spermaticos), космічний принцип, що впорядковує, а людський розум – окремий випадок космічного розуму, його локальний вияв (Буряк, 2010, с. 103). Подальший розвиток європейської філософії свідчить про постійну увагу до проблем людського розуму і тотальної розумності космосу, що можна вважати становленням ноосферного мислення.

Термін «сфера» використовується для вказування на кулю або на двомірну поверхню. Похідними від терміна «сфера» у сучасному природознавстві є: геосфера, літосфера, біосфера, тропосфера, атмосфера, стратосфера і т. д. Як правило, ці поняття вказують на оболонку планети Земля, яка має форму кулі. У переносному значенні поняття «сфера» використовують для позначення певної галузі діяльності чи середовища: «техносфера», «інфосфера», «медіасфера», «антропосфера», «сфера послуг», «сфера впливу» та ін.

Отже, в буквальному значенні термін «ноосфера» можна тлумачити як «розумну (або мислячу) оболонку» планети або як сферу діяльності Розуму.

Для розуміння наукового значення поняття «ноосфера» варто розглянути історію його виникнення та обґрунтування, зокрема в концепції видатного вченого-натураліста, мислителя і громадського діяча кінця XIX – першої половини XX століття Володимира Івановича Вернадського (1863–1945).

В. І. Вернадський за життя опублікував 473 наукові роботи, став засновником кількох нових напрямів у вивченні навколишнього світу. Він досліджував геологію, мінералогію та кристалографію, заснував геохімію, біогеохімію, радіогеологію, радіобіологію, а також вчення про біосферу та ноосферу. Крім природничо-наукових праць, В. І. Вернадський писав також філософські твори. Багато студій ученого за життя не було опубліковано в повному обсязі, деякі з них уперше оприлюднено тільки в 90-х роках минулого століття. Над вивченням та розвитком ідей вченого послідовники працюють і досі.

Деякі науковці вважають, що створення концепції ноосфери не належить до досягнень В. І. Вернадського, оскільки він не залишив повноцінного викладу вчення про ноосферу, і навіть термін «ноосфера» належить не йому (Прозоров, 2012). Однак саме В. І. Вернадський розвинув вчення про біосферу та обґрунтував її перехід до стану ноосфери.

Насправді термін «біосфера» з'явився ще в XIX ст. у працях німецького геолога Едуарда Зюсса, а термін «ноосфера» ввів у науковий обіг Едуард Ле Руа (Édouard Le Roy, 1870–1954) – французький учений, математик, антрополог і філософ, професор Колеж де Франс (із 1921 р.), член Французької академії наук (із 1945 р.), послідовник Анрі Бергсона, представник католицького модернізму.

Едуард Ле Руа і його друг П'єр Тейяр де Шарден (Pierre Teilhard de Chardin, 1881–1955) познайомилися з В. І. Вернадським 1923 р. в Парижі. В. І. Вернадський був запрошений у Сорбонну читати лекції про еволюцію геологічних оболонок земної кулі. У книзі «Нариси геохімії», виданій у Парижі 1924 р. французькою мовою, він писав: «Із людиною, поза сумнівом, з'явилася нова величезна геохімічна сила на поверхні нашої планети. Рівновага в міграції елементів, яка встановилася протягом тривалих геологічних часів, порушується розумом і діяльністю людства. Ми перебуваємо нині в періоді зміни цим шляхом умов термодинамічної рівноваги усередині біосфери» (Цит. за: Режабек, 2008, с. 160).

Ці ідеї обговорювалися на семінарі А. Бергсона у 1924 р. П. Тейяр де Шарден і Е. Ле Руа побачили в думках В. І. Вернадського наукові, а не тільки філософські аргументи. 1927 р. була видана книга Е. Ле Руа «Потреба в ідеалізмі і факт еволюції» (*L'exigence idealiste et le fait de l'evolution*), де науковець писав: «Починаючи з людини, еволюція здійснюється новими, чисто психічними засобами: через промисловість, суспільство, мову, інтелект тощо, а отже, біосфера переходить у ноосферу» (Цит. за: Новиков, Режабек, б. г.). Тут зазначено, що формування ноосфери – природний процес, але він може бути прискорений діяльністю людини. «Від нас залежить зробити стихійний процес свідомим, перетворити сферу життя – біосферу на царство розуму – ноосферу», – стверджував автор. У цій публікації уперше оприлюднено термін «ноосфера» (Там само).

Іншим великим мислителем, чие ім'я пов'язане з формуванням ідеї ноосфери та її розвитком, є П'єр Тейяр де Шарден, один із яскравих мислителів ХХ ст., палеонтолог і священик, професор кафедри геології Католицького університету в Парижі і член ордену єзуїтів. Він розвивав уявлення про духовну еволюцію Всесвіту, наслідком якої є діяльність «людини розумної», а перспективою – спрямування до нескінченної «точки Омега», до одухотворення і перетворення Всесвіту, до з'єднання людини з Творцем Всесвіту. П. Тейяр де Шарден першим використав термін «ноосфера» в есе «Гомінізація» (*L'Hominisation*), написаному в 1925 р., але виданому лише 1957 р. (Новиков, Режабек, б.г.). Він писав, що еволюція – це щось значно більше, ніж теорія, система або гіпотеза. Вона є основним знанням, якому тепер повинні підкорятися усі теорії, гіпотези, системи, якщо вони хочуть бути розумними та істинними, а поява у фіналі Людини на Землі є тільки логічним результатом упорядкованого процесу, наміченого із самого моменту виникнення нашої планети.

Еволюційні ідеї П. Тейяра де Шардена спричинили доноси про його єретичні погляди, а також переслідування єзуїтським орденом. 1923 р. він взяв участь у палеонтологічній експедиції в Монголію і Північно-Західний Китай. Повернувшись 1925 р., П. Тейяр де Шарден побачив, що доноси запрацювали проти нього: йому заборонили читати лекції. У 1926-1946 рр. він працював дослідником природи в єзуїтських місіях в Китаї. 1927 р. в печері біля селища Чжоукоудянь недалеко від Пекіна розпочали розкопки, які зумовили найбільше відкриття в антропології: були знайдені рештки синантропа, підвиду роду людей. П. Тейяр де Шарден наполегливо вивчав знахідку і довів, що вона по-новому представляє історію людини, зробивши вагомий внесок у палеоантропологію. У липні 1937 р. Японія почала війну з Китаєм. П. Тейяр де Шарден не встиг евакуюватися, залишився в Пекіні, де 10 років зберігав колекції місії. У цей час він написав свою головну книгу – «Феномен людини». Повернувшись у Францію 1946 р., П. Тейяр де Шарден не отримав дозволу на друк цього дослідження. Йому заборонили виступати з питань філософії, навіть приїжджати в Париж протягом 1951–1954 рр. П. Тейяр де Шарден прийняв пропозицію зі США керувати розкопками в Східній Африці. 10 квітня 1955 р. він помер у Нью-Йорку від серцевого нападу. «Феномен людини» був опублікований посмертно і відкрив 1955 р. видання зібрання творів П. Тейяра де Шардена.

Посмертні публікації творів вченого накликали нові санкції Ватикану: 1957 р. вилучено його книги з бібліотек семінарій і католицьких установ. Указ ватиканської канцелярії закликав охороняти католицьку молодь від впливу робіт дослідника.

П. Тейяр де Шарден створив свого роду синтез християнського вчення і теорії космічної еволюції. Еволюція, на його переконання, не закінчилася на людині як індивідуумі, вона триває до того, як людство об'єднується в співтовариства

з диференціацією індивідуальних функцій і збільшенням взаємозв'язку. Людство усе щільніше заселяє обмежений простір Землі, з'являються усе нові і нові засоби зв'язку. Дивергенція «поступається місцем конвергенції, за якої раси, народи і нації консолідуються і удосконалюються шляхом взаємозапліднення» людини. Сфера розуму переходить у «пласти ноосфери», що охоплюють усю планету (Пьер Тейяр де Шарден: біографія).

Наступним кроком, окрім самоконцентрації ноосфери, є приєднання її до іншого розумового центру, ступінь розвитку якого вже не потребує матеріального носія і цілком належить до сфери Духу. Основою і завершенням наукової космогонії П. Тейяра де Шардена є його теологія.

Отже, Е. Ле Руа і П. Тейяр де Шарден вважали, що еволюція природи в ноосфері почалася з появою Людини розумної (Homo Sapiens) у біосфері, і водночас бачили в ноосфері мету еволюції світу, спрямовану до Бога.

В. І. Вернадський прийняв термін «ноосфера», проте вважав її еволюцією біосфери, стихійно перетвореною людиною під впливом наукової думки. У його роботах поєднуються еволюційні і соціальні передумови формування ноосфери.

В. І. Вернадський у 1930-ті рр. працював над рукописом «Наукова думка як планетне явище», опублікованим тільки в 1977 р. Тут він писав: «Я приймаю ідею Леруа про ноосферу. Він розвинув глибше мою біосферу» (Вернадський, 1938). В. І. Вернадський розглядав появу ноосфери як загальнопланетної оболонки Землі як закономірне явище, виходячи зі сформульованого геохімічного принципу «зростання геохімічної енергії». Учений стверджував, що ноосфера – це геологічно новий стан біосфери, спричинений розвитком науки, насамперед науки про біосферу; що наукове пізнання – це та сила, яка перетворила охоплену людиною біосферу на природне тіло, нове за своїми геологічними і біологічними процесами, – на новий її стан, на ноосферу. Її створення є подією величезної важливості в історії нашої планети, пов'язаною передусім зі зростанням наук про біосферу.

Останню наукову працю, що називалася «Кілька слів про ноосферу», академік видав у 1944 р. Тут вчений підсумовує свої багаторічні дослідження, дає характеристику історії розвитку біосфери Землі і ноосфери як новітнього її етапу: «У геологічній історії біосфери перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не використовуватиме свій розум і свою працю на самовинищення. [...] Геологічний еволюційний процес відповідає біологічній єдності і рівності усіх людей. [...] Ноосфера є новим геологічним явищем на нашій планеті. У ній вперше людина стає найбільшою геологічною силою. Людина може і повинна перебувати своєю працею і думкою сферу свого життя, перебудувати докорінно порівняно з тим, що було раніше. Перед нею відкриваються все ширші й ширші творчі можливості. [...] Зараз ми переживаємо нову геологічну еволюційну зміну біосфери. Ми входимо в ноосферу» (Вернадський, 1944).

В. І. Вернадський показав, що, по суті, ідея ноосфери базується на еволюційно-стихійній цефалізації¹ біосфери і положеннях про усвідомлення людиною від-

¹ Цефалізація – збільшення маси головного мозку щодо маси тіла тварини. Американський натураліст Джеймс Дана (Dana) ще в середині XIX ст. на основі вивчення емпіричних даних висловив припущення, що є загальна, єдина для всього тваринного світу закономірність розвитку мозку та інтелекту. Д. Дана зауважив, що за геологічний час, тобто упродовж двох мільярдів років принаймні, а, напевно, набагато більше, спостерігається (скоками) удосконалення – зростання – центральної нервової системи (мозку) тварин, починаючи від ракоподібних і молюсків, закінчуючи людиною. Закономірність послідовного розвитку мозку він назвав «цефалізацією». Цефалізація викликана боротьбою організмів за життя, простір, енергію. Зброєю цієї боротьби стає отримання і перероблення інформації (Буровський, 2010).

повідальності перед природою у зв'язку зі зростальною роллю людства в біогеохімічній динаміці.

Теорія В. І. Вернадського про ноосферу логічно випливає із вчення про біосферу. Вона відрізняється новим баченням ролі наукової думки, науково-технічної сили людства, порівняно з геологічною потужністю природних, стихійних процесів. «Обличчя планети – біосфера – хімічно різко змінюється людиною свідомо і головним чином несвідомо. Змінюється людиною фізично і хімічно повітряна оболонка суші, усі її природні води», – писав В. І. Вернадський (Вернадский, 1944).

Під поняттям «ноосфера» В. І. Вернадський розумів сферу людського розуму, думок, почуттів і прагнень. За поглядами науковця, ноосфера – це еволюційний стан біосфери, а не щось кардинально відмінне від біосфери. В. І. Вернадський говорив про неї то як про реальність майбутнього, то як про дійсність наших днів. За його концепцією, ноосфера – сучасна (за мірками геологічного часу) стадія розвитку біосфери, пов'язана з появою в ній людини. Саме тому поняття «ноосфера» постає в двох аспектах: 1) ноосфера у стадії становлення, що розвивається стихійно з моменту появи людини; 2) ноосфера розвинена, яка свідомо формується спільними зусиллями людей в інтересах всебічного розвитку всього людства і кожної окремої людини.

Отже, В. І. Вернадського і П. Тейяра де Шардена по праву вважають основоположниками вчення про ноосферу, але слід визнати, що вони дали тільки загальні ідеї побудови цього вчення, яке формується в наші дні.

Причину неприйняття ідеї про ноосферу деякі сучасні автори бачать у тому, що В. І. Вернадський не був послідовним матеріалістом. «Світогляд Вернадського, де наука, релігія і філософія суть три фундаментальні і незалежні форми Розуму, кожна з яких призначена для розв'язання своїх завдань, погано вписувався в рамки «єдино вірного» вчення діалектичного матеріалізму», – пише Б. Г. Режабек, біофізик і філософ, керівник секції «Проблеми формування ноосфери» в Російському філософському товаристві (Режабек, 2008, с. 165). Однак інші дослідники наполягають на тому, що вчення В. І. Вернадського побудовано на діалектико-матеріалістичних принципах і саме в цьому він розходиться з П. Тейяром де Шарденом, що впливає на трактування багатьох питань ноосферної концепції (Рубанов, Рубанова, 2016).

Ф. Т. Яншина, глибоко досліджуючи праці В. І. Вернадського, ще в 1993 р. виявила низку положень, що характеризують умови ноосферної організації процесів на Землі, і водночас оцінила просування ідей ноосфери на сучасному етапі розвитку людства:

1. Заселення людиною усієї планети (виконано).
2. Різке перетворення засобів зв'язку і обміну між різними країнами (виконано).
3. Посилення зв'язків, у тому числі політичних, між державами Землі (виконано).
4. Переважання геологічної ролі людини над іншими геологічними процесами, що відбуваються в біосфері (виконано).
5. Розширення меж біосфери і вихід у Космос (процес щодо людини частково збулося).
6. Відкриття нових джерел енергії (виконано).
7. Рівність людей усіх рас і релігій (ця умова виконується, хоча логіка останнього десятиліття свідчить, що це не зовсім так).
8. Збільшення ролі народних мас у розв'язанні питань зовнішньої і внутрішньої політики (ця умова виконана).

9. Свобода наукової думки і наукового пошуку від тиску релігійних, філософських і політичних структур, створення в громадському і державному ладі умов, сприятливих для вільної наукової думки (у різних країнах по-різному).

10. Поліпшення добробуту трудящих. Створення реальної можливості не допустити недоїдання, голоду, убогості і послабити вплив хвороб (умова не виконана).

11. Розумне перетворення первинної природи Землі, щоби зробити її здатною задовольняти усі матеріальні, естетичні і духовні потреби чисельно зростаючого населення (зроблено перші кроки).

12. Припинення воєн (умова не виконана, проте загроза світової ядерної катастрофи тепер зникла) (Яншина, 1993, с. 167–172).

Отже, людство рухається до створення повноцінної ноосфери, але багато умов її існування ще не виконано.

Ноосфера, на думку В. І. Вернадського, – «останній із багатьох станів еволюції біосфери в геологічній історії – стан наших днів» (Вернадский, 1944). Це нова геологічна оболонка Землі, що створюється на наукових підставах. Ноосфера є результатом дії двох найбільших революційних процесів сучасності, що злилися в єдиний потік: у сфері наукової думки, з одного боку, і соціальних відносин, з іншого. Тож створення ноосфери можливе лише як наслідок міцного союзу тих сил, які є основою цих процесів, тобто союзу науки і трудящих мас.

Згідно із вченням В. І. Вернадського, ноосфера – це гармонійне поєднання природи і суспільства, це торжество розуму і гуманізму, це злиті воедино наука, суспільний розвиток і державна політика на благо людини, це світ без зброї, воєн і екологічних проблем, це мрія, мета, що стоїть перед людьми доброї волі, це – віра у велику місію науки і людства, озброєного наукою. «Людство, узятє в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею, постає питання про перебудову біосфери на користь вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємося, і є «ноосфера», – писав В. І. Вернадський (1944).

Оцінюючи роль людського розуму і наукової думки як планетарного явища, учений дійшов таких висновків:

1. Хід наукової творчості є тією силою, якою людина змінює біосферу, в якій вона живе.

2. Цей прояв зміни біосфери – неминуче явище, супутнє зростанню наукової думки.

3. Ця зміна біосфери відбувається незалежно від людської волі, стихійно, як природний процес.

4. Оскільки середовище життя є організована оболонка планети – біосфера, то поява в ході її геологічно тривалого існування нового фактора її зміни – наукової роботи людства – є природний процес переходу біосфери в нову фазу, новий стан – ноосферу.

5. У пережитий історичний момент ми бачимо це більш ясно, ніж могли бачити раніше. Тут розкривається «закон природи». Нові науки – геохімія і біохімія – дають можливість з математичною точністю визначити деякі важливі риси процесу.

У зв'язку з розвитком виробничих сил виникає новий за якістю колообіг речовини в біосфері на шляху перетворення її на ноосферу. Основні його ознаки такі:

1. Надмірне використання матеріалу земної кори, збільшення розробок родовищ корисних копалин.

2. Масове споживання (спалювання) продуктів фотосинтезу минулих геологічних епох (нафти, газу).

3. Процеси в антропогенній біосфері призводять до розсіювання енергії, а не до її накопичення, що було характерно для біосфери до появи людини.

4. У біосфері в значній кількості створюються речовини, раніше в ній відсутні, в тому числі чисті метали (а тепер і пластик).

5. З'являються, хоча і в дуже малих кількостях, трансуранові хімічні елементи (плутоній та ін.) у зв'язку з розвитком ядерної технології та ядерної енергетики. Здійснюється освоєння ядерної енергії завдяки поділу важких ядер.

6. Ноосфера виходить за межі Землі у зв'язку з прогресом науково-технічної революції.

Через споживацьке ставлення до природних ресурсів і накопичення відходів виробництва антропогенне навантаження на біосферу швидко зростає, наближаючи біосферу до критичного стану, що викликає численні проблеми, які належить вирішити в найближчому майбутньому, щоб уникнути фатальних наслідків. Це надзвичайно важливе завдання, розв'язання якого потребує великих зусиль із боку людського розуму, залучення вчених у галузі природничих та гуманітарних наук.

Концепція ноосфери відображає стихійний процес переходу біосфери в новий еволюційний стан – ноосферу під впливом соціальної наукової думки і праці людства. Цей процес значно прискорився у зв'язку з виникненням і розвитком науково-технічного прогресу в ХХ ст. на більшій частині Землі. Головним соціальним двигуном переходу біосфери в ноосферу, за передбаченням В. І. Вернадського, стає творча активність народних мас, їхнє прагнення отримати максимальне наукове знання, брати участь у суспільному житті та управлінні державою.

Інтерес до вчення про ноосферу став зростати у 1970-х, після усвідомлення необхідності пошуку виходу з глобальної кризи, що набула наприкінці ХХ ст. відчутного характеру у зв'язку з проблемою величезного навантаження на біосферу, створюваного діяльністю людства, хімічним забрудненням, демографічною проблемою і геополітичною кризою.

1972 р. у Стокгольмі за ініціативи ООН проведена перша міжнародна конференція з оцінки стану природного довкілля людини. Учасники конференції дійшли висновку, що стан цей набув загрози для розвитку і навіть для подальшого існування людства, а тому потрібно вжити невідкладних заходів із боку урядів усіх цивілізованих і технічно розвинених держав, до яких вони й звернулися із закликом розпочати заходи щодо охорони природи.

Після публікації доповіді, підготовленої для ООН в 1987 р. спеціально створеною в 1983 р. Міжнародною комісією з довкілля і розвитку, отримує широке використання термін «сталий розвиток». У цей період (1970–1990-ті рр.) формується нове ставлення до теорії ноосфери В. І. Вернадського. Ноосфера сприймається не як стихійне природне явище зі своїм природним характером, а як той стан системи «людина – суспільство – природа», в якому відбувається підтримка екологічного балансу, або коеволюція природи і суспільства (Паршин, 2012, с. 35).

Популярним стає поняття «ноосферогенез», що трактується як формування та подальший розвиток ноосфери. Стратегія ноосферогенезу полягає у швидкому переході до сталого розвитку цивілізації.

Значний внесок у розвиток ноосферних ідей зробив академік Микита Миколайович Мойсеев (1917–2000) – радянський і російський учений у галузі загальної механіки і прикладної математики. Під керівництвом М. М. Мойсеева група нау-

ковців проаналізувала можливий вплив на екологію Землі наслідків ядерної війни, що стали широко відомими у світі як «ядерна зима» і вплинули на укладення договорів між СРСР і США щодо обмеження ядерних озброєнь.

У монографії «Людина і ноосфера» М. М. Мойсеев постав як «дослідник складних систем». Він написав, що вступ в епоху ноосфери пов'язаний із небезпечним наростанням протиріч між цивілізацією і довкіллям, які набувають глобального, загальнопланетарного і навіть космічного характеру. Вихід, на його думку, полягає в побудові Колективного Розуму, який забезпечить коеволюцію (спільний розвиток) біосфери і Людини. Ключовою проблемою він вважав гуманістичне виховання нового покоління з тим, щоб люди сприймали себе не панамі, а частиною Природи. Для цього, – стверджував академік, – необхідно мати не лише спеціальну, але й гуманітарну освіту, у зв'язку з чим ХХІ ст. повинне стати століттям гуманітарного знання (Мойсеев, 1990).

Паршин (Паршин, 2012) відзначив, що згідно з роботами М. М. Мойсеева і його послідовників, важливими завданнями на шляху переходу до сталого розвитку цивілізації є:

1) нова загальнопланетарна парадигма (універсальний еволюціонізм і теорія про ноосферний розвиток);

2) нова ідеологія природокористування:

а) альтернативні рішення екологічних проблем (структурна перебудова економіки, зміна експортної політики, конверсія, екологізбалансовані макроекономічні заходи);

б) розвиток маловідходних і ресурсозбережних технологій, технологічні зміни;

в) прямі природоохоронні заходи (будівництво різних очисних споруд, фільтрів, створення територій, що охороняються, рекультивация та ін.) (Бобылев, Гирусов, Переле, & Крецу, 2004, с. 197);

3) нові освітні програми (ноосферна орієнтація освіти);

4) розвиток нової спеціальної синтетичної наукової дисципліни (ноосферології), що передбачає:

а) інтеграцію гуманітарних і природничонаукових галузей знання;

б) систематизацію інформації;

в) розроблення критеріїв ноосферизму;

5) нові міжнародно-правові норми (що регулюють стосунки держав стосовно довкілля);

б) нові принципи моральності (духовно-моральні основи ноосферної культури) (Введение в теорию устойчивого развития, 2002, с. 95):

а) обмеження потреб (самообмеження і самодисципліна);

б) принцип спрямованості дій на допомогу у виживанні зникаючим видам;

в) інтеграція знань;

г) допомога людству – основний критерій розвитку наук;

д) еколого-інформаційна політика;

е) моральне ставлення до природи в єдності з естетичним;

е) мистецтво та інформаційні технології на благо людині; (масові комунікації тощо для цілей морального розвитку);

ж) вітацентризм (екологічний імператив стає категоричним і покладений в основу глобального екологічного виховання, освіти, екологічної політики).

У рамках кожного з цих паралельно вирішуваних завдань реалізуються відповідні передумови, принципи, вибудовується своя тактика (Паршин, 2012, с. 36).

Ще один відомий сучасний дослідник ноосфери – академік Аркадій Дмитрович Урсул, президент Міжнародної академії ноосфери (сталого розвитку), засновник і почесний президент Російської академії космонавтики імені К. Е. Ціолковського. А. Д. Урсул запропонував оригінальну концепцію становлення ноосфери у зв'язку з інформатизацією суспільства, виходом з екологічної кризи і перспективами виживання людства. Обґрунтував положення про те, що перехід до сталого розвитку веде до становлення сфери розуму (ноосфери), сформулював концепцію природної безпеки і обґрунтував взаємозв'язок безпеки і сталого розвитку. Розвиває концепцію ноосферно-випереджувальної освіти як модель освітньої системи XXI ст., орієнтованої на реалізацію стратегії сталого розвитку (Урсул, 2015).

За словами А. Д. Урсула, «основною характерною рисою нового неklasичного етапу знань про ноосферу стає його зв'язок (взаємозв'язок) з глобальними (і космічними) дослідженнями, концепціями сталого розвитку та інформаційного суспільства, які перебувають на стадії дуже інтенсивних розроблень. Цей взаємозв'язок впливає (поки що досить слабо) на науковий пошук із глобальної проблематики, концепцій сталого розвитку та інформаційного суспільства» (Урсул, 2014, с. 1503).

Наприкінці XX ст. академік Микола Федорович Реймерс, відомий фізіолог та еколог, у монографії «Надежды на выживание человечества. Концептуальная экология» розкрив і систематизував понад 200 екологічних законів, правил і принципів. Серед них автор формулює й закон ноосфери, за яким управляти люди будуть не лише природою, а передусім собою (Цит. за: Паршин, 2012, с. 36). Цей акцент дуже важливий для розуміння необхідності соціальної перебудови, еволюції людства.

На думку еколога А. Т. Зверева (Зверев, 2009), основними законами ноосфери є:

- Історичні передумови (закономірності) виникнення ноосфери.
- Сформульоване В. І. Вернадським положення про перетворення біосфери, відповідно до якого на сучасному рівні розвитку людської цивілізації вона неминуче перетворюється на ноосферу, тобто на сферу, де найважливішу роль у розвитку природи відіграє розум людини.
- Фундаментальна константа ноосфери – моральність.
- Закон необхідності перемоги екологічного світогляду.
- Закон неминучості збільшення ролі екополітики.
- Принцип наростання цілеспрямованого впливу людей на систему «людина – суспільство – природа».
- Закон гармонійного примирення свободи і національних особливостей із плануванням і об'єднанням (П. Тейяр де Шарден).
- Закон єднання дій та ідей людства (В. І. Вернадський) (Зверев, 2009, с. 144–155).

Видатний теоретик соціальної комунікації, інформатик і бібліографознавець Аркадій Васильович Соколов здійснив ретельний аналіз концепцій ноосферної теорії. Він виділяє п'ять різновидів концепцій ноосфери, що існують у сучасній науці: філософсько-теологічні, природничонаукові, феноменологічні, техногенні, гуманістичні (Соколов, 2017а, 2017б).

До першого виду віднесено теорію П. Тейяра де Шардена, до другого – В. І. Вернадського. Феноменологічними названо концепції, які «розкривають закономірності і властивості ноосфери як соціального феномену» (Соколов, 2017а). Як приклад наведено публікації вчених, які об'єдналися у Ноосферну громадську академію наук, що проголошує метою ноосферно-орієнтований синтез усіх наук

на основі вчення про ноосферу В. І. Вернадського. Їхнє уявлення про майбутню керовану соціоприродно-ноосферну еволюцію отримало назву «ноосферизм». Цей термін увів 1995 р. доктор філософських наук Олександр Іванович Субетто. Ноосферизм – це вчення, за яким провідним в організації життя людства вважається чинник розуму. Розум як центральне поняття вчення стає критерієм організації громадського життя. Це науковий світогляд і водночас ідеал соціального ладу в ХХІ ст.: керована соціоприродна еволюція на базі громадського інтелекту і системи освіти.

Техногенні концепції бачать людину як творця техногенної ноосфери, високих технологій, штучного інтелекту і «нооінженерії», а в перспективі окреслюють підкорення Космосу. Техногенні концепції є різними: одні прогнозують загибель людства через техногенні катастрофи, інші вважають перспективою процвітання людства завдяки розвитку інформатизації.

Гуманістичні концепції керуються ідеалом ноосферного гуманізму. Ноосферний гуманізм постає як науковий світогляд і акт екологічної самосвідомості планетарного людства, як феномен культури, що утверджує загальнолюдські цінності і розум, волю й почуття відповідальності поколінь і народів.

У результаті аналізу цих концепцій А. В. Соколов дійшов висновку, що всі вони розглядають ноосферу як можливий майбутній стан суспільства. А. В. Соколов запропонував власне визначення: «Ноосфера – зумовлене космічною еволюцією екологічне середовище людини майбутнього, утворене посттехногенною цивілізацією і гуманістичною культурою» (Соколов, 2017b). Щоби реалізувати найкращі передбачення і побажання В. І. Вернадського та його послідовників, треба виростити «ноосферну людину», здатну виконати найважливішу місію створення реальної ноосфери. Зокрема, А. В. Соколов привернув увагу фахівців до ролі бібліотек у формуванні ноосферної людини (Соколов, 2017a), що може бути перспективним напрямом їх діяльності.

Одночасно з провідним напрямом розвитку теорії ноосфери в гуманітарних науках спостерігаємо використання поняття «ноосфера» для позначення різних проявів мислення, переважно фіксації наукових досягнень у документальній формі. Одним із перших ноосферну тематику в документології почав розглядати Кім Борисович Гельман-Виноградов. Він увів поняття «документальне середовище ноосфери» (Гельман-Виноградов, 1992), «документальна пам'ять ноосфери», розглянув «просторову одісею документів» та інші аспекти функціонування документів у ноосфері (Гельман-Виноградов, 2009). Представники бібліотекознавства Ю. М. Столяров (1981) та Р. С. Мотульський (2009) ввели до обігу поняття «нооінформація» як зміст документів. А. В. Соколов приділив увагу ноосферологічним проявам у документології в статті «Документний ресурс ноосфери» (Соколов, 2010), назва якої говорить сама за себе. Ці та інші праці в галузі документології ґрунтуються на трактуванні ноосфери як реального явища.

Якщо порівняти документологічний підхід із трактуванням ноосфери як далекого майбутнього, то на перший погляд можна зробити висновок про розходження підходів. Проте варто зазначити, що класики ноосферного вчення В. І. Вернадський і П. Тейяр де Шарден датували початок створення ноосфери за мірками геологічного часу, від появи людини в процесі розвитку біосфери. Отже, ноосфера вже існує, однак її створення ще не закінчене і потребує активної участі людини в досягненні ноосферного ідеалу.

Враховуючи той факт, що ноосфера ще не досягла такого стану, щоби повністю замінити біосферу, як гадав В. І. Вернадський, варто з'ясувати її стан на сучас-

ному етапі як частини біосфери. Пропонуємо відповідне визначення: *ноосфера – це частина біосфери, яка складається з думок, почуттів, вірувань та інших проявів духовності людей і спрямована на управління цивілізацією для досягнення її сталого розвитку*. Ноосфера не майбутнє Землі, вона вже існує від часу появи в біосфері Людини розумної і пройшла в своєму розвитку кілька етапів, кожний з яких має характерні риси. Ноосфера є такою самою, як і людство на кожному з історичних етапів, з усіма суперечностями і проблемами.

Отже, загальноприйнята теорія ноосфери досі так і не створена. Однак праці В. І. Вернадського змусили замислитися над механізмом соціального контролю за ядерним потенціалом, екологічною безпекою і майбутнім сталим розвитком людства.

Цілком правомірними є сучасні теорії і прагнення вчених обґрунтувати шляхи розвитку ноосферогенезу і визначити завдання різних суспільних інститутів у цьому процесі. Важливим завданням науки є подальший розвиток ноокомунікології як метанауки щодо документологічних дисциплін.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бобылев С. Н., Гирусев Э. В., Перелет Р. А., Крецу Н. С. Экономика устойчивого развития. Москва: Ступени, 2004. 303 с.
- Буровский А. М. Феномен мозга. Тайны 100 миллиардов нейронов. Москва: Яуза, Эксмо, 2010. 320 с.
- Буряк В. В. Основы вчення про ноосферу : курс лекцій / Таврійс. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь : ДІАЙПІ, 2010. 125 с.
- Введение в теорию устойчивого развития : курс лекций / отв. ред. Н. М. Мамедов. Москва : Ступени, 2002. 238 с.
- Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисл. Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с. (Библиотека истории и культуры).
- Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление (1938). URL: http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html#tth_chAp7 (дата обращения: 18.09.18).
- Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере (1944). URL: <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html> (дата обращения: 18.09.18).
- Гельман-Виноградов К. Б. Документальная память ноосферы как новый объект познания (к постановке проблемы). *Международный форум по информатике и документации*. 1992. Т. 17, № 1. С. 8–16.
- Гельман-Виноградов К. Б. Особая миссия документов : избр. тр. / предисл. М. В. Ларина. Москва : ВНИИДАД, 2009. 182 с., 1 л. портр. (Труды учёных ВНИИДАД).
- Зверев А. Т. Основные законы экологии. Москва : Изд. дом Паганель, 2009. 171 с.
- Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. Москва : Мол. гвардия, 1990. 351 с.
- Мотульский Р. С. Механизм формирования и распространения нооинформации. *Науч. и техн. б-ки*. 2000. № 10. С. 4–15.
- Новиков Ю. Ю., Режабек Б. Г. Вклад Э. Ле Руа и П. Тейяра де Шардена в развитие концепции ноосферы. URL: <http://www.nffedorov.ru/w/images/3/36/Lerua.pdf> (дата обращения: 18.09.18).
- Паршин Т. В. Ноосферогенез: путь разума. *Теория и практика общественного развития*. 2012. № 1. С. 34–37.
- Прозоров Л. Л. Было ли учение Вернадского о ноосфере? (краткий исторический анализ). *Пространство и время*. 2012. № 4 (10). С. 223–229.
- Пьер Тейяр де Шарден : биография. URL: https://www.socionauki.ru/almanac/noo21v/number_2/1_1_3.pdf (дата обращения: 18.09.18).

- Режабек Б. Г. Учение В. И. Вернадского о Ноосфере и поиск пути выхода из глобальных кризисов. *Век глобализации*. 2008. № 1. С. 159–167.
- Рубанов В. Г., Рубанова Е. В. Основные положения ноосферной концепции В. И. Вернадского. *Вестник Том. гос. ун-та. Философия. Социология. Политология*. 2016. № 3 (35). С. 54–65.
- Соколов А. В. Документный ресурс ноосферы : отклик на выход в свет учебного пособия Ю. Н. Стоярова «Документный ресурс» (Москва : Либерея-Бибинформ, 2009). *Науч. и техн. б-ки*. 2010. № 1. С. 119–129.
- Соколов А. В. Идеологема ноосферы: тезисы открытой лекции [7.06.2017 в рамках III международного профессионального форума «Книга. Культура. Образование. Инновации» (Крым-2017)]. 2017a. URL: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2017/disk/004.pdf> (дата обращения: 12.09.18).
- Соколов А. В. Ноосфера и библиотеки. *Науч. и техн. б-ки*. 2017b. № 9. С. 71–82.
- Стояров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. Москва : Книга, 1981. 255 с.
- Урсул А. Д. На пути к ноосферной цивилизации: взаимосвязь цивилизационных и ноосферных исследований. *Политика и общество*. 2014. № 12 (120). С. 1501–1520.
- Урсул А. Д. Феномен ноосферы: Глобальная эволюция и ноосферогенез. Москва : ЛЕНАРД, 2015. 336 с.
- Яншина Ф. Т. Ноосфера: утопия или реальная перспектива. *Общественные науки и современность*. 1993. № 1. С. 163–173.

REFERENCES

- Bobylev, S.N., Girusov, E.V., Perelet, R.A., & Kretsu, N.S. (2004). *Ekonomika ustoichivogo razvitiya* [Economy of Steady Development]. Moscow: Stupeni [in Russian].
- Burovskii, A.M. (2010). *Fenomen mozga. Tainy 100 milliardov neuronov* [Phenomenon of Brain. Secrets of 100 Billiards of Neurons]. Moscow: Yauza, Eksmo [in Russian].
- Buriak, V.V. (2010). *Osnovy vchennia pro noosferu* [Bases of Studies About a Noosphere]. Simferopol: DIAIPI [in Ukrainian].
- Mamedov, N.M. (Ed.). (2002). *Vvedenie v teoriyu ustoichivogo razvitiya* [Introduction to the Theory of Steady Development]. Moscow: Stupeni [in Russian].
- Vernadskii, V.I. (2004). *Biosfera i noosfera* [Biosphere and Noosphere]. Moscow: Airis-press [in Russian].
- Vernadskii, V.I. (1938). *Nauchnaya mysl' kak planetnoe yavlenie* [Scientific Thought as Planetary Phenomenon]. Retrieved from http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/thought.html#tth_chAp7 [in Russian].
- Vernadskii, V.I. (1944). *Neskol'ko slov o noosfere* [A few Words About a Noosphere]. Retrieved from <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html> [in Russian].
- Gel'man-Vinogradov, K.B. (1992). Dokumental'naya pamyat' noosfery kak novyi ob'ekt poznaniya (k postanovke problemy) [Documentary Memory of Noosphere as new Object of Cognition (to Raising of Problem)]. *Mezhdunarodnyi forum po informatsii i dokumentatsii*, 17(1), 8-16 [in Russian].
- Gel'man-Vinogradov, K.B. (2009). *Osobaya missiya dokumentov* [Special Mission of Documents]. Moscow: VNIIDAD [in Russian].
- Zverev, A.T. (2009). *Osnovnye zakony ekologii* [Basic Laws of Ecology]. Moscow: Izdatel'skii dom Paganel' [in Russian].
- Moiseev, N.N. (1990). *Chelovek i noosfera* [Man and Noosphere]. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
- Motul'skii R.S. (2000). Mekhanizm formirovaniya i rasprostraneniya nooinformatsii [Mechanism of Forming and Distribution of Nooinformation]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 10, 4-15 [in Russian].

- Novikov, Yu.Yu., & Rezhabek, B.G. (n.d.). *Vklad E. Le Rua i P. Teiyara de Shardena v razvitie kontseptsii noosfery* [Deposit by É. Le Roy and P. Teilhard de Chardin in Development of Noosphere Conception]. Retrieved from <http://www.nffedorov.ru/w/images/3/36/Lerua.pdf> [in Russian].
- Parshin, T.V. (2012). Noosferogenez: put' razuma [Noospheregenes: Way of Reason]. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, 1, 34-37 [in Russian].
- Prozorov, L.L. (2012). Bylo li uchenie Vernadskogo o noosfere? (kratkii istoricheskii analiz) [Were there Studies of Vernadsky About a Noosphere? (Short Historical Analysis)]. *Prostranstvo i vremya*, 4(10), 223-229 [in Russian].
- P'er Teiyar de Sharden : biografiya*. (n.d.). [Pierre Teilhard de Chardin: Biography]. Retrieved from https://www.socionauki.ru/almanac/noo21v/number_2/1_1_3.pdf [in Russian].
- Rezhabek, B.G. (2008). Uchenie V. I. Vernadskogo o Noosfere i poisk puti vykhoda iz global'nykh krizisov [Studies of V. I. Vernadsky About Noosphere and Findpath of Exit from Global Crises]. *Vek globalizatsii*, 1, 159-167 [in Russian].
- Rubanov, V.G., & Rubanova, E.V. (2016). Osnovnye polozheniya noosfernoi kontseptsii V. I. Vernadskogo [Substantive Provisions of NoosphereConception by V. I. Vernadsky]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filosofiya. Sotsiologiya. Politologiya*, 3(35), 54-65 [in Russian]. DOI: 10.17223/1998863X/35/5.
- Sokolov, A.V. (2010). Dokumentnyi resurs noosfery : otклик na vykhod v svet uchebnogo posobiya Yu. N. Stolyarova "Dokumentnyi resurs" [Document Resource of Noosphere : Response on Appearance Train aid by Y. N. Stolarov the «Document Resource»]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 1, 119-129 [in Russian].
- Sokolov, A.V. (2017a). *Ideologema noosfery: tezisy otkrytoi leksii [7.06.2017 v ramkakh III mezhdunarodnogo professional'nogo foruma "Kniga. Kul'tura. Obrazovanie. Innovatsii" (Krym-2017)]* [Idea of Noosphere: Theses of Open Lecture [7.06.2017 Within the Framework of III International Professional Forum "Book. Culture. Education. Innovations" (Crimea-2017)]. Retrieved from <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2017/disk/004.pdf> [in Russian].
- Sokolov, A.V. (2017b). Noosfera i biblioteki [Noosphere and Libraries]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 9, 71-82 [in Russian].
- Stolyarov, Yu.N. (1981). *Biblioteka: strukturno-funksional'nyi podkhod* [Library: Structure and Function Approach]. Moscow: Kniga [in Russian].
- Ursul, A.D. (2014). Na puti k noosfernoi tsivilizatsii: vzaimosvyaz' tsivilizatsionnykh i noosfernykh issledovaniy [On a way to Noosphere Civilization: Intercommunication Civilization and Noosphere Researches]. *Politika i obshchestvo*, 12(120), 1501-1520 [in Russian].
- Ursul, A.D. (2015). *Fenomen noosfery: Global'naya evolyutsiya i noosferogenez* [Phenomenon of Noosphere : the Global Evolution and Noospheregenes]. Moscow: LENARD [in Russian].
- Yanshina, F.T. (1993). Noosfera: utopiya ili real'naya perspektiva [Noosphere: Utopia or Real Prospect]. *Obshchestvennye nauki i sovremennost'*, 1, 163-173 [in Russian].

UDC[002+502.11]:001.5

Halyna Shvetsova-Vodka,
Professor of the Department of Document
Communications and Librarianship at Rivne State
Humanitarian University, Dr. Hab. in Historical
Sciences, Professor (Rivne, Ukraine)
e-mail: shvetsova1943@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9842-6581>

STUDIES ABOUT A NOOSPHERE AS FOUNDATION OF DEVELOPMENT OF NOOCOMMUNICOLOGY

Theories about a noosphere, or noospherology, became one of the most popular directions of humanities studies development at the beginning of the XXI century. There is a requirement in the study of bases theory about a noosphere, with which it is necessary to coordinate the special scientific theories of documentology and bibliography. In this article a task to get acquainted with the basic lines of studies about a noosphere is put. The historiography analysis of present publications, mainly from humanities, in particular from philosophy, is selected as the basic method of research. For understanding the scientific value of a concept “noosphere” the history of its origin and ground, in particular at conception of prominent scientist-naturalist Volodymyr Ivanovich Vernadsky, is considered. It is shown, that there was founded a concept and term “noosphere” in the process of intercourse by V. I. Vernadsky and French scientists Édouard Le Roy and Pierre Teilhard de Chardin in 20th of the XX century. Further development of noosphere ideas took place in parallel in philosophical-theology conception by P. Teilhard de Chardin and natural-science conception by V. I. Vernadsky. Ideas of V. I. Vernadsky were reflected in theoretical paper “Scientific thought as planetary phenomenon”, which was written by the author in 30th of the XX century, but has been published only after his death. The results of own noosphere theory V. I. Vernadsky lined in the article “A few words about a noosphere”, published in 1944. Separate ideas and conclusions in relation to the noosphere of V. I. Vernadsky expounded in letters to the colleagues and handwritten notes, which began to publish in the 70–90th of XX century. It is defined, that the classics of noospherology believed the moment of noosphere beginning from Homo sapiens appearance in the biosphere, but thereon development of noosphere only begins. The process of noospherogenesis is continuing and activating now with the increase of influence on society from scientific achievements of humanity and participation of public in civil life. These conclusions are important for further development of noocommunicology and documentology, for determination of practical tasks to library business.

Key words: noosphere, noospherology, V. I. Vernadsky, P. Teilhard de Chardin, noospherogenesis, documentology.

УДК 002.1-021.54-021.58:006.032/.034

УСТНЫЙ ДОКУМЕНТ

Юрий Столяров,
главный научный сотрудник
ФГБУН «Научный и издательский центр «Наука»
РАН,
д-р пед. наук, профессор (Москва, Россия)
e-mail: yn100@narod.ru

Официально принятые на международном, украинском и российском уровнях определения документа предлагается понимать расширительно, допуская считать документом и естественный источник информации, т. е. человека. Соответственно наряду с документом как объектом искусственного происхождения в объём понятия документа включается и объект естественного происхождения. Методологически правомерность такого рассмотрения вытекает из определения документа, принятого Международной организацией по стандартизации, а также российских и украинских государственных стандартов. Автор обосновывает правомерность существования множества дефиниций документа, зависящих от специфики и профиля соответствующей социальной системы.

Ключевые слова: документ, естественный документ, искусственный документ, Международная организация по стандартизации, государственные стандарты, Н. А. Рубакин, Г. Н. Швецова-Водка, П. Отле, С. Брие.

Теоретические представления о сущности документа, находящие отражение в его самых различных дефинициях, по умолчанию исходят из представления о том, что документ есть созданный по определённым правилам искусственный, т. е. неодоушевлённый объект. Насколько, однако, это представление соответствует истине или, по крайней мере, тому, что уже известно о документе и давно принято научным сообществом как устоявшееся? Буду оперировать только международными, украинскими и российскими дефинициями, принятыми официально.

Чтобы ответить на этот вопрос, обратимся к исходным общенаучным и логическим правилам определения и классификации чего бы то ни было. Как известно, они требуют, чтобы определяемый объект, во-первых, вписывался в более широкий класс подобных объектов, и, во-вторых, чтобы в границах этого класса он содержал главный отличительный признак или признаки.

Возьмём, например, геометрическую фигуру, именуемую квадратом. Квадрат можно нарисовать очень тонкой кисточкой синей масляной краской на холсте. Но его можно начертить и красной тушью на листе ватмана, согнуть из медной проволоки и т. д. Квадрат может быть миниатюрным, а может иметь гигантские размеры, он может быть всего лишь оконтуренным, а может быть полностью покрыт краской, как «Чёрный квадрат» Казимира Малевича. Для определения того, что такое квадрат в сущности, всё это и бесконечно многое другое, что характеризует любой конкретный квадрат, не имеет решительно никакого значения. Главное в сказанном о квадрате то, что он – прямоугольник. Однако не всякий. Квадрат – лишь такой прямоугольник, у которого равны все стороны. За вычетом этих двух ограничений квадрат может иметь любой размер, вес, температуру, цвет, вкус и всё прочее, что кому пожелается. Дальнейшие ограничения будут зависеть от конкретных факторов: где этот квадрат размещён, какая функциональная роль ему предназначена и т. д.

Казалось бы, всё так ясно и так просто. Но в документологии с определением ключевого понятия дело обстоит, увы, иначе. На роль критерия отграничения документа от недокумента чего только не предлагалось: и средство записи, и способ записи, и наличие реквизитов, и возможность неоднократного обращения к зафиксированной информации (писаное вилами по воде документом якобы не является), и правовая сила, и завершённость сообщения, и различное сочетание этих признаков. И так далее до бесконечности. На первое место в определении документа выдвигали то *материальный носитель* (с нанесённой на него информацией) – в терминологическом стандарте по делопроизводству и архивному делу 1970 г. (ГОСТ 16487-70. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения, 1970), то наоборот: *информацию* (зафиксированную на материальном носителе) – например, в украинском ДСТУ 2732:2004 *Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять*: «Інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі».

От перестановки слагаемых сумма в данной ситуации меняется весьма радикально. Например, на том основании, что в электронной среде материальный носитель (неявно имелся в виду вещественный) не виден, долгое время за электронным источником информации отказывались видеть документ: ведь он же – не бумажный, а содержащаяся в нём информация летает по всему миру и присутствует одновременно везде. Чуть ли какая-то, а не документ!

Между прочим, определение документа как зафиксированной на материальном носителе информации с реквизитами, позволяющими определить такую информацию или в установленных законодательством Российской Федерации случаях её материальный носитель (Федеральный закон Российской Федерации «Об информации, информационных технологиях и о защите информации», 2006), приводит к двойному конфузу: то ли следует полагать, что реквизиты не содержат информации (но зачем они тогда нужны), то ли информация не является реквизитом, – а она им-таки является в соответствии с ГОСТ Р 7.0.97-2016 *Организационно-распорядительная документация. Требования к оформлению документов*: текст документа – восемнадцатый в перечне из 30-ти реквизитов (ГОСТ Р 7.0.97-2016. Национальный стандарт Российской Федерации. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Организационно-распорядительная документация, 2018). Но если основной текст документа – это реквизит, то тогда документ в целом – это либо реквизит с реквизитами, либо информация с информацией (содержащейся в реквизитах). То есть, с какой стороны ни глянь, – всё несурзаца.

При исключительном разном определении все они всё-таки неявно исходят из представления о документе как об искусственном объекте, созданном человеком для закрепления важной в каком-либо отношении информации, с возможностью её неоднократного воспроизведения. При этом, однако, допускается, что материальная основа документа – вещество, на котором информация записана, или вещество, служащее для записи самой информации (например, краска, паста, чернила), – могут иметь происхождение естественное. Таковы глина, камень, тростник, ствол, кора или листья деревьев, кости и кожа животных или человека и т. д. Однако по умолчанию предполагается, что документ как целостность имеет только искусственное происхождение, является произведением человеческого гения и в природе, т. е. в естественном состоянии, отсутствует.

Это представление было поколеблено, когда «мадам Документация» С. Брие (Suzanne Briet, 1894–1989) в 1951 году опубликовала работу под названием «Что

такое документация?». Оно начинается с утверждения: «Документ – это свидетельство, подтверждающее некоторый факт», «это любой физический или символический знак, сохранённый или записанный, предназначенный для того, чтобы представлять, реконструировать, подтверждать некоторый физический или индивидуальный феномен» (Гушевский, 2010). Кто или что выступает в роли свидетельства или подтверждения – значения не имеет. Расширение понятия «документ» по сравнению с предложенным ещё П. Отле (документ – всякий искусственный объект, содержащий любую семантическую информацию) было вызвано тем, что ей пришлось решать вопрос о статусе обнаруженной в африканской саванне живой антилопы как своеобразного документа. После долгих размышлений и логических умозаключений она, как известно, пришла к выводу, что для научных целей это животное, при условии его нахождения в зоопарке, т. е. в искусственно созданной среде, документом считать можно.

Согласимся с С. Брие, что если в документе самое существенное – это способность сохранять, подтверждать и передавать информацию, то информация, полученная зоологом от наблюдения за антилопой, равно как и за любым другим организмом, действительно в глазах исследователя придаёт этому зоологическому объекту статус документа. И вопрос о его местонахождении актуализируется, поскольку изучение антилопы в месте её естественного обитания позволяет получить информацию о ней даже большую по сравнению с информацией из места неволи, в котором она волей судеб оказалась.

Иными словами, знаменитый тезис С. Брие о том, что камень в реке, звезда в небе, антилопа в саванне – не документы, тогда как тот же камень в музее, та же звезда в виде фотографии, та же антилопа, но в зоопарке, – суть документы, нуждается в расширении, снятии поставленных ограничений. Ведь прежде чем решить вопрос о целесообразности помещения камня в музей, археолог изучает его на месте обнаружения, из собственных предыдущих знаний и внешних источников собирает информацию о нём, производит в уме новую информацию и лишь после этого перемещает камень в музей. Иными словами, найденный камень изначально является для данного учёного документом. После помещения этого минерала в музейную витрину он становится таковым также в глазах экскурсовода и посетителей. То же самое можно сказать и о небесном теле, и о животном, и о любом объекте вообще. Потому-то определение, принятое Международной организацией по стандартизации (ISO) правильно трактует документ как «записанную информацию или материальный объект, которые могут использоваться в качестве единицы в документационном процессе» (ISO 5127/1: 2001. Information and documentation, 2001).

Иными словами, стандарт ISO и в первом значении, т. е. как любой объект, не накладывает на понятие «документ» никакого ограничения, кроме одного: чтобы он мог свидетельствовать о чём-либо важном для той или иной семантической системы.

Подобное истолкование допускал ещё советский ГОСТ 16487-83 *Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения*: «Документ – это материальный объект с информацией, закреплённой на нём способом, созданным человеком, для передачи её во времени и пространстве» (Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. ГОСТ 16487-83, 1987). Материальным объектом правомерно считать и человека (кто будет с этим спорить?), располагающего информацией. Способ её закрепления в случае с человеком, конечно, весьма ненадёжный, но о надёжности дефиниция умалчивает. Правда, весьма маловероятно, что

разработчики стандарта предусматривали возможность такой интерпретации их дефиниции.

Сказанное можно распространить и на ГОСТ Р 52292-2004 *Информационная технология. Электронный обмен информацией. Термины и определения*. Документ в нём рассматривается как «объект информационного взаимодействия в социальной среде, предназначенный для формального выражения социальных отношений между другими объектами этой среды» (ГОСТ Р 52292-2004 *Информационная технология. Электронный обмен информацией. Термины и определения*, 2005). Применительно к теме данного разговора это определение можно сузить следующим образом: «Человек есть объект (и субъект) информационного взаимодействия, способный формально (и неформально) выражать (и отражать) социальные отношения». В отдельных аспектах это определение даже богаче, чем приведённое в названном ГОСТе.

Анализируя мою монографию «Истоки книжной культуры» (2017), Г. Н. Швецова-Водка правильно трактует документ как «свидетельство, зафиксированное на материальном носителе и благодаря этому сохраняющее в неизменном виде как свою форму, так и содержание» (Швецова-Водка, 2018, с. 598). Однако на устное народное творчество это определение, по её мнению, распространить невозможно. Документом, считает она – прямо по логике С. Брие, – такое свидетельство становится только после того, как подвергнется записи. Г. Н. Швецова-Водка не готова принять тот факт, что при расширительном подходе к трактовке документа таковым становится весь мир. Но, замечает она, процессом извлечения (и – добавлю от себя – переработки, осмысления, анализа, обобщения) информации занимается теория познания, тогда как документ – всего лишь объект, предназначенный для передачи информации от человека к человеку.

Насколько корректно такое утверждение? Давайте разберёмся, начиная с конца. Согласимся: задачи, решаемые теорией познания, с одной стороны, и документом, с другой стороны, различны. Но давайте согласимся также, что специалисты в области теории познания (как их ни назови: когнитивисты, гносеологи, эпистемологи) черпают информацию именно из документов. И каждый документ заключает в себе либо часть информации, либо – в случае со Вселенной – всю её, так что опасения Г. Н. Швецовой-Водки излишни: каждый феномен выполняет свою собственную функцию. Эпистемологу, пожалуй, было бы даже проще осуществлять свою деятельность, пользуясь всего одним-единственным документом. Суть не в самой по себе широте понятия «документ», а в том, какие ограничительные характеристики на него накладываются.

В своё время (в 1994 г.) именно Г. Н. Швецова-Водка продемонстрировала относительность понятия «документ», представив его как своеобразную куклу-матрёшку, в каждом конкретном убывающем объёме заключающую собственное содержание. В самом общем случае она определила документ («документ-1» в её интерпретации) как любой материальный объект, который используется в обществе для передачи информации (Швецова-Водка, 1994). Этой позиции она придерживается по сию пору (Швецова-Водка, 2014, с. 18). Я чрезвычайно благодарен ей за высказывание этой мысли, поскольку именно этой идее я обязан всем последующим изучением природы документа, в конечном счёте вылившемся в создание всеобщей теории документа, или документологии.

И вот теперь Г. Н. Швецова-Водка отступает от ею же сформулированного определения, в соответствии с которым устное свидетельство допустимо рассма-

тривать в качестве документа! И её дефиницию приходится защищать от неё же самой.

Вновь обратим внимание на международное определение документа, в котором документом может быть либо материальный объект (любой – например, сказитель), либо записанная информация. В памяти сказителя она тоже ведь записана! Какими знаками, в какой форме, каким способом – для определения сущности документа все эти вопросы второстепенны, их мы в данном случае из рассмотрения исключим. Подойдём к вопросу строго математически и логически: ограничения на род и вид объекта, свидетельствующего о чём бы то ни было, в дефиниции документа отсутствуют. Главное и единственное ограничение одно: чтобы этот объект обладал способностью быть единицей в семантическом процессе. В Стандарте этот процесс назван документационным. Назван неудачно, потому что определяющее слово (документационный) взято из того же ряда, что и определяемое (документ), а это правилами построения дефиниций запрещено).

Исходя из определения, информационный объект может быть естественным или искусственным, стационарным или мобильным, дискретным или континуальным, синхронным или диахронным, вещественным или энергетическим, периодическим или непериодическим, электронным или неэлектронным и т. д. – всё это имеет значение лишь на последующих этапах диверсификации документа. Коль стандарт допускает самые разные воплощения документа, в частном случае он может быть и устным.

Если приведённых рассуждений мало, возьму себе в союзники авторитетных специалистов, обосновывающих «еретическую» мысль о правомерности существования устного документа задолго до меня. По странному стечению обстоятельств, это их обоснование прошло мимо внимания документологов.

Первым среди них назову Н. А. Рубакина, который в своих трудах по библиопсихологии исходил из того, что даже книга есть «*всякое произведение слова, - будь это слово печатное, рукописное или устное*» (Рубакин, 1928, с. 22). Три эти главных формы словесных произведений, подчёркивает он, «различные формы единого книжного дела», связаны между собой неразрывно, постоянно переходят одна в другую, так что провести между ними чёткую грань невозможно. В самом деле: если устная декламация стихотворения со сцены чем и отличается от неё же, но в записи, то только преимуществами. Аудиокнигу вынуждены слушать те, кто лишён возможности послушать декламатора, особенно самого автора, вживую. Те, кому довелось побывать на спектакле или концерте, имеют преимущество перед теми, кто вынужден довольствоваться соответствующими видеозаписями. Контент же, т. е. самое главное, чем ценен документ, в том и другом случае идентичен. Поэтому-то, по словам Н. А. Рубакина, «объектом библиопсихологии является речь и печатная, и рукописная, и устная» (Рубакин, 1928, с. 23).

Обратим внимание, что впервые эта мысль была высказана им за 30 лет до С. Брие и известна не только в нашей отечественной, но и в зарубежной литературе, поскольку его двухтомное «Введение в библиологическую психологию» сначала (в 1921 г.) вышло в Париже на французском языке. Идея-то эта известна, оказывается, без малого сто лет!

Обратимся к нашим современникам. Рассматривая вопрос об актах фиксации информации в бесписьменном обществе, исследование Б. А. Семеновкера «Эволюция информационной деятельности до книгопечатания» (2017) (оно представляет собой синтез трёх его предыдущих книг, подробнее об этом см. Столяров, 2018) начинается с анализа бесписьменного периода цивилизации, когда информация соз-

давалась, собиралась и передавалась в устной форме, а её хранителями были люди, их тренированная память. Автор анализирует широкий пласт форм бытования сохранённой информации. Это язык и порождённые им сакральная поэзия, мифы, предания, легенды, ритуалы, религиозные верования, эпическая и лирическая поэзия, прикладные знания, обучение, музыка, танцы и многое другое. Иными словами, рассматриваются случаи, когда информация существует безотрывно от своего внутреннего носителя – живого человека, индивидуума, личности.

В монографии убедительно показано, что в глубокой древности устное слово рассматривалось как творческая космическая сила, в отдельных случаях оно персонифицировалось. Носителями информации у всех первобытных народов были предки и буквальному запоминанию придавалось исключительно большое значение. Письменность в этом отношении в принципе ничего не изменила, она всего лишь «увеличила значение речи как основного информационного канала <...> Письмо дополняет речь как средство коммуникации» (Семеновкер, 2017, с. 26). Б. А. Семеновкер отмечает, что древнеиндийские веды существовали в устной форме в течение тысяч лет, прежде чем были записаны: «Каждое новое исполнение сакрального гимна при религиозном обряде не было новым гимном. Наоборот, оно было точной копией, тем же гимном, который исполнялся столетия, а может быть, тысячелетия» (Семеновкер, 2017, с. 68–69). Это обусловлено тем, что «неизменяемость и сакральность обусловлены обоюдно: святость предполагает ритуальную фиксированность, неизменяемость служит свидетельством и гарантией святости <...> Святость ритуала охраняет информацию, которую он содержит, от каких-либо изменений» (Семеновкер, 2017, с. 42).

Автор убедительно показывает, что роль документа выполняют природные и искусственные мнемонические символы, а также позы, жесты, мимика и другие проявления первой сигнальной системы.

В бесписьменной форме, продолжает Б. А. Семеновкер, первоначально существовали не только сакральные тексты вед, но и вспомогательный аппарат, а также различные пояснения к ним. Мало того, в устной форме существовали полноценные ведические дисциплины: фонетика, метрика, грамматика, этимология и астрономия. Вот и появился устный документ, полностью подпадающий под общее определение документа. *Устная форма информации у многих народов считалась более надёжным и авторитетным источником по сравнению с письменной!*

Ю. М. Лотман выделил два фактора, делающих письменность излишней даже для государственных нужд: 1) стабильность внешних и внутренних условий; 2) упор на сохранение, а не на умножение числа текстов (Лотман, 1987, с. 5, 11).

От привычных видов документов устную их форму радикально отличает отсутствие момента фиксирования информации на внешних, отделённых от источника информации, искусственных носителях. Но оно имеет место на внутреннем носителе – в сознании субъекта – и хранится там в естественной форме. При передаче другому носителю живым документом становится другой субъект. Только этим и отличается один вид документа – естественного – от другого – искусственного. Во всех остальных отношениях содержание, свойства и функции, решаемые задачи и прочие самые существенные характеристики документа как социального феномена полностью совпадают.

Характерно, что изобразительную информацию Б. А. Семеновкер ставит в один ряд с музыкой и танцами и относит её к бесписьменному обществу. Но ведь, как правильно отмечает сам автор, её принципиальное отличие от музыки и танцев состоит в том, что она позволяет сохранять социально значимые

сведения «вне тела». При этом «важно не какое-либо эстетическое удовольствие, а контроль за сохранением информации без изменений» (Семеновкер, 2017, с. 56). Граница между письменным и бесписьменным документом и в этом случае оказывается размытой, весьма условной и относительной.

Перенос информации на внешний носитель придаёт документу новое качество. Пиктограмма есть не что иное как рисуночное письмо. *Письмо!* Значит, первобытные наскальные и иные изображения, которые появились ещё в палеолитическую эпоху, относятся к классу *письменного общества, письменной документаризации*. Конечно, рисунок – это не азбука, но азбука возникла, как убедительно показано в той же монографии, как раз из пиктограмм. Так что правильнее было бы поступить наоборот: считать внеизобразительные средства передачи информации специфической формой письменности.

В общей сложности на анализ бесписьменных документов Б. А. Семеновкер отвлёк свыше 100 страниц текста.

Если бы в начале 2000-х гг., когда он усиленно работал над изучением поднятой проблемы, Б. А. Семеновкер углубился в сущность понятия документ, – а к тому моменту в Документологии уже были достигнуты существенные результаты, – тогда ценность проделанного им труда предстала бы в более выпуклом свете.

Предвижу радикальное возражение: о каком *Документе* может идти речь в бесписьменном обществе, с которого начинается монография Б. А. Семеновкера? При чём тут *документ*, если письмо, как верно утверждается на стр. 26 монографии, всего лишь «дополняет речь как средство коммуникации»?

Здесь придётся напомнить фундаментальное положение документологии, в соответствии с которым документ есть понятие относительное, условное и конвенциональное. Достаточно согласиться (свойство конвенциональности) с Н. А. Рубакиным условно считать (свойство условности) относительно рассматриваемой ситуации (свойство конвенциональности) любое явление или объект, несущие информацию, документом, как буквально всё, что находится в поле зрения Б. А. Семеновкера – фольклор, музыка, танцы и т. д., – мгновенно воспринимается в качестве книг, что оправдывает изучение поименованных явлений в русле заявленной темы – эволюции видов документа в ходе мировой истории.

Признание устного документа как равноправного с другими его видами нашло отражение в защищённой в 2009 г. диссертации Деборы Тэрнер (Debora A. Turner, США) «Conceptualizing Oral Documents: A dissertation submitted in partial fulfillment of the Requirements for the degree of Doctor of Philosophy. University of Washington, 2009. Program Authorized to offer Degree Information School» («Осмысление устных документов: диссертация на соискание учёной степени доктора философии. Университет Вашингтона», 2009).

В ряде случаев устный документ имеет приоритет перед документом письменным. Так, в суде выслушать устные показания подсудимого или свидетеля важнее, чем изучить его же письменные показания, данные до судебного процесса. Да, устные показания на суде непременно записываются, т. е. преобразуются в новую документарную форму, потому что впоследствии удобнее оперировать именно с искусственно созданным документом. Однако значимость устного показания при этом сохраняется в полной мере.

Явления, когда живые люди воспринимаются не в своём естественном качестве, а, как и в случае с документом, в роли выразителей некой идеи, образа, неодушевлённого объекта, если вдуматься, не так уж и редки. Когда, например, судья входит в зал судебного заседания, он выступает в роли олицетворённого закона,

и возглас: «Встать, суд идёт!» означает, что в зал входит непосредственно его величество Закон, а не конкретные люди, мужчины и женщины. На время суда они лишаются даже собственных имён и гендерной принадлежности, превращаясь в «вашу честь».

Живая персона воспринимается как отвлечённая идея и в ряде других, каждый раз особо важных случаев: Президент страны или министр иностранных дел за границами своего государства представляют в своём лице целую державу, и их принимают по специальному, установленному для таких случаев ритуалу. Договор зачастую заключают с юридическим лицом, т. е. учреждением, организацией, предприятием, но их *олицетворением* является руководитель, т. е. живой человек. Так что воспринимать человека как документ вполне естественно, ведь в этой роли он выступает в строго дозированном смысле, обусловленном исключительно необходимостью получения информации о чём-либо или подтверждения чего-либо. Во всех остальных отношениях он представляет собой то физического, то физиологического, то одухотворённого, то ещё какого-нибудь субъекта, к документу ни малейшего отношения не имеющего.

Можно заранее согласиться, что, по сравнению с письменным, устный документ обладает большими, даже очень большими минусами. Главные из них – неотделимость информации от её носителя, зависимость контента от памяти и психофизического состояния человека, неустойчивость качества и объёма информации, её возможное частичное изменение по субъективным причинам. Устная информация может быть передана только непосредственно; для того, чтобы её сохранить и передать, требуются технические средства. И так далее, и так далее. Именно для того, чтобы преодолеть недостатки документа естественного, параллельно ему и был создан искусственный документ.

Впрочем, в ряде отношений искусственный документ, в свою очередь, уступает документу естественному, и это было известно в глубокой древности. В связи с этим наиболее часто упоминается мифический диалог изобретателя письменности Тевта с древнеегипетским царём Тамусом. На известие об изобретении способа фиксировать информацию как величайшем достижении последний возразил: «Искуснейший Тевт, один способен создавать произведения искусства, а другой – судить, какая в них доля вреда и пользы для тех, кто будет ими пользоваться. Ты, отец письмен, любишь их настолько, что, говоря об их значении, ты сейчас сказал все наоборот. В души научившихся им они вселят забывчивость, так как лишится упражнений память: припоминать станут, доверяясь письму, по посторонним, внешним знакам, а не внутренней силой, сами по себе. Стало быть, ты нашел средство не для памяти, а для припоминания. И ученикам ты дашь видимость мудрости, а не истинную мудрость, так что они у тебя будут многое знать понаслышке, не усваивая, и казаться многознающими, оставаясь в большинстве невеждами, невыносимыми в общении; так и сделаются они не мудрыми, а мнимомудрыми» (Платон, 2018). «Всякое сочинение, однажды записанное, находится в обращении везде – и у людей понимающих, и, равным образом, у тех, кому вовсе не пристало читать его, – и не знает, с кем оно должно говорить, а с кем нет. Если им пренебрегают или несправедливо ругают его, оно нуждается в помощи своего отца, а само неспособно ни защищаться, ни помочь себе», – заметил мудрый египетский царь (Там же).

Надо иметь в виду и то, что, «облекаясь в письменные знаки, мысль, настроение, чувство теряют какую-то часть информации. Следующий этап потерь начинается, когда мысль воплощается в ещё более формализованное печатное слово. Даже в интонации нередко может содержаться не только оттенок высказывания,

но и сама мысль. Таким образом, письменность всегда была далеко не идеальной формой передачи и хранения информации» (Сухоруков, 1993, с. 37).

Одна из главных претензий к устному документу – весьма высокая вероятность искажения исходного текста при его очередном воспроизведении. Но этот недостаток, хотя и в меньшей степени, свойствен и документу письменному. Запись текста – не всегда гарантия его аутентичности. При его копировании вручную ошибки неизбежны. При постепенном умножении они могут приводить к грандиозным социальным катаклизмам типа не преодоленного до сих пор раскола православной церкви, возникшего в XVII в. из желания патриарха Никона (1605–1681) исправить богослужебные книги.

В феномене документа, воспринимающегося обычно в качестве искусственного неодушевленного объекта, на самом деле очень много чисто человеческого, рукотворного, одушевленного. Начнём с того, что документ – произведение человеческого гения, он предназначен именно и только для человека, вне человека и сферы его коммуникации не функционирует. Знаковые системы и способ их нанесения тоже суть человеческие изобретения. Как частный случай материального носителя информации с незапамятных времён известна человеческая кожа, используемая для татуировок. Документ появляется, как принято считать, только когда информация из головы человека переносится на внешний носитель. Но общее определение документа позволяет считать им и случай, когда она остаётся в его сознании, а передаётся реципиенту (коммуницируемому объекту) устным путём. Признание этого обстоятельства расширяет абстрактное понятие документа, оправдывая его применение в необходимых случаях. Вместе с тем оно полностью сохраняет за документом все прежние его значения.

Расширенное представление лишней раз свидетельствует, что существует объективная необходимость в каждом конкретном случае переходить от предельно широкого абстрактного определения документа к более узкому, зато и более конкретному определению, конгруэнтному именно данной рассматриваемой системе и именно её специфическому семантическому процессу, элементом которой может быть адекватный информационный объект. Своим конкретным видом документа с его конкретным собирательным наименованием (книгой в книговедении, музейным предметом в музеологии, флагом в вексилологии, вещественным доказательством в криминалистике, гербом в геральдике и так далее до бесконечности) располагает, как об этом трактует первый закон документологии, всякая социальная система. В настоящий же момент оказывается, что библиотекеды, библиографоведы и книговеды, например, отказались от собственных дефиниций документа и пользуются чуждым определением, привнесённым из сферы управленческого документоведения. Ничего полезного от этого ожидать, естественно, не приходится.

Ну, хорошо, – скажет мне закоренелый скептик, – допустим, что с сугубо формальной точки зрения признать существование устного документа можно. Но не из области ли схоластики все эти рассуждения? Какой в них практический смысл, тем более в библиотечном деле?

Отвечаю: документ – понятие относительное. Поэтому всё зависит от того, как на этот вопрос посмотреть... Можно ведь посмотреть и так, что именно в отношении к устному документу будет всё больше открываться смысл библиотечной деятельности.

В самом деле: известно, что сущностная функция библиотеки – документо-коммуникативная. Иными словами, библиотека тогда выполняет своё сущ-

ностное предназначение, когда она обеспечивает связь между документом и пользователем. Чем эта связь шире, теснее, тем лучше библиотека выполняет эту функцию. Потому-то библиотеки и не ограничиваются только выдачей документов, но стремятся организовать встречи читателей с авторами, обмен мнениями и впечатлениями о книгах и т. д. Автор в этом случае выступает в качестве живого документа, от которого можно получить расширенную, уточнённую информацию о его произведении. Поэтому не такой уж метафорой являются библиотечные мероприятия, в прежние времена именуемые живыми стенгазетами, а теперь живыми журналами. В роли отдельных статей при этом выступают живые люди – как правило, общественники из числа читательских активистов. В Канаде с 2011 г. практикуется резервирование не книг, а людей: «Библиотека позволяет желающим «заказывать» специалистов в разных областях знаний и просто людей с интересной судьбой (а значит, располагающих информацией, которая может понадобиться) с целью взять у них интервью. Например, слепого можно расспросить, как ему живётся, а иммигранта – как он устроился в чужой стране. Можно поговорить о религии с человеком религиозным или о науке – с учёным. ...в канадском случае речь идёт о предоставлении услуги по «резервированию» добровольцев-экспертов (тоже своего рода «живых книг» на постоянной основе широкому кругу пользователей)» (Цит. по Михнова, Пурник, 2018, с. 251). Если удовлетворять информационные и эмоциональные потребности читателей библиотека будет посредством, в том числе, и устных документов, реализация её документо-коммуникативной функции получит новый импульс.

Таким образом, уже сегодня можно зафиксировать ситуацию, когда в качестве документа рассматривается устное свидетельство. Взятая из него информация, будучи перенесённой на внешний носитель, порождает документ качественно иного класса, однако родственный перводокументу в главном – единстве контента, или семантивной составляющей.

Поэтому завершить хотелось бы следующими призывами. Давайте откажемся от методологически порочного стремления выработать некое универсальное определение документа, в своих собственных пределах равно пригодное для любой области общественного бытия. Давайте признаем, что абстрактная дефиниция (документ – это объект, способный быть единицей семантического процесса), будучи применяема в той или иной социальной системе, каждый раз требует конкретизации в соответствии с профилем и спецификой этой системы. Поскольку существует бесчисленное множество сфер общественного бытия, постольку правомерно и даже неизбежно наличие бесконечного количества конкретных определений документа, уточняющих его общее единое определение. В отдельных случаях наряду с письменным, печатным и т. п. возможно бытование и устного документа.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- ISO 5127/1: 2001. Information and documentation : vocabulary. Part 1. Basic concepts. 2001. P. 10.
ГОСТ 16487-70. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения / ВНИИДАД. Москва : Изд-во стандартов, 1970. 20 с.
ГОСТ Р 52292-2004 Информационная технология (ИТ). Электронный обмен информацией. Термины и определения. Москва : ИПК Изд-во стандартов, 2005. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1200038309> (дата обращения: 5.12.2018).

- ГОСТ Р 7.0.97-2016. Национальный стандарт Российской Федерации. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Организационно-распорядительная документация. Требования к оформлению документов. 2018. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_216461/ (дата обращения: 5.12.2018).
- Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. ГОСТ 16487-83. Москва : ИПК Изд-во стандартов, 1987. URL: <http://gostrf.com/normadata/1/4294835/4294835961.pdf> (дата обращения: 5.12.2018).
- Федеральный закон «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» от 27.07.2006 N 149-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/ (дата обращения: 5.12.2018). Последующие российские стандарты опираются на это определение. Например, «ГОСТ Р 7.0.8-2013 СИБИД. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения» от 2014 г. гласит: «документ: зафиксированная на носителе информация с реквизитами, позволяющими её идентифицировать».
- Лотман Ю. М. Несколько мыслей о типологии культур. Языки культуры и проблемы переводимости. Акад. наук СССР, Науч. совет по истории мировой культуры. Москва : Наука, 1987. С. 3–11.
- Михнова И., Пурник А. Эффективная библиотека. Как нам обустроить библиотеку и сделать её нужной людям : практ. руководство. Москва : Рос. гос. б-ка для молодёжи, 2018. 430 с.
- Платон. Федр. Русская историческая библиотека. 2018. URL: <http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/5456-platon-fedr-chitat-onlajn> (дата обращения: 5.12.2018).
- Рубакин Н. А. Психология читателя и книги: Краткое введение в библиологическую психологию. Москва ; Ленинград : Гос. изд-во, 1928. 291 с.
- Семеновкер Б. А. Эволюция информационной деятельности до книгопечатания. Москва : Пашков дом, 2017. 589 с.
- Столяров Ю. Н. Фундаментальная монография об эволюции документа. Библиография. 2018. № 5. С. 141–148.
- Сухоруков К. М. Книга в будущем (зарубежные оценки, тенденции, прогнозы). Книга. Исследования и материалы. Москва : Терра, 1993. Сб. 66. С. 26–38.
- Тушевский А. М. Сюзанна Брие – «Мадам документация»: страницы истории французского документоведения. 2010. URL: <http://elib.ict.nsc.ru/jspui/handle/ICT/1333> (дата обращения: 5.12.2018).
- Швецова-Водка Г. М. Загальна теорія документа і книги: навч. посіб. Київ: Знання, 2014. С. 18.
- Швецова-Водка Г. Н. Книга и документ: соотношение понятий. Книга. Исследования и материалы. Москва : Терра, 1994. С. 19–37.
- Швецова-Водка Г. Н. У истоков книжной культуры. Отклик на книгу Ю. Н. Столярова «Истоки книжной культуры» (Челябинск: ЧГИК, 2017. 500 с.). Современные проблемы книжной культуры: основные тенденции и перспективы развития : материалы IX Междунар. науч. семинара (Москва 24–25 октября 2018 г.). Сост. Л. А. Авгуль, Д. Н. Бакун. Минск, ЦНБ НАН Беларуси; Москва : ФГБУН Научный и издательский центр «Наука» РАН, 2018. С. 596–602.

REFERENCES

- ISO 5127/1: 2001. Information and documentation : vocabulary. Part 1. Basic concepts. (2001). 2001. P. 10 [in English].
- Deloproizvodstvo i arkhivnoie delo. Terminy i opredeleniia* [Records management and organization of archives. Terms and definitions]. (1987). GOST 16487-70. Moscow: Izdatelstvo standartov. [in Russian].

- Informatsionnai tekhnologiia. Elektronnyi obmen informatsiiei. Terminy i opredeleniia* [Information technology. Electronic information exchange. Terms and definitions]. (2005). Moscow: Izdatelstvo standartov. Retrieved from: <http://docs.cntd.ru/document/1200038309> [in Russian].
- Natsionalnyi standart Rossiiskoi Federatsii. Sistema standartov po informatsii, bibliotechnomu i izdatelskomu delu. Organizatsionno-rasporiaditelnaia dokumentatsiia. Trebovaniia k oformleniiu dokumentov* [System of standards on information, librarianship and publishing. Organizational and administrative documentation. Requirements for presentation of documents]. (2018). GOST R 7.0.97-2016. Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_216461/ [in Russian].
- Deloproizvodstvo i arkhivnoie delo. Terminy i opredeleniia.* [Records management and organization of archives. Terms and definitions]. (1987). GOST 16487-83. Retrieved from: <http://gostf.com/normadata/1/4294835/4294835961.pdf> [in Russian].
- Federalnyi zakon Rossiiskoi Federatsii "Ob informatsii, informatsionnykh tekhnologiyakh i o zashchite informatsii" ot 27.07.2006 g. N 149-FZ* [Federal Law of the Russian Federation "On Information, Information Technologies and Information Protection" from July 27, 2006 N 149-FZ]. Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/ [in Russian]. Next Russian standards rely on this definition. For example, "GOST R 7.0.8-2013 SIBID. Record management and organization of archives. Terms and definitions" from 2014 contains: "Document: Information recorded on a carrier with details allowing it to be identified".
- Lotman, Yu. M. (1987). Neskolko myslei o tipologii kultur [A few thoughts on the typology of cultures]. *Yazyki kultury i problemy perevodimosti*. 3–11. Moscow: Nauka [in Russian].
- Mikhnova, I., Purnik, A. (2018). *Effektivnaia biblioteka. Kak nam obustroit biblioteku i sdelat yeio nuzhnoi liudiam* [Effective library. How do we equip the library and make it necessary for people]. Moscow [in Russian].
- Platon (2018). Fedr [Fedr]. *Russkaia istoricheskaia biblioteka*. Retrieved from: <http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/5456-platon-fedr-chitat-onlajn> [in Russian].
- Rubakin, N. A. (1928). *Psikhologiia chitatelia i knigi: Kratkoie vvedeniie v bibliologicheskuiu psikhologiiu* [Psychology of the reader and the book: A brief introduction to bibliological psychology]. Moscow; Leningrad [in Russian].
- Semenovker, B. A. (2017). *Evolutsiia informatsionnoi deyatelnosti do knigopchataniia* [Evolution of informational activities before printing]. Moscow: Pashkov dom [in Russian].
- Stolyarov, Yu. N. (2018). Fundamentalnaia monografiia ob evolutsii dokumenta [Fundamental monograph on the evolution of the document]. *Bibliografiia*. 5, 141–148 [in Russian].
- Sukhorukov, K. M. (1993). *Kniga v budushchem (Zarubezhnyie otsenki, tendentsii, prognozy)* [Book in the Future (Foreign estimates, trends, forecasts)]. *Kniga. Issledovaniia i materialy*. 66, 26–38. Moscow: Terra [in Russian].
- Tushevskii, A. M. (2010). *Siuzanna Briie – "Madam dokumentatsiia": stranitsy istorii frantsuzskogo dokumentovedeniia* [Suzanne Briet – "Madame Documentation": Pages of the History of French Documentation Studies]. Retrieved from: <http://elib.ict.nsc.ru/jspui/handle/ICT/1333> [in Russian].
- Shvetsova-Vodka, G. M. (2014). *Zahalna teoriia dokumenta i knyhy: navchalnyi posibnyk* [The general theory of the document and the book: the educational tool]. Kyiv: Znannia. S. 18 [in Ukrainian].
- Shvetsova-Vodka, G. N. (2014). *Kniga i dokument: sootnosheniie poniatii* [Book and document: the ratio of concepts]. *Kniga. Issledovaniia i materialy*. 68, 19–37. Moscow: Terra [in Russian].
- Shvetsova-Vodka, G. N. (2018). U istokov knizhnoi kultury. Otklik na knigu Yu. N. Stoliarova "Istoki knizhnoi kultury" (Cheliabinsk: CHGIK, 2017. 500 s.) [At the beginnings of book culture. Response to the book by Yu. N. Stolyarov "The Sources of Book Culture" (Chelyabinsk: ChGIK, 2017. 500 p.)]. *Proceedings from The Modern Problems of Book Culture: Main Trends and Development Prospects '18: IX Mezhdunarodnyi nauchnyi seminar (Moskva 24–25 oktyabria 2018 g.)* (pp. 596–602). Minsk; Moscow [in Russian].

УДК 002.1-021.54-021.58:006.032/.034

Юрій Столяров,
головний науковий співробітник
ФДБУН «Науковий і видавничий центр «Наука»
РАН, д-р пед. наук, професор (Москва, Росія)
e-mail: yn100@narod.ru

УСНИЙ ДОКУМЕНТ

Офіційно прийняті на міжнародному, українському і російському рівнях визначення документа пропонується розуміти розширено, допускаючи вважати документом і природне джерело інформації, тобто людину. Відповідно поряд із документом як об'єктом штучного походження в обсяг поняття документа включається і об'єкт природного походження. Методологічно правомірність такого розгляду впливає з визначення документа, прийнятого Міжнародною організацією зі стандартизації, а також російських і українських державних стандартів. Автор обґрунтовує правомірність існування безлічі дефініцій документа, що залежать від специфіки і профілю відповідної соціальної системи.

Ключові слова: документ, природний документ, штучний документ, Міжнародна організація зі стандартизації, державні стандарти, М. Рубакін, Г. Швецова-Водка, П. Отле, С. Бриє.

UDC 002.1-021.54-021.58:006.032/.034

Yuri Stolyarov,
chief researcher at the Scientific and publishing center
«Nauka» RAN, Dr. Hab.
in Pedagogical Sciences, Professor
(Moscow, Russia)
e-mail: yn100@narod.ru

ORAL DOCUMENT

Officially adopted at the International, Ukrainian and Russian level, the definition of the document is proposed to be understood broadly, allowing the document to be considered a natural source of information, i.e. a person. Accordingly, along with the document as an object of artificial origin, the scope of the concept of the document includes the object of natural origin. Methodologically, the validity of such a review follows from the definition of the document adopted by the international organization for standardization, as well as Russian and Ukrainian state standards. The author substantiates the validity of the existence of many definitions of the document, depending on the specifics and profile of the relevant social system.

Key words: document, document natural, artificial document, International Organization for Standardization, national standards, N. A. Rubakin, G. N. Shvetsova-Vodka, P. Otle, S. Briet.

УДК 930.25:006.72(476:470+571:477):81'276.6'373.423

**ОМОНИМИЯ
В ДЕФИНИЦИЯХ,
ДЕФИНИЕНСАХ
НОРМАТИВНЫХ
ДОКУМЕНТОВ
ПО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВУ
И АРХИВНОМУ ДЕЛУ**

Сергей Жумарь,

заместитель директора Белорусского
научно-исследовательского института
документоведения и архивного дела,
канд. ист. наук (Минск, Беларусь)
e-mail: nesterca.com@yandex.by
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4877-2045>

Юрий Нестерович,

старший научный сотрудник Белорусского
научно-исследовательского института
документоведения и архивного дела,
канд. ист. наук (Минск, Беларусь)
e-mail: mokhnaty@yandex.by
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9663-0370>

В архивоведении, документоведении, других документально-информационных науках необходимо построение непротиворечивых терминосистем. Сверх этого, в условиях междисциплинарности в науке востребовано построение терминосистемы документологии, которая обобщает понятия, оптимизирует базовые термины, схемы документально-информационных и смежных с ними наук, координирует в необходимых границах построение терминосистем этих дисциплин. Анализ дефиниций терминологических стандартов и законодательства по делопроизводству и архивному делу порой выявляет наличие омонимии дефиниций в качестве предложений, а также их составных частей. Устранение такого рода омонимии служит условием непротиворечивого построения терминосистем документоведения и архивоведения.

Ключевые слова: терминосистема научной дисциплины, терминосистема архивоведения, делопроизводство, архивоведение, документ Национального архивного фонда, дефиниция без омонимии, омонимия предложений.

Представленные в профильных терминостандартах и нормативных актах терминосистемы выступают подсистемами терминосистем практической деятельности: архивного дела, делопроизводства и пр. Их термины и дефиниции (определения терминов, включающие существенные / отличительные признаки предметов) востребованы в сфере стандартизации. При построении теорий и терминосистем архивоведения, документоведения и иных документально-коммуникационных наук или наук о ДИОД (документационной и информационно-обеспечивающей деятельности) они выступают предметом анализа. Соответственно, в первую очередь, уточнению подлежат *понятия*.

Метатеоретическую функцию унификации терминов научной дисциплины выполняет семасиологическое терминоведение. Терминоведение архивоведения с акцентом на семасиологический аспект оформляется в начале 1980-х гг. (Э. И. Хан-Пира). Специфика его и терминоведческих разделов иных наук о ДИОД заключается в обобщении *терминов теорий и сферы практической деятельности*. В рамках развитой науки вырабатываемые конкретно-терминоведческие знания приемлемо характеризовать «метатеоретическими», поскольку при их разработке на первый план выходят обобщение терминов теорий и построение терминосистемы научной дисциплины. Осуществление метатеоретического анализа предполагает установление её полноты и непротиворечивости, впослед-

ствии возникает потребность в интертеоретических исследованиях. По причине употребления в науках о ДИОД и смежных с ними (археографии, текстологии и пр.) одинаковых базовых терминов и терминологических элементов, взаимопроникновения понятий и конструктов и т. д. возникает необходимость в метатеоретическом знании, продуцируемом в интер- и трансдисциплинарных исследованиях.

На международном семинаре «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань» ведущий украинский терминовед Г. В. Гордиенко неоднократно подчёркивала значимость междисциплинарной проекции формирования системы терминов документоведения и других наук о ДИОД. Такой подход методологически значительно продуктивнее, нежели их монодисциплинарная и минимальная полидисциплинарная разработка. Формирование интертеорий в науках о ДИОД происходит в плоскости развития общих интертеорий. Яркий пример – разработка Г. Н. Швецово-Водкой общей интертеории документа и книги. Объединение в науках о ДИОД продуцирования метатеоретических знаний (терминоведения и эпистемологии наук о ДИОД) с построением общих интертеоретических знаний позволяет формировать документологию с выделением четырёх относительно самостоятельных её разделов – методологии, терминоведения, эпистемологии и онтологии наук о ДИОД. Значительное внимание современному состоянию разработки документологии уделяет один из ведущих историков наук о ДИОД В. В. Бездрабко. Необходимость выделения первого из отмеченных выше разделов документологии обосновывал М. С. Слободяник.

Одна из задач, преследуемая при построении терминосистемы научной дисциплины, – устранение омонимичных дефиниций и дефиниендумов. В лингвистике различается лексическая, фонетическая, морфологическая и иная омонимия слов, синтаксическая омонимия – языковая конструкция, которая может получить более одной семантико-синтаксической интерпретации. Краткая лингвистическая трактовка омонимии, выраженная в дефиниенсе: звуковое совпадение языковых единиц, которые отличаются между собой значением, допускает семантическую омонимию предложений, вызванную наличием разного значения (в том числе синкретичного) лексемы при её сочетании с другими входящими в предложение словами. Уже она *не запрещает* рассматривать обусловленность омонимии предложения не только парадигматическими явлениями (синонимией слов и др.), но и синтагматическими явлениями (сочетанием лексемы со словами в тексте). В лексической семантике допускается лексическая омонимия предложений и текста, порождаемая синтаксическими и семантическими причинами. В общей семиотике омонимичные знаки в качестве обозначений разных объектов противопоставляются синонимичным знакам (А. Соломонник). В терминоведении устранение (сокращение) межкатегориальной многозначности или семантической омонимии лексической единицы языка для специальных целей выделяется сегментом работы по упорядочению терминологии (В. М. Лейчик). Различие в истолковании омонимии (и полисемии) в лингвистике и терминоведении обусловлено различием трактовки термина: в лингвистике он лексическая единица естественного языка, выполняющая специальную функцию, в терминоведении – элемент терминосистемы. В нём установлена *невыполнимость требования* обозначения термином строго фиксированного понятия (т. е. отсутствия у него полисемии, омонимии и синонимии) *в целом* (оно выполнимо не для всякого термина и не всегда). Тем не менее, если термины составляют отдельный пласт (разряд) в лексической системе языка, термин в качестве единицы терминосистемы обозначает *строго задаваемое* для него значение, то элиминация

семантической омонимии при построении терминосистемы представляется методологически значимым шагом. Дефиниции и дефиниендумы (как предложения и основные части предложений, охватывающих предикацию) омонимичны, если допускают *более одной интерпретации*. Такое положение представляется релевантным знаниям лингвистики, терминоведения, лексической семантики, общей семиотики. Омонимия предложений / синтагм не является логической ошибкой и сама по себе негативное явление. Однако при построении *терминосистемы научной дисциплины* омонимия, выступая семасиологическим планом её формирования (соотнесения термина и фиксируемого им понятия), «смыкается» эпистемологическим планом формирования понятийного аппарата дисциплины и тем самым выступает показателем логико-терминологической точности. Не является логической ошибкой наличие в ней полисемии (в отличие от синонимии) (Государственные архивы..., 2001; Делопроизводство и документоведение, 2001). В филологии применяется и иной подход с выявлением полиморфных определений и терминов (термины имеют полиморфную семантику, если их значения не твёрдо фиксированы, определения их допускают разное понимание (С. Д. Шелов)), в данной статье оставляем его за пределами внимания.

Одним из условий формирования безомонимичных дефиниций и дефиниенсов при корректировке стандартов и их обобщения в рамках терминосистемы дисциплины выступает уточнение предметного значения термина, взятого дефиниендумом / введение терминов и конструкторов, позволяющих устранять противоречия. Мы различаем *номинальную омонимию предложений и синтагм*, когда она устранима при принятии во внимание контекста (текста стандарта), и *фактическую омонимию их* – когда её устранить не удаётся. В случае наличия в дефиниендуме двух терминов омонимия предложения очевидна (в доказательстве не нуждается). Приемлемо и рассуждение о «двойной омонимии высказывания», когда к «удвоенному» дефиниендуму добавляется омонимия дефиниенса. Двойная омонимия имеет место в дефиниции «документ, документированная информация – зафиксированная на материальном носителе информация с реквизитами, позволяющими её идентифицировать», долгие годы превалирующая в постсоветском дискурсе. Омонимия дефиниенса здесь вызвана возможностью интерпретации в обороте «информация с реквизитами» термина «реквизит» и (не)меронимом к «информации». Конструктор «информация с реквизитами» при междисциплинарной проекции формирования понятийного аппарата противоречив, учитывая, что в информатике «реквизит» трактуется структурной единицей (документальной) информации.

Синонимия терминов «документ» и «документированная информация» была стандартизирована: в ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», СТБ П 2059-2010 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения». Она устранена в ГОСТ Р 7.0.83-2013 «Электронные издания. Основные виды и выходные данные» и СТБ 2059-2013 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения» снятием термина «документированная информация» в качестве дублета (абсолютного синонима к термину «документ»). К последнему термину в ГОСТ Р 7.0.83-2013 «Электронные издания. Основные виды и выходные данные» «оставлен» дефиниенс (с несущественным в семантическом аспекте изменением) из ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», а в СТБ 2059-2013 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения» данный дефиниенс *расширен* за счёт добавления *смысла термина* «документ» из ГОСТ Р ИСО 15489-01-2007 «Управление доку-

ментами. Общие требования». В итоге в РБ термин «документ» в СТБ 2059-2013 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения» имеет дефиниенс, семантически эквивалентный дефиниенсу к нему в ГОСТ Р ИСО 15489-01-2007 «Управление документами. Общие требования» (такой дефиниенс омонимичен по вышеуказанной причине). В СТБ ISO 15489-1-2016 «Информация и документация. Управление документами» мы имеем такой дефиниенс: «информация, созданная, полученная и сохраняемая организацией или лицом в доказательных целях или справочных целях в процессе выполнения правовых обязательств или осуществления своей деятельности» (Информация и документация. Управление документами, Ч. 1, 2016). Причём в ГОСТ Р 7.0.83-2013 «Электронные издания. Основные виды и выходные данные» термин «документированная информация» стандартизирован с не приводящим к омонимии дефиниенсом: «структурированная информация, зафиксированная на носителе» (Электронные издания. Основные виды и выходные данные, 2013). Принимая во внимание дефиниенс, устраняется омонимия дефиниции документа. Документ предстаёт комплексом структурированной информации и реквизитов (в данном случае не имеет значения, что реквизиты также приемлемо характеризовать «структурированной информацией»; последнее обстоятельство указывает уже на эпистемологический, а не терминоведческий изъян). А в СТБ ISO 15489-1-2016 «Информация и документация...» термин «документированная информация» стандартизирован с дефиниенсом, не только приводящим к омонимии, но и противоречивым: «записанная информация или объект, которые могут обрабатываться как единое целое» (Информация и документация. Управление документами, 2016). Этот дефиниенс заимствован из стандартов ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007 «Управление документами...», в которых ему в соответствие ставится термин «document». Его омонимичность обусловлена наличием разделительного союза (Г. Н. Швецова-Водка, кстати, предпочитает развивать иной дефиниенс к термину «document» – из стандарта ИСО 5127/1-1983). Попытка ДСТУ 4423-1:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами» корректировать данный дефиниенс не может исправить его эпистемологический и терминологический изъяны. Мы неоднократно касались «терминопарадоксов» использования данных терминов в стандартах (Нестерович, 2007, 2016, 2017). Выход из создавшегося эпистемологического «тупика» мы предлагаем начинать с замены выражения «информация с реквизитами» терминомоборотом «комплекс документированных данных и метаданных» (Нестерович, 2010А, 2010В, 2010С).

Несмотря на наличие широкой и разветвленной системы теоретических знаний в архивоведении, в ней выявляются негативные явления терминообразования, противоречия раскрытия и корреляции базисных понятий, которые носят неустранимый характер без образования новых понятий при междисциплинарной проекции терминонормализации и оптимизации. Прежде всего эффективен в этом плане синтез, межинтеграция базисных понятий архивоведения с понятийным аппаратом информационного ресурсоведения. Окончательно противоречия приемлемо устранять, координируя их с понятийным аппаратом документологии. Образование *новых понятий*, сверх существующих в науках о ДИОД и смежных с ними, эксплицируемых средствами документологии, считаем необходимым:

- 1) в случае наличия негативных явлений в терминосистеме научной дисциплины и противоречий, выявляемых в её теоретических построениях, когда новые понятия способствуют их устранению;

2) при их релевантности объясняющим конструктам и обобщающим концептам общих теорий.

В дефиниции Закона РБ «Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь» 2011 г. архивный документ является документом «с зафиксированной на нём информацией, независимо от вида её носителя» и «хранящийся в архиве в силу его значимости для граждан, общества и государства» (см.: ст. 2 Закона РБ «Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь»). Как видим, интерференция понятий архивного документа и документа НАФ (Национального архивного фонда) отсутствует. Тем не менее, внесенный в неё из ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело...» терминологический оборот сам по себе омонимичен по причине расплывчатости в нём значения слова «информация»: «документ с зафиксированной на нём информацией, независимо от вида её носителя». Он не только излишен (кроме слова «документ»), но и делает раскрытие понятия противоречивым, а дефиницию – омонимичной. Внесён этот термин в закон и в определение «документа НАФ», когда говорится о том, что таковым является «архивный документ, а также документ с зафиксированной на нём информацией, независимо от вида её носителя, подлежащий сохранению в силу его значимости для граждан, общества и государства». Избыточность изложения в дефиниции, производимая наличием терминологического оборота «документ с зафиксированной на нём информацией, независимо от вида её носителя», ведёт к противоречию. Данный дефиниенс является номинально омонимичным, поскольку из-за не указанного субъекта сохранения документов НАФ (в архиве либо за его пределами) и критериев сохранения высказывание приемлемо различно интерпретировать, и соответственно, различно очерчивать предметное значение термина «документ НАФ». Из ст. 9 «Состав НАФ РБ» закона 2011 г., в которой представлены субъекты собирания документов НАФ, вытекает, что таковыми выступают «предприятия, учреждения, организации, существующие и существовавшие на территории Республики Беларусь и за её пределами» (разумеется, в случае отождествления субъектов сохранения и собирания документов). Для соразмерного раскрытия понятия представляется значимым различать субъект, обеспечивающий сохранение документов НАФ, и субъекты собирания продуктов деятельности с закреплённой информацией, относимых к документам НАФ. Определение термина «НАФ» в ст. 2 семантически не согласовано с раскрытием состава НАФ в ст. 9. Состав НАФ в дефиниенсах к терминам «НАФ» и «документ НАФ» не очерчен детально.

Конструкт «продукты деятельности с закреплённой информацией» (Нестерович, 2010С) востребован для непротиворечивого построения теории ДИОД. В качестве единицы ДИОД выступают не только служебные документы, но и законодательные акты, архивные документы, издания и иные продукты деятельности с закреплённой информацией. Единицу ДИОД в социальном аспекте функционирования оптимально конституировать в качестве информационного продукта, рассматривая вне связи с изделием. В техническом аспекте её следует изучать в неразрывной связи с изделием в качестве записи, сохраняемого и воспроизводимого комплекса данных. Архивный документ – не только разряд типологии, но и неофициальный социальный статус, приобретаемый целенаправленно сохраняемыми продуктами деятельности с закреплённой информацией. В социальной коммуникации архивные документы выступают источниками ретроспективных сведений.

Фактуальная омонимия может выходить за пределы дефиниции, охватывая совокупность высказываний. Это касается ст. 5 Закона РБ «Об архивном деле

и делопроизводстве в Республике Беларусь» в редакции 1999 г. А. Е. Рыбаков полагает, что именно отсюда последовало отнесение к НАФ архивных документов постоянного и временного сроков хранения, а «также вообще всех документов, образовавшихся в любой организации, в том числе находящихся в делопроизводстве, и на архивном хранении» (Рыбаков, 2017). Использование слова «все» здесь явно неадекватно, поскольку в статье закона ведётся изложение о «документах, собранных в процессе деятельности» учреждений / организаций на территории конкретной страны, «являющихся историческим и культурным наследием, достоянием народа РБ». Из изложения закона вытекает, что даже *не все* документы документационного ресурса учреждения пополняют НАФ. Оборот «документы, находящиеся в делопроизводстве» несоразмерен, учитывая принятые трактовки делопроизводства отраслью деятельности и системой работ с документами. Сделав ошибочный вывод, А. Е. Рыбаков утверждает: «вызывает сомнение правомерность распространения понятия «документы НАФ» на все архивные документы независимо от срока хранения, а также на документы, находящиеся в делопроизводстве и на оперативном хранении в организациях» (Рыбаков, 2017). Сомнение в отношении охвата объёмом понятия документов НАФ служебных документов и взятых на архивное хранение продуктов деятельности с закреплённой информацией с малыми сроками хранения неуместно. Поскольку в соответствии с характеристикой документов НАФ в ст. 5 Закона РБ «Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь» «*историческим* и культурным наследием» такое отнесение логически *абсурдно*, А. Е. Рыбаков полагает, что «понятие «документы НАФ» стало практически безразмерным и синонимичным понятию (термину. – С. Ж., Ю. Н.) «документы». Поэтому предлагает использовать в законодательстве взамен «документы НАФ» *чрезмерно полисемичный* термин «документы» (Рыбаков, 2017), осуществляя междисциплинарную проекцию оптимизации понятий архивоведения на основе «неумеренного» документоцентризма. Такое предложение равно предложению называть в быту всех хищных животных лишь животными, не зная, определятся ли в научной классификации биологических видов с точным выделением разрядов. Представляется, что изложение о НАФ (а также и о библиотечном, музейном фонде РБ) коррелятивно выделению объектов историко-культурного наследия. «Документы НАФ» следует наделять максимум значением всякой единицы НАФ. И. Б. Матяш было отмечено: в новом архивном законодательстве стран постсоветского пространства представление об архивных документах как культурном наследии отражено в характеристике «общенародное достояние» (Матяш, 2011).

В законодательстве Беларуси произошёл поворот от «широкой» трактовки архивного документа (закон «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь» 1994 г.) к «узкой» (закон «Об архивном деле и делопроизводстве в РБ» 2011 г.). Дефиниция архивного документа в законе 1994 г. *является фактуально омонимичной*. Устранить омонимию и точно определить денотат термина не удаётся в силу размытости терминоэлемента «архивный» и неоткоррелированности понятий. В данной дефиниции архивный документ – сохраняемый значимый / ценный документ, не обязательно элемент архива («совокупности архивных документов»). Дефиниция архивного документа в законе 2011 г. не допускает отнесение к архивным документам служебных документов, находящихся на оперативном хранении. Минимум номинально *омонимичной* представляется в нём *дефиниция документа НАФ*. Дефиниция НАФ в нём вследствие нивелирования в сравнении с законом 1994 г. характеристики «являться историческим и культур-

ним наслідием» *не позволяет устранить* такую омонимию. Дефиниция документа НАФ допускает отнесение к документам НАФ находящихся на оперативном хранении документов, подлежащих передаче и хранению в архиве. Выражение понятия в ней деформировано дефиниендумом, взятым *в единственном числе*.

«Гиперширокая» трактовка архивного документа может возникать вследствие омонимии дефиниции. В дефинициях архивного документа в ГОСТ Р 51141-98 и законе «О НАФ и архивах в Республике Беларусь» 1994 г. она возникает вследствие отсутствия указания в дефиниенсе *на обобщённое место хранения документов* (соответствия омонимии). Если из дефиниции стандарта всё же допустимо выводить такое указание, пусть латентное (исходя из наличия в дефиниендуме терминологического элемента «архив» и трактовки в стандарте «архива» архивным учреждениям, подразделение организации, выполняющей архивную работу), то из дефиниции закона оно вовсе не выводимо. Особенно с учётом неоднозначности трактовки «архива» в данном законе. При «широкой» трактовке документа термин «архивный документ» выступает *частичным синонимом* термина «документ НАФ». Особенно учитывая, что при отнесении к архивным документам подлежащих сохранению документов имеются в виду именно элементы «НАФ». За пределами конституирования архивных документов как элементов именно НАФ «широкая» трактовка архивного документа расплывчата и бесполезна для применения в архивном деле. В ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення» по сравнению с ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело...», СТБ 2059-2013 «Делопроизводство и архивное дело...» термин «архивный документ» определён точнее за счёт надления понятия признаком утраты выполнения целевых функций. Тем не менее, С. М. Зозуля отмечает, что основная концептуальная основа, взятая и в ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа...», не изменялась более чем столетия (Зозуля, 2012). Несоразмерной делает «широкую» трактовку архивного документа раскрытие понятия на основе описания хранения документов в архивных учреждениях, исходя из противоречий различной таксономии документа и архивного документа.

В законе «Об архивном деле в Российской Федерации» 2004 г. (см.: Федеральный закон «Об архивном деле в Российской Федерации») документы государственного АФ (архивного фонда) наделяются признаками постановки на государственный учёт и подлежащие постоянному архивному хранению. В ГОСТ Р 7.0.83-2013 заимствована трактовка документа АФ РФ из данного закона: «архивный документ, прошедший экспертизу ценности документов, поставленный на госучёт и подлежащий постоянному хранению» (см.: Федеральный закон «Об архивном деле в Российской Федерации» от 22.10.2004 № 125-ФЗ). Определение термина «АФ РФ» в ГОСТ Р 7.0.83-2013 «Электронные издания...» в сравнении с законом «Об архивном деле...» упрощено (сняты признаки: относиться к информационному ресурсу, «являться неотъемлемой частью историко-культурного наследия народов РФ»): «исторически сложившаяся и постоянно пополняемая совокупность архивных документов, отражающих материальную и духовную жизнь общества, имеющих историческое, научное, социальное, экономическое, политическое и культурное значение, подлежащих» постоянному архивному хранению (ГОСТ Р 7.0.83–2013. Электронные издания. Основные виды и выходные данные). Из дефиниции документа АФ РФ в законе вытекает, что документ государственного АФ – минимум объект культурного наследия, максимум памятник истории и культуры. Тем самым, выходя в междисциплинарную плоскость с принятием во внимание аппарата памятниковедения, здесь следует усматривать омонимию.

Из дефиниции АФ РФ в ГОСТ это не вытекает. Хотя из дефиниции АФ РФ в законе 2004 г. это следует однозначно. Тем самым в ГОСТ Р 7.0.83-2013 «Электронные издания...» устранён существенный признак понятия, а также и существенная связь понятий сферы архивного дела и сферы культуры.

В законе «Об архивном деле в Российской Федерации» наличествует иная трактовка архивного документа, нежели в законодательстве РБ и РФ: документ, подлежащий хранению в силу значимости его носителя информации, информации для граждан, общества и государства. Она ведёт к выделению *особого разряда архивных документов* – «документов АФ РФ» (преобразуя данный конкретный термин в абстрактный термин общей теории документа, получаем «государственный архивный документ»), определяемых «архивными документами», прошедшими экспертизу ценности документов, «поставленными на государственный учёт и подлежащими» постоянному архивному хранению. При этом без достаточных оснований множится полисемия терминологического элемента «архивный» (он получает значение «хранимый в силу значимости»). Конструкт хранения таким основанием не является, поскольку в законе термин «архив» определяется не совокупностью продуктов деятельности с закреплённой информацией, взятых на хранение, а «учреждением или структурным подразделением организации, осуществляющим хранение, комплектование, учёт и использование архивных документов». Дефиниенс в дефиниции документов АФ РФ предположительно омонимичен вследствие наличия функтора «подлежит». В АФ РФ входят продукты деятельности с закреплённой информацией, *уже находящиеся на постоянном архивном хранении*, наряду с продуктами деятельности с закреплённой информацией, прошедшими экспертизу ценности документов, находящимися на временном, но подлежащие постоянному хранению. В закон внесены термины «постоянное хранение документов АФ РФ» и «временное хранение архивных документов». Из этого вовсе не вытекает, что в состав АФ РФ не входят продукты деятельности с закреплённой информацией («архивные документы»), временно хранящиеся в государственной, муниципальной и частной собственности, в течение сроков, установленных данным законом. Термин «АФ» определяется в нём «совокупностью архивных документов, исторически или логически связанных между собой». Учитывая, что архивный документ трактуется в законе документом, подлежащим хранению в силу значимости его информации и носителя информации для *граждан, общества и государства*, а функтор «подлежит» означает взятие на хранение, круг продуктов деятельности с закреплённой информацией, относимых к АФ, весьма обширен. В соответствии с данными трактовками АФ и архивного документа в качестве АФ следует идентифицировать, например, коллекцию этикеток пивных бутылок. При этом АФ РФ конституируется совокупностью взятых на хранение продуктов деятельности с закреплённой информацией (и прошедших экспертизу ценности документов, и не прошедших), имеющих «историческое, научное, социальное, экономическое, политическое и культурное значение» для РФ. При данной концептуализации неточным *вследствие отсутствия терминологического элемента «архивный»* является как дефиниенс, так и дефиниендум в дефиниции «экспертиза ценности документов – изучение документов на основании критериев их ценности... для включения в состав АФ РФ» (снова омонимия). Хотя объектом хранения и включения в АФ РФ в законе декларируется не документ, а *архивный документ*. Неточность использования термина «экспертиза ценности документа» по отношению к наличествующей в законе концептуализации умножается архивистами ведением изложения о «документах, включенных в состав АФ РФ».

Данная неточность (изложение не об *архивных* документах) не оказывает влияние на осуществление ими практической деятельности. Тем не менее, она делает недостижимой построение теории архивного дела в соответствии с очерченной в законе концептуальной схемой. Колебание референта термина «документы НАФ (страны)» и смежного с ним термина «документы АФ многонационального государства» (гипоним не единственный к нему «документы АФ РФ») доходит до полярных значений. Н. И. Химиной он употребляется в значении архивных документов (Химинова, 1999).

В Законе Украины «О НАФ и архивных учреждениях» 1993 г. «архивный документ» трактуется как документ, «прекративший выполнять функции, для которых был создан, но сохраняемый либо подлежащий сохранению по причине значимости для общества, личности либо государства» (см.: Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», 24.12.1993). Дефиниция «документ НАФ – архивный документ, культурная ценность которого признана соответствующей экспертизой и который подлежит госучёту и сохранению», *не омонимична*. В ней чётко расставлены акценты с выведением на первый план культурологического аспекта. При этом «НАФ» – «совокупность архивных документов, которые отражают историю духовной и материальной жизни украинского народа и других народов и имеют культурную ценность...» (Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи», 24.12.1993). Следует отметить, в дефиниции вовсе не был бы излишен (и в целях избегания омонимии) квантор «весь», учитывая, что без него в качестве НАФ приемлемо конституировать и *часть всей совокупности* таких продуктов деятельности с закреплённой информацией. Здесь позитивно отсутствие фактической омонимии. Хотя несоразмерность приемлемо усматривать: архивный документ предстаёт продуктом деятельности с закреплённой информацией, в том числе сохраняемыми в архивных учреждениях. Документы НАФ – архивные документы, прошедшие экспертизу ценности, но лишь подлежащие государственному хранению. Как видим, расплывчатость трактовки сохранена: к НАФ приемлемо относить архивные документы, прошедшие и не прошедшие экспертизу ценности. Следствием применения терминологии закона является изложение об архивных документах, не принадлежащих НАФ (С. В. Сельченкова). В методической разработке «Основні правила роботи державних архівів України» внесена дефиниция НАФ из рассмотренного закона. В законе Украины 1993 г. документ НАФ предстаёт архивным документом, получившим высший социальный статус, или «культурно ценным» архивным документом. Взятие на постоянное архивное хранение при этом выводимо из содержания закона, но не взято признаком понятия НАФ. Точным (исходя из использования общепринятых в нормативном дискурсе терминов) было бы утверждать, что НАФ образуется продуктами деятельности с закреплённой информацией, выступающими *объектами историко-культурного наследия*. А единицы НАФ, которые из *потенциально* «культурно ценных» архивных документов прошли экспертизу ценности и актуально признаны «культурно ценными», выступают *документальными (историко-культурными) памятниками*. Итак, в отличие от законодательства РФ, в котором раскрыт механизм, но не сущность выделения и особый статус документов НАФ, законодательства РФ, в котором раскрыт особый статус документов АФ РФ и документов госАФ, но не сформулирован сущностный критерий отнесения к ним, в законодательстве Украины сформулирован сущностный критерий отнесения к документам НАФ. В нём понятие документа НАФ выступает *логиче-*

ским родом к понятию единицы НАФ, но не к понятию архивного документа. При этом «архивный документ» – мероним к «НАФ».

Анализ дефиниций терминологических стандартов и законодательства по делопроизводству и архивному делу в аспекте выявления омонимии предложений / синтагм указывает на тесную связь этого явления с логико-эпистемологическим аспектом формирования базисных понятий. Составители их не обращают внимания на омонимию дефиниций и дефиниенсов. Данное упущение способствует приращению противоречий при соотнесении содержания и объёма понятий, терминов. Устранение противоречий – одна из задач терминологической работы при построении терминосистем документоведения и архивоведения, координируемой с понятийным аппаратом документологии.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- ГОСТ Р 51141-98: Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. Изд. офиц. Москва, 1998.
- Государственные архивы Республики Беларусь (1944–1997): краткий справочник / С. В. Жумарь (отв. сост.). Минск: БелНИИДАД, 2000. 476 с.
- Делопроизводство и документоведение*: краткий словарь современной терминологии / авт.-разраб.: С. В. Жумарь и др. Минск: БелНИИДАД, 2001. 76 с.
- Закон Республики Беларусь «Об архивном деле и делопроизводстве в Республике Беларусь» от 25 ноября 2011 г. № 323-3. URL: http://kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_arhivnom_dele_i_deloproizvodstve_v_respublike_bielarus.htm
- Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 13 груд. 2001 р. № 2888-III. URL: www.zakon1.rada.gov.ua
- Зозуля С. М. Сучасна архівна термінологія України: автореф. дис. ... канд. істор. наук. Київ, 2012.
- Матяш И. Б. Совместное архивное наследие и национальные архивные фонды стран постсоветского пространства. *Евро-Азиатский регион. Отделение международного совета архивов*: научно-практ. конф. «Совместное архивное наследие», «Электронный документооборот и электронные архивы» (Одесса, 21–22 мая 2010 г.). Киев, 2011.
- Национальный стандарт РФ. ССИБИД. ГОСТ Р 7.0.83–2013. Электронные издания. Основные виды и выходные данные. ИО. Москва, 2013.
- Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р ИСО 15489-1-2007. ССИБИД. Управление документами. Общие требования. ИО. Москва, 2007.
- Нестерович Ю. В. О терминологии в области управления документами. *Документация в информационном обществе: современные технологии документооборота*. 40 лет ВНИИДАД. Доклады и сообщения на XIII межд. науч.-практ. конф. 22–23 ноября 2006 г. Москва: Федеральное архивное агентство, ВНИИДАД, 2007. С. 127–131.
- Нестерович Ю. В. О принципиальном пути межинтеграции терминов и понятий документоведения и информатики (в связи с выходом ГОСТ Р 7.0.8-2013). *Науч.-техн. инф.* Сер. 1. 2016. № 3. С. 36–43.
- Нестерович Ю. В. О сложности построения терминосистемы архивоведения и документоведения в связи с различением стандартизируемых терминов и терминов, обозначающих понятия научных теорий. *Беларускі археаграфічны штогоднік*. Вып. 18. Минск: БелНИИДАД, 2017. С. 169–179.
- Нестерович Ю. В. (Нестерович, 2010А). Анализ определений базисных понятий документоведения в СТБ П 2059-2010 и целесообразность соразмерения понятийного аппарата документоведения и информатики. *Науч.-техн. инф.* Сер. 1. 2010. № 10. С. 10–15.
- Нестерович Ю. В. (Нестерович, 2010В). О важности следования результатам документологических исследований при составлении терминологических стандартов по делопро-

- изводству (в контексте анализа базисных понятий документоведения, представленных в СТБ П 2059–2010). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2010. № 4. С. 21–30.
- Нестерович Ю. В. (Нестерович, 2010С). Труды по экспликации базисных понятий научных теорий. Т. 1: Экспликация базисных понятий документоведения и инфософии. Минск: ГНУ «Институт истории НАН Беларуси», 2010. 312 с.
- Основні правила роботи державних архівів України* / Держ. ком. арх. України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства. Київ, 2004. 334 с.
- Предварительный государственный стандарт Республики Беларусь. СТБ П 2059–2010. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. ИО. Минск, 2010.
- Рыбаков А. Е. Понятие «документы Национального архивного фонда» в контексте правового оформления системы управления документами и архивами в Республике Беларусь. *Историческое наследие Беларуси: выявление, сохранение и изучение*. Ч. 2. Минск: БелНИИДАД, 2013.
- СТБ ISO 15489-1-2016. Информация и документация. Управление документами. Ч. 1. Общие требования. ИО. Минск, 2016.
- СТБ 2059–2013. Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения. ИО. Минск, 2013.
- Федеральный закон «Об архивном деле в Российской Федерации» от 22.10.2004 № 125-ФЗ. URL: <http://archives.ru/documents/fz/zakon-archivnoe-delo.shtml>
- Химица Н. И. Документы АФ РФ как источник по истории архивного дела в России. *Архивоведение и источниковедение отечественной истории. Проблемы взаимодействия на современном этапе*: докл. и тез. выст. на третьей Всероссийской конф. 25–26 февраля 1999 г. Москва, 1999.

REFERENCES

- Deloproizvodstvo i arhivnoe delo. Terminy i opredeleniya [Record keeping and archiving. Terms and Definitions]. (1998). *GOST R 51141-98 from 27 February 1998*. Moskva: Gosudarstvennyy standart RF [in Russian].
- Mykhalchenko, A.N., Zhumar, S.V., Aleksandrova, L.N., Dobichyna, O.A. & Pavlova, S.Y. (2000). *Gosudarstvennyye arhivny Respubliki Belarus (1944–1997) [State Archives of the Republic of Belarus (1944–1997)]*. Minsk: BelNIIDAD [in Russian].
- Zhumar, S.V., Levchik, P.A., Prygunova, E.K., & Sechenova, E.A. (2001). *Deloproizvodstvo i dokumentovedenie [Office work and Records Management]*. Minsk: BelNIIDAD [in Russian].
- Zakon Respubliki Belarus “Ob arhivnom dele i deloproizvodstve v Respublike Belarus” [Law of the Republic of Belarus “On Archiving and Record Management in the Republic of Belarus”] ot 25 noyabrya 2011 g. № 323-Z. *kodeksy-by.com*. Retrieved from http://kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_arhivnom_dele_i_deloproizvodstve_v_respublike_bielarus.htm [in Russian].
- Zakon Ukrainy “Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy” [Law of Ukraine “On the National Archival Fund and Archival Institutions”] vid 13 hrud. 2001 r. № 2888-III. *zakon1.rada.gov.ua* Retrieved from www.zakon1.rada.gov.ua [in Ukrainian].
- Zozulia, S.M. (2012). *Suchasna arkhivna terminolohiia Ukraini [Modern archival terminology of Ukraine]*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Matyash, I.B. (2011). *Sovmestnoe arhivnoe nasledie i natsionalnyye arhivnyye fondy stran postsovetskogo prostranstva [Joint archival heritage and national archival funds of the post-Soviet countries]*. “Sovmestnoe arhivnoe nasledie”, “Elektronnyy dokumentooborot i elektronnyye arhivny”: *Materialy mezhdunarodnykh nauchno-prakticheskikh konferentsiy, Odessa, 21–22 maya 2010*, (pp. 9–24). Kiev [in Russian].
- Elektronnyye izdaniya. Osnovnyye vidy i vyihodnyye dannyye [Electronic editions. Main views and outputs] (2014). *GOST R 7.0.83–2013 from 15 October 2013*. Moskva: *Natsionalnyy standart RF* [in Russian].

- Nesterovich, Yu.V. (2007). O terminologii v oblasti upravleniya dokumentami [About terminology in document management]. *Dokumentatsiya v informatsionnom obschestve: sovremennyye tehnologii dokumentooborota. 40 let VNIIDAD – Documentation in the information society: modern document management technologies: Doklady i soobsheniya na XIII mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, 22–23 noyabrya 2006*, (pp. 127–131). Moskva: Federal'noye arkhivnoye agentstvo, VNIIDAD [in Russian].
- Nesterovich, Yu.V. (2016). O printsipialnom puti mezhintegratsii terminov i ponyatiy dokumentovedeniya i informatiki (v svyazi s vyihodom GOST R 7.0.8-2013) [On the fundamental way of interintegration of terms and concepts of documentation and informatics (in connection with the release of GOST R 7.0.8-2013)]. *Nauchno-tehnicheskaya informatsiya. Seriya 1, 3*, 36–43 [in Russian].
- Nesterovich, Yu.V. (2017). O slozhnosti postroyeniya terminosistemy arhivovedeniya i dokumentovedeniya v svyazi s razlicheniem standartiziruemykh terminov i terminov, oboznachayuschiy ponyatiya nauchnykh teory [On the complexity of building the term systems of archival and documentation in connection with the distinction between standardized terms and terms denoting the concepts of scientific theories]. *Belaruskii arheografichnyi shtogodnik, 18*, 169–179 [in Russian].
- Nesterovich, Yu.V. (2010). Analiz opredeleniy bazisnykh ponyatiy dokumentovedeniya v STB P 2059-2010 i tselesoobraznost sorazmereniya ponyatiynogo apparata dokumentovedeniya i informatiki [Analysis of the definitions of basic concepts of documentation in STB P 2059-2010 and the expediency of proportioning the conceptual apparatus of documentation and informatics]. *Nauchno-tehnicheskaya informatsiya. Seriya 1, 10*, 10–15 [in Russian].
- Nesterovich, Yu.V. (2010). O vazhnosti sledovaniya rezul'tatam dokumentologicheskikh issledovaniy pri sostavlenii terminologicheskikh standartov po deloproizvodstvu (v kontekste analiza bazisnykh ponyatiy dokumentovedeniya, predstavlennykh v STB P 2059–2010) [About the importance of following the results of documentary studies in the preparation of terminological standards for office work (in the context of the analysis of basic concepts of records management, presented in STB P 2059–2010)]. *Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 4*, 21–30 [in Russian].
- Nesterovich, Yu.V. (2010). *Trudy po eksplikatsii bazisnykh ponyatiy nauchnykh teory* [Works on explication of basic concepts of scientific theories]. Vol. 1: Eksplikatsiya bazisnykh ponyatiy dokumentovedeniya i infosofii. Minsk: GNU “Institut istorii NAN Belarusi” [in Russian].
- Boriak, H. V., Volodina, O. P., Drahomirova, L. O., Dubrovina, L. A., Zakharchenko, T. M., Loznytsia, Ya. S. at al. (2004). *Osnovni pravyla roboty derzhavnykh arkhiviv Ukrainy* [The main rules of the robots of the state archives of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
- Deloproizvodstvo i arhivnoe delo. Terminy i opredeleniya Predvaritelnyy gosudarstvennyy standart Respubliki Belarus [Preliminary state standard of the Republic of Belarus]. (2010). *STB P 2059–2010 from 5 May 2010*. Minsk [in Russian].
- Ryibakov, A.E. (2013). Ponyatie “dokumenty Natsionalnogo arhivnogo fonda” v kontekste pravovogo oformleniya sistemy upravleniya dokumentami i arhivami v Respublike Belarus [The concept of “documents of the National Archival Fund” in the context of the legalization of the system for managing documents and archives in the Republic of Belarus]. *Istoricheskoe nasledie Belarusi: vyiavlenie, sohranenie i izuchenie: Materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, 17–18 maya 2012, (Part 2)*, 249–255 [in Russian].
- Informatsiya i dokumentatsiya. Upravlenie dokumentami. Part 1. Obschie trebovaniya. [Information and documentation. Document management. Part 1. General requirements]. (2016). *STB ISO 15489-1-2016 from 1 Aprelya 2016*. Minsk [in Russian].
- Deloproizvodstvo i arhivnoe delo. Terminy i opredeleniya [Record keeping and archiving. Terms and Definitions]. (2013). *STB 2059–2013 from 29 Marta 2013*. Minsk [in Russian].
- Federalnyy zakon “Ob arhivnom dele v Rossiyskoy Federatsii” [Federal Law “On Archival Affairs in the Russian Federation”] ot 22.10.2004 № 125-Ф3. *archives.ru*. Retrieved from <http://archives.ru/documents/fz/zakon-archivnoe-delo.shtml> [in Russian].

Himina, N.I. (1999). Dokumenty AF RF kak istochnik po istorii arhivnogo dela v Rossii [Documents of the Russian Federation AF as a source on the history of archiving in Russia]. *Arhivovedenie i istochnikovedenie otechestvennoy istorii. Problemy vzaimodeystviya na sovremennoy etape: Doklady i tezisy vystupleniy na tretey Vserossiyskoy konferentsii, 25–26 fevralya 1999*, Moskva [in Russian].

УДК 930.25:006.72(476:470+571:477):81'276.6'373.423

Сергій Жумар,

заступник директора Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук (Мінськ, Білорусь)
e-mail: nesterca.com@yandex.by
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4877-2045>

Юрій Нестерович,

старший науковий співробітник
Білоруського науково-дослідного інституту документознавства та архівної справи, канд. іст. наук (Мінськ, Білорусь)
e-mail: mokhnaty@yandex.by
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9663-0370>

ОМОНІМІЯ В ДЕФІНІЦІЯХ, ДЕФІНІЕНСАХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ З ДІЛОВОДСТВА ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

У архівознавстві, документознавстві, інших документально-інформаційних науках необхідна побудова несуперечливих терміносистем. Понад це, в умовах міждисциплінарності в науці затребуваною є побудова терміносистеми документології, яка узагальнює поняття, оптимізує базові терміни, схеми документально-інформаційних та суміжних з ними наук, координує в необхідних межах побудову терміносистем цих дисциплін. Аналіз дефініцій термінологічних стандартів і законодавства з діловодства та архівної справи часом виявляє наявність омонімії дефініцій як речень, так і їх складових частин. Усунення такого роду омонімії є умовою несуперечливої побудови терміносистем документознавства та архівознавства.

Ключові слова: терміносистема наукової дисципліни, терміносистема архівознавства, діловодство, архівознавство, документ Національного архівного фонду, дефініція без омонімії, омонімія пропозицій.

UDC 930.25:006.72(476:470+571:477):81'276.6'373.423

Sergey Zhumar,

*Deputy Director at the Belarusian Research Institute
of Records Management and Archiving, Ph.D. in
Historical Sciences (Minsk, Belarus)*

e-mail: nesterca.com@yandex.by

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4877-2045>

Yuriy Nesterovich,

*Senior Researcher at the Belarusian Research
Institute of Records Management and Archiving,
Ph.D. in Historical Sciences (Minsk, Belarus)*

e-mail: mokhnaty@yandex.by

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9663-0370>

HOMONYMS IN DEFINITIONS IN NORMATIVE DOCUMENTS ON RECORDS MANAGEMENT AND ARCHIVE BUSINESS

The construction of noncontradictory term systems is necessary in archival science, documental science and other documental and information sciences. Moreover, the construction of the documentology term system, which generalizes definitions and optimizes basic terms and schemes of documental and information sciences both like related sciences, coordinates the term systems construction of these disciplines, is needed under conditions of interdisciplinarity in Science.

Definitions analysis of terminological standards and legislation on office works and archival sciences reveals sometimes the presence of definitions homonymy like sentences both like their components as syntagms. The elimination of this kind of homonymy serves as a condition of noncontradictive construction of term systems in document science and archival science.

Key words: term systems of scientific disciplines, terminosistemny archival. records management, archival science, documentation and information-providing activities of the National archival Fund, definition without homonymy, homonymy of proposals.

**БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА:
ІНФОРМАЦІЙНІ
І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

**LIBRARY PRACTICE:
INFORMATIONAL AND
SOCIO-CULTURAL ASPECTS**

УДК 001.891:174.7

ДОТРИМАННЯ НОРМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИМИ ДАНИМИ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА

Світлана Чуканова,
завідувач сектору
Наукової бібліотеки
Національного університету
«Києво-Могилянська
академія», канд. пед. наук
(Київ, Україна)
e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5717-5050>

У статті йдеться про принципи дотримання норм академічної доброчесності та шляхи уникнення неправомірної маніпуляції з дослідницькими даними в управлінні даними дослідження (УДД) на прикладі досвіду світових університетів та організацій у здійсненні якісного УДД. Під час написання статті автором було проаналізовано досвід управління даними досліджень університету Глазго (Шотландія), здобутий під час стажування за програмою мобільності «Еразмус Плюс: мобільність академічних співробітників», що стало можливим завдяки угоді між Університетом Глазго та Національним університетом «Києво-Могилянська академія». В роботі зокрема йде мова про принципи роботи репозитарію «Enlighten» бібліотеки Університету Глазго, а саме про зв'язок профілів викладачів та дослідників університету з роботами, депонованими у репозитарій. Варто зауважити, що цей електронний архів також слугує репозитарієм для даних та пакетів даних досліджень, про цілісність і достовірність яких варто пам'ятати у контексті академічної доброчесності, щоб уникнути фальсифікацій та фабрикації даних. У статті розглянуто деякі інструменти роботи з дослідницькими даними, а також фундаментальні принципи академічної доброчесності, що є засадничими як у навчанні та викладанні, так і в процесі проведення дослідження.

Ключові слова: управління дослідницькими даними, інформологія, академічна доброчесність, Глазго, Единбург, репозитарій, управління дослідницькою інформацією, MANTRA, маніпуляції з даними, фальсифікація, фабрикація.

ВСТУП

Сьогодні у світі спостерігається все тісніший зв'язок бібліотекознавства з інформологією, що безумовно впливає на бібліотечну практику. Зокрема в Університеті Глазго (Шотландія) значну увагу приділяють технічним аспектам роботи з інформацією: створенню он-лайн профілів науковців університету, управлінню дослідницькими даними з дотриманням принципів академічної доброчесності, автоматизації процесів замовлення і видачі матеріалів, архівуванню та оцифруванню в режимі он-лайн тощо. Авторка цієї розвідки брала участь у програмі «Еразмус плюс: мобільність для співробітників» та упродовж тижня мала змогу спостерігати ці процеси наживо¹.

На особливу увагу заслуговує практика управління дослідницькими даними (Research Data Management) із дотриманням норм академічної доброчесності (Academic Integrity). Управління дослідницькими даними (далі – УДД) зараз наби-

¹ Висловлюю щирю подяку Відділу міжнародного співробітництва та Науковій бібліотеці НаУКМА за можливість взяти участь у програмі «Еразмус плюс» як представникові Національного університету «Києво-Могилянська академія», а також науковцям і бібліотечним фахівцям Університету Глазго (Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії), особливо команді з бібліотечних фахівців, яка працює з репозитарієм «Enlighten».

рає популярності в світі та в Україні. У світі ця практика вже активно використовується, а в деяких установах, що отримують гранти на певні наукові проекти, є обов'язковою. Бібліотеки університетів Шотландії, зокрема в Единбурзі та Глазго, активно працюють із професорсько-викладацьким складом і науковцями університету для якісного менеджменту даних, оскільки фінансування університетів прямо залежить від їхньої якісної наукової активності.

Ця тема досить нова для світової бібліотечної спільноти, проте вже зараз можна ознайомитись із дослідженнями Р. Браянта, А. Клеменса щодо управління інформацією про дослідження та дослідника; М. Дональдсон щодо технічних аспектів збереження даних дослідження у відповідних репозитаріях. Джерельну базу також складають довідники та путівники з теми УДД та академічної доброчесності, розроблені Единбурзьким Університетом (Шотландія), Європейською Мережею Академічної Доброчесності, Міжнародним центром академічної Доброчесності.

Метою цієї статті є поєднати тему управління даними досліджень із темою академічної доброчесності та показати основні принципи УДД в контексті академічної доброчесності на прикладі деяких наукових та освітніх установ.

УПРАВЛІННЯ ДАНИМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Члени Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (IFLA) Анна Марія Таммаро, Кристина Матусяк, Вітторе Касароса, Франк Андреас Спозіто узагальнили інформацію про УДД. Вони розробили короткий словник термінів із цієї теми (Practice of Research Data Management, 2018), коротка версія якого (переклад автора. – С. Ч.) пропонується у Таблиці 1 (див. табл. 1):

Таблиця 1.

Словник (скорочена версія) УДД від IFLA

<i>Термін</i>	<i>Визначення</i>
Управління дослідницькими даними	Комплекс заходів, що стосується циклу дослідницьких даних
Курування даними	Робота, проведена для забезпечення довготривалого доступу до даних
Управління даними	Комплекс дисциплін, що вивчають значення даних як важливого ресурсу
Цифрове збереження	Формальні заходи, направлені на забезпечення належного доступу та використання даних, що мають певне актуальне значення
Наука про дані	Міждисциплінарні студії про процес та системи отримання знань на основі даних

Суть УДД полягає у тому, що дослідники депонують у спеціальні репозитарії свої дані, на основі яких здійснювалось чи здійснюється дослідження, а також складають плани з УДД. Дані перед цим оформлюють відповідно до правил шифрування, із дотриманням норм академічної етики, а також присвоюють назви.

Значну увагу приділяють опису даних (метаданим). Пакети даних супроводжуються пояснювальними записками, щоб інші науковці могли відтворити дослідження на основі цих даних. У записках міститься методологія дослідження та інформація про кожен набір даних, зокрема, опис програмного забезпечення, завдяки якому ці файли з даними можна відкривати.

Важливо також пам'ятати про те, що дані мають бути актуальними, зі зрозумілими назвами файлів і розширенням, доступним для широкого загалу (тобто таким, що розпізнається – «читається» – більшістю програмного забезпечення). Збереження даних дослідження може убезпечити від спірних випадків, коли науковці однієї галузі доходять у дослідженнях одного і того самого висновку і намагаються визначити, кому належить першість відкриття. Якщо трапляються випадки звинувачення якоїсь сторони в плагіаті, то збережені дані дослідження та повторно відтворений експеримент (за потреби) може допомогти науковцеві відстояти свою позицію.

Існує багато моделей для візуалізації процесу УДД, розглянемо кілька з них.

Університет Флориди (США) застосовує для пояснення УДД схему від Data Observation Network for Earth (DataONE).

DataONE є громадським проектом, що надає доступ до даних досліджень через низку спеціалізованих репозитаріїв, де містяться дані про Землю та екологічні аспекти. Тут також є доступ до освітніх матеріалів, які пояснюють принципи управління дослідницькими даними.

Проект виконує чотири робочі групи, що відповідають за:

- стабільність;
- зв'язки з громадськістю та комунікацію;
- кіберінфраструктуру;
- доступ та використання (Data Observation Network for Earth, 2018).

Зауважимо, також, і корисні ресурси для самоосвіти на цій платформі, де науковці (переважно екологи, представники інших природничих наук) можуть ознайомитись із принципами УДД в їхній галузі. Хоча ці ресурси можуть бути корисними представникам інших галузей для деяких окремих аспектів дослідницької діяльності.

На Рисунку 1 (див. рис. 1) відображено шлях даних дослідження від етапу планування початкового дослідження до обробки даних і їх повторного використання, що уможливує продовження дослідження іншою командою або ж дає змогу планувати нове (Data Observation Network for Earth, 2018).

У путівнику DataONE цикл УДД описано по пунктах. Так, плануванням називається організація усього процесу роботи з даними, зокрема і складання плану з УДД, а також формулювання цілей дослідження і визначення необхідних для нього даних (Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research, 2013, р. 2).

Під збором розуміється спосіб отримання необхідних даних від усіх учасників дослідження та уніфікація інформації у файли, якими можна буде послуговуватись (структуроанні дані). Науковці університетів Единбурга (Шотландія) та Північної Кароліни Чапел-Гілл (США) у дистанційному курсі з УДД зазначають, що формати файлів, а також їхні назви мають бути зрозумілими, розпізнаватись програмним забезпеченням (ПЗ), поширеним серед користувачів, адже специфічні файли неможливо відкрити без необхідного ПЗ, і, таким чином, доступ до даних буде втрачено або обмежено (Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research, 2013, р. 3; Research Data Management and Sharing, 2018).

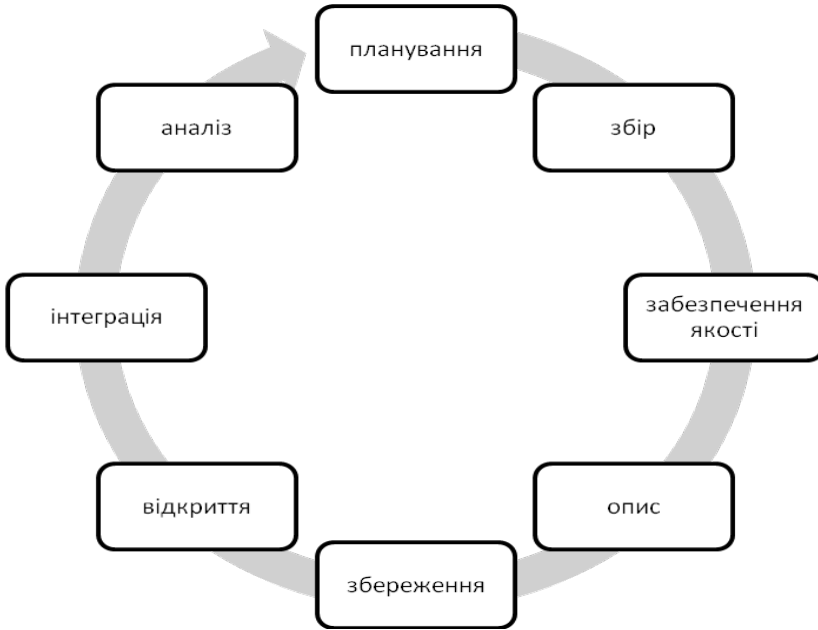

Рис. 1. Цикл УДД DataONE

ЦИКЛ ОБІГУ ДАНИХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення якості – це контроль якості даних, навчання та тренінги із правильного УДД, рутинна робота з програмним забезпеченням (ПЗ) та його удосконалення, визначення потенційних помилок та загроз, розроблення способів їх уникнення. Описом, на думку дослідницької мережі DataONE, стають відповіді на питання: чому, хто, що, коли, де і як – стосовно даних, тобто надання метаданих для повторного аналізу і використання (Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research, 2013, р. 3).

Збереження даних пов'язане з довгостроковим та короткостроковим зберіганням задля забезпечення доступу до цих даних. Відкриття означає розширення початкового набору даних додатковими матеріалами, що може вплинути на дослідження, а також вживання заходів із розміщення та опису цих додаткових даних у спеціальних репозитаріях. Інтеграцією називається поєднання наборів даних із кількох проектів для втілення третього проекту. Аналіз – це зіставлення даних із цілями проекту (зазвичай застосовують організації, які надають гранти, щоб перевірити, наскільки дані дослідження відповідають цілям поданого на грант проекту) (Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research, 2013, р. 3).

Університет Единбурга розробив навчальну платформу MANTRA, на якій кожен, хто бажає ознайомитись із принципами УДД, може пройти короткий відкритий безкредитний курс. Курс, своєю чергою, поділяється на такі блоки:

- що таке дослідницькі дані;
- формати файлів і їх перетворення;
- захист даних, права та доступ;
- плани УДД;
- документування, метадані, цитування;
- розповсюдження, збереження, ліцензування;

- організація даних;
- зберігання та безпека;
- посібники з роботи з даними (Research Data MANTRA, 2018).

На цій платформі запропоновано таку схему циклу дослідницьких даних (див. рис. 2):

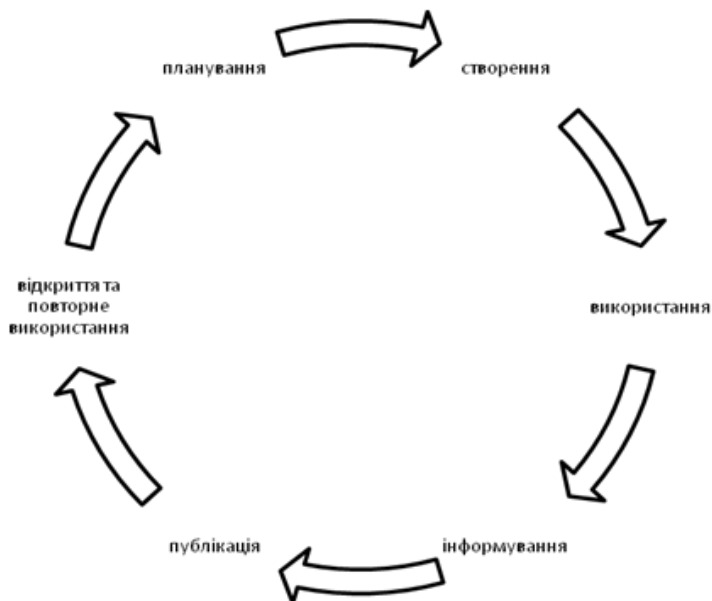

Рис. 2. Цикл УДД від Університету Единбурга (Research Data MANTRA, 2018)

Як бачимо, тут цикл УДД відрізняється певними пунктами від попереднього (див. рис. 1), але суть збережено: від планування – до збору даних та їх обробки через написання звітів, робіт, тобто науковій комунікації сприяє заохочення до повторного використання даних, наприклад, у подальших дослідженнях.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДОСЛІДНИКА ЯК ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ІМІДЖУ УСТАНОВИ

Поряд із УДД існує також Управління дослідницькою інформацією (УДІ) (Research Information Management (RIM)). Он-лайн Комп'ютерний Бібліотечний Центр (Online Computer Library Center – OCLC) пропонує своє бачення цього процесу і називає УДІ агрегацією, куруванням і використанням інформації про дослідження, що стає популярним та запитуваним більшістю університетських бібліотек. УДІ має багато спільного з традиційними та усталеними бібліотечними практиками у відкритті, придбанні, розповсюдженні та аналізі наукової інформації, проте надає бібліотекам нові шляхи взаємодії з науковими і навчальними установами (Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role, 2017, р. 5).

Відмінність УДІ від УДД полягає, на думку європейської наукової спільноти «Наука Європи» (Science Europe), у тому, що УДІ є даними про дослідницькі дії, вживання заходів, а не про дані, що були використані у дослідженні. Системи УДІ

збирають дані про дії дослідників: їхні здобутки, гранти, навчання тощо (Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role, 2017, p. 5).

Пропонована співробітниками OCLC схема елементів УДІ представлена на Рисунку 3 (див. рис. 3).

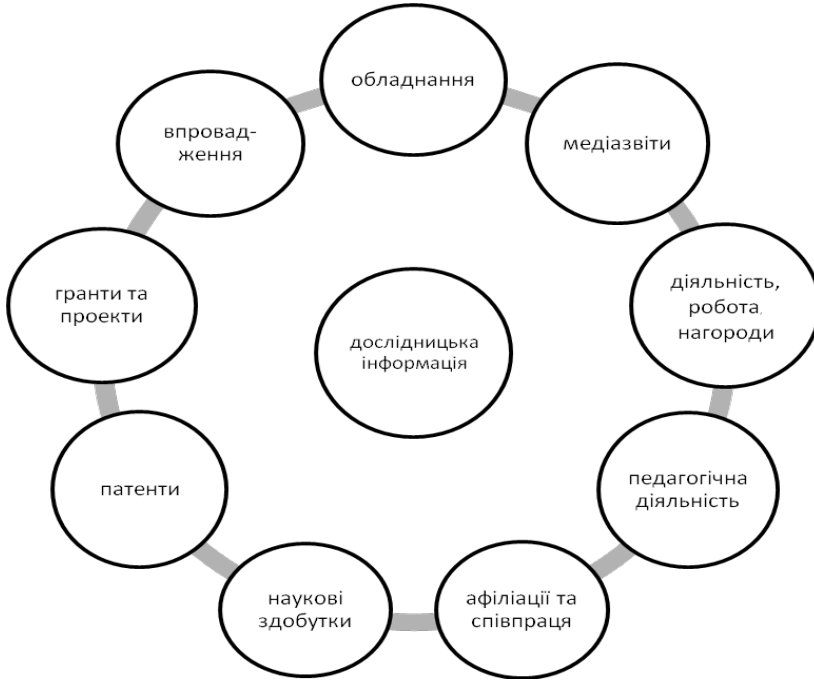

Рис. 3. Елементи УДІ від OCLC

Зі схеми бачимо, що аналізу підлягає діяльність науковця, його чи її активність та участь у наукових заходах, грантових проектах, викладацька діяльність тощо.

Цю інформацію системи УДІ збирають за допомогою аналізу таких джерел: профілі публічні чи університетські, зовнішні оцінки досліджень, внутрішні звіти, системи менеджменту грантів, резюме та сторінки викладачів, щорічні звіти, дослідницькі репозитарії (Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role, 2017, pp. 6–9).

Зібрані дані можуть використовуватись із такою метою:

- профілі дослідників аналізуються для здійснення менеджменту репутації;
- системи УДІ підтримують відкритий доступ;
- науковці можуть повторно використати цю інформацію для створення резюме чи інших подібних документів;
- дані можуть знадобитись для внутрішніх звітів;
- для зовнішнього оцінювання дослідження (Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role, 2017, pp. 8–9).

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ ЯК КОНСУЛЬТАНТА ДОСЛІДНИКА

Інформологічна складова у бібліотекознавстві набуває дедалі більшого значення. Водночас і сама роль бібліотеки як центру допомоги дослідникам стає

важливішою. Наприклад, бібліотека Університету Глазго завдяки менеджменту інституційного репозитарію Enlighten наповнює профілі викладачів та дослідників університету публікаціями, матеріалами до курсів, дослідницькими даними і, як наслідок, підвищує видимість університету у науковій спільноті та сприяє кращому фінансуванню університету урядом.

Університет випустив інституційні вимоги до УДД, зокрема зазначивши такі вимоги до науковців, які подають свої проекти на фінансування:

- якісний менеджмент дослідницьких даних;
- належне довгострокове зберігання даних дослідження, якщо це передбачено проектом (щонайменше 10 років після завершення проекту);
- доступ до даних через відповідні репозитарії;
- дотримання вимог агенцій із фінансування проектів (Donaldson, 2018).

Бібліотека університету, зокрема команда, що працює з репозитарієм Enlighten, поділяється умовно на 4 групи: УДД, Відкритий доступ, робота з дисертаціями та кваліфікаційні роботи.

Група, що відповідає за УДД, допомагає науковцям різних галузей, представлених в університеті, надаючи консультації з написання плану УДД, проводячи тематичні тренінги з дотримання кодексу честі науковця, консультує щодо принципів роботи EPrints (платформи, на якій розміщено репозитарій).

ВАЖЛИВІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ

Щодо дотримання норм академічної доброчесності у процесі УДД, варто зауважити, що дослідники несуть цілковиту відповідальність за достовірність даних, які вони депонують та до яких надають доступ громаді. Надання відкритого доступу до даних дослідження сприяє верифікації цих даних третіми особами. Наприклад, будь-який науковець може перевірити дослідження свого колеги, скोरиставшись тим самим набором даних і повторивши описане дослідження.

Зауважимо, що усі наукові роботи та дані, використані для їх створення, повинні відповідати шістьом ключовим принципам академічної доброчесності: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, сміливість (Fishman, 2014).

Дотриманню норм академічної доброчесності варто приділити значну увагу, адже серед вже звичних порушень (плагіат і самоплагіат) під час УДД можуть виникнути неправомірні маніпуляції з даними: фабрикація та фальсифікація.

Словник з академічної доброчесності, розроблений членами спільноти «Європейська мережа академічної доброчесності» (European Network for Academic Integrity, ENAI), визначає фабрикацію як створення вигаданих даних, результатів експерименту та іншої важливої інформації для таких документів: заявки, звіти, описи (Glossary for Academic Integrity, 2018). Офіс академічної доброчесності при Американському департаменті охорони здоров'я має подібну позицію щодо фабрикації, називаючи її «створенням вигаданих даних та відповідно звітів на їх основі» (Definition of Research Misconduct, 2018). Онлайн-спільнота з дослідницької етики Online Ethics (OEC) у своєму словнику дає подібне визначення, проте розширює його додатковим поясненням: «в інженерії «фабрикація» має позитивне трактування і означає – створювати щось. Термін іноді використовується для означення перехідного стану від дизайну до створення конструкції» (Online Ethics Center, 2018).

Термін «фальсифікація» словник ENAI трактує так: «підробка освітньо-наукових матеріалів, даних, інструментів чи процесів через їх неточне презентування»

(Glossary for Academic Integrity, 2018). Тобто мається на увазі втручання та зміна певних даних (підставляння потрібних даних задля отримання бажаного результату, навіть якщо цих даних у дослідженні не отримали).

Словник ОЕС трактує фальсифікацію як «зміну чи неправильне подання даних експерименту або повноважень автора (розробника), його ролі у дослідженні. На відміну від фабрикації, відрізнити фальсифіковані дані буває важче, це потребує чіткого розуміння методів статистичного аналізу» (Online Ethics Center, 2018). Офіс Академічної доброчесності Департаменту охорони здоров'я у США фальсифікацією вважає маніпулювання матеріалами дослідження, обладнанням, випускненням чи додаванням певних даних до результату (Definition of Research Misconduct, 2018).

Ці неправомірні дії, маніпуляції з даними суттєво впливають на весь цикл дослідження та обробки дослідницьких даних. Будь-яке порушення норм академічної етики призводить до порушення нормальних наукових процесів, особливо якщо йдеться про видозміну даних чи свідому неправомірну маніпуляцію з даними.

На прикладі схеми циклу УДД від Університету Единбурга (Research Data MANTRA, 2018) спробуємо розглянути ситуацію, де під час роботи з даними будуть застосовані неправомірні маніпуляції (на кшталт фальсифікації даних чи фабрикації) (див. рис. 4).

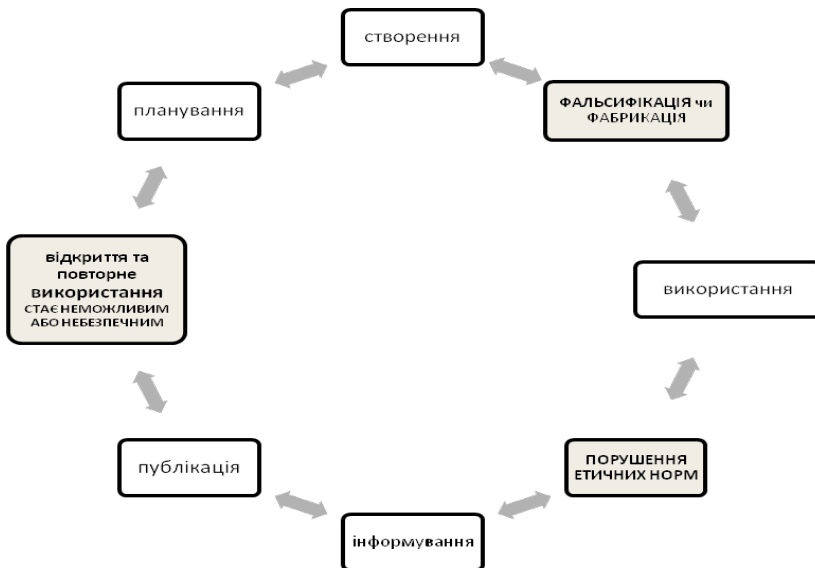

Рис. 4. Порушення циклу УДД за наявності неправомірних маніпуляцій із даними

Як бачимо, якщо на етапі створення дані будуть сфальсифіковані або сфабриковані, подальше їх використання призведе до порушення етичних норм наукової спільноти. Ці порушення можуть бути виявлені під час інформування, коли проект має бути представлений громаді, чи в науковій комунікації, коли наукова спільнота має ознайомитись із результатами, чи на етапі публікації результатів. Такі дії призводять до унеможливлення повторного використання фальшованих чи фабрикованих даних, їх непридатності для подальших відкриттів, та й взагалі

небезпеки, особливо якщо дослідження стосувалося галузей, пов'язаних із життям та здоров'ям.

Окремими аспектами академічної доброчесності необхідно вважати:

- роботу з біологічними матеріалами, що передбачає іноді лікарську етику, право на конфіденційність, зобов'язання про знищення даних після дослідження;
- нерозголошення персональних даних для убезпечення учасників проекту чи опитування (респондентів);
- цитування даних у роботах.

Вказаний аспект цитування варто розглянути докладно.

Як і будь-яку інформацію, що може бути використана повторно у наступних дослідженнях, дані потрібно цитувати (робити бібліографічний опис). Коли пишеться стаття на основі власних даних і виникає бажання показати читачеві не лише власний аналіз та інтерпретацію, а й матеріал, що став основою для цього аналізу, необхідно зробити посилання на пакет даних. Так само потрібно вчинити з інтерпретацією чужих даних, тому що авторство не може залишатися без атрибуції.

Більшість репозитаріїв даних (як окремих інституційних репозитаріїв, так і загальних, відкритих для широкого загалу науковців) мають інструменти для створення бібліографічного опису, щоб оформити посилання.

Розглянемо як приклад репозитарій від спільноти Open Science Framework (OSF). Із назви зрозуміло, що організація підтримує концепцію відкритої науки, тому реєстрація на платформі та використання більшості її інструментів є безкоштовним.

OSF пропонує науковцю створити профіль на платформі і папку певного проекту, в яку потрібно завантажити необхідні дані та описати їх (Open Science Framework, 2018) (див. рис. 5).

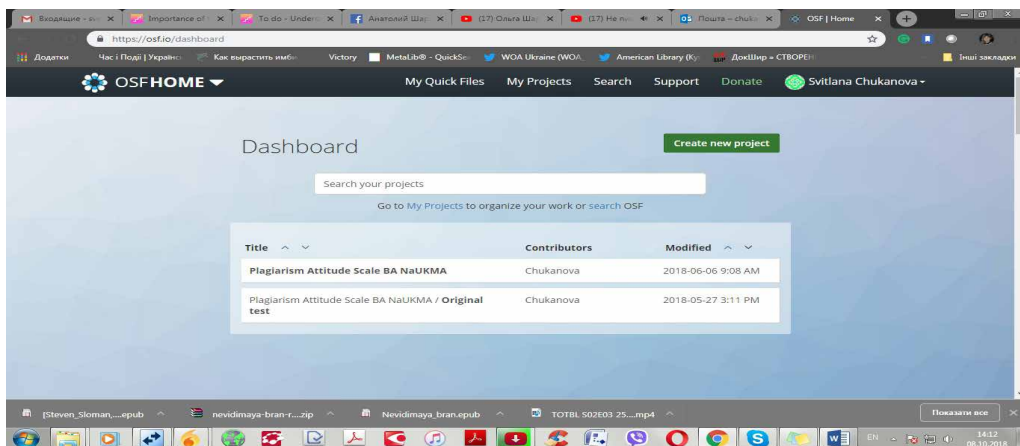

Рис. 5. Панель управління профілем у OSF

Платформа дає змогу сформувати посилання для оформлення цитувань у форматах: APA, MLA, Chicago, а також пропонує пошуковий рядок, щоб знайти інші більш специфічні формати цитувань. Таким чином перестороги науковців щодо можливостей процитувати не лише опубліковані роботи, а й депоновані власноруч дані можуть бути подоланими сучасними інструментами, інтегрованими у більшість репозитаріїв для УДД.

ВИСНОВОК

Сучасна наука прямує до відкритості, що позитивно може бути оцінено суспільством з огляду на такі аспекти:

- доступність інформації про найновіші дослідження;
- можливість удосконалювати наукове знання, повторно використовуючи дані (виняток становить самоплагіат і плагіат);
- залучати до обговорення важливих тем наукові спільноти з усього світу;
- можливість зберігати дослідницькі дані на надійних серверах і таким чином убезпечити автора зокрема і суспільство загалом від втрати цих матеріалів.

Проте варто вказати на певні загрози:

- випадки плагіату з боку інших учасників наукової спільноти;
- випадки фабрикації чи фальсифікації даних із боку самих дослідників;
- питання безпеки під час роботи з персональними даними учасників досліджень та опитувань (особливо медичних досліджень).

Як бачимо, від дотримання правил і принципів наукової етики й академічної доброчесності залежить багато аспектів належного використання дослідницьких даних.

Процес обігу дослідницьких даних є цілісним та злагодженим тоді, коли не відбуваються неправомірні втручання (порушення цілісності: фабрикація, фальсифікація, обман тощо) до циклу обігу даних.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research* / Wiggins A. et al. DataONE: Albuquerque, NM, 2013. 15 p. URL: <https://bit.ly/2Q7Oztd> (last accessed: 28.11.2018).
- Data Observation Network for Earth (DataONE). *The US National Science Foundation (NSF)*. 2018. URL: <https://www.dataone.org/> (last accessed: 28.11.2018).
- Definition of Research Misconduct. *The Office of Research Integrity (ORI)*. 2018. URL: <https://bit.ly/2FWb3Zq> (last accessed: 28.11.2018).
- Donaldson M. *University of Glasgow*. Glasgow: MMD, 2018. URL: <http://eprints.gla.ac.uk/168645/1/168645.pdf> (last accessed: 14.10.2018).
- Fishman T. *The Fundamental Values of Academic Integrity*. 2nd ed. South Carolina: Clemson University: The International Center for Academic Integrity, 2014. URL: academicintegrity.org/wp-content/uploads/2017/12/Fundamental-Values-2014.pdf (last accessed: 14.10.2018).
- Glossary for Academic Integrity / Tauginienė L., et al. *ENAI Report 3G*. 2018. URL: http://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2018/02/GLOSSARY_final.pdf (last accessed: 28.11.2018).
- Online Ethics Center (OEC). *National Academy of Engineering*. 2018. URL: <https://www.onlineethics.org/> (last accessed: 14.10.2018).
- Open Science Framework*. 2018. URL: <https://osf.io/> (last accessed: 14.10.2018).
- Practice of Research Data Management: Findings from the IFLA LTR Project / Tammaro A. M., et al. *IFLA LTR Project on Data Curation at the Open Science Conference 2018*. URL: <https://bit.ly/2EaXhjI> (last accessed: 28.11.2018).
- Research Data Management and Sharing. *Coursera*. 2018. URL: <https://www.coursera.org/learn/data-management> (last accessed: 28.11.2018).
- Research Data MANTRA. *University of Edinburgh*. 2018. URL: <https://mantra.edina.ac.uk/> (last accessed: 28.11.2018).

Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role / Bryant R., et al. Dublin, OH: OCLC Research. 2017. 24 p. URL: <https://bit.ly/2BLWgMA> (last accessed: 28.11.2018). doi:10.25333/C3NK88.

REFERENCES

- Wiggins, A., Bonney, R., Graham, E., Henderson, S., Kelling, S., Littauer, R., ... Weltzin, J. (2013). *Data Management Guide for Public Participation in Scientific Research*. DataONE: Albuquerque, NM. Retrieved from: <https://bit.ly/2Q7Oztd> [in English].
- Data Observation Network for Earth (DataONE) (2018). *The US National Science Foundation (NSF)*. Retrieved from: <https://www.dataone.org/> [in English].
- Definition of Research Misconduct. (2018). *The Office of Research Integrity (ORI)*. Retrieved from: <https://bit.ly/2FWb3Zq> [in English].
- Donaldson, M. (2018). *University of Glasgow*. Glasgow: MMD. Retrieved from: <http://eprints.gla.ac.uk/168645/1/168645.pdf> [in English].
- Fishman, T. (2014). *The Fundamental Values of Academic Integrity* (2nd ed.) South Carolina: Clemson University: The International Center for Academic Integrity. Retrieved from: academicintegrity.org/wp-content/uploads/2017/12/Fundamental-Values-2014.pdf [in English].
- Tauginienė, L., Gaizauskaite, I., Glendinning, I., Kravjar, J., Ojstersek, M., Ribeiro, L. ... Sivasubramaniam, S. (2018). Glossary for Academic Integrity. *ENAI Report 3G*. Retrieved from: http://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2018/02/GLOSSARY_final.pdf [in English].
- Online Ethics Center (OEC). (2018). *National Academy of Engineering*. Retrieved from: <https://www.onlineethics.org/> [in English].
- Open Science Framework*. (2018). Retrieved from: <https://osf.io/> [in English].
- Tammaro, A. M., Matusiak, K., Casarosa, V., & Sposito, F. A. (2018). Practice of Research Data Management: Findings from the IFLA LTR Project. *IFLA LTR Project on Data Curation at the Open Science Conference 2018*. Retrieved from: <https://bit.ly/2EaXhJl> [in English].
- Research Data Management and Sharing. (2018). *Coursera*. Retrieved from: <https://www.coursera.org/learn/data-management> [in English].
- Research Data MANTRA. (2018). *University of Edinburgh*. Retrieved from: <https://mantra.edina.ac.uk/> [in English].
- Bryant, R., Clements, A., Feltes, C., Groenewegen, D., Huggard, S., Mercer, H., ... Wright J. (2017). *Research Information Management: Defining RIM and the Library's Role*. Dublin, OH: OCLC Research. Retrieved from: <https://bit.ly/2BLWgMA>. doi:10.25333/C3NK88 [in English].

UDC001.891:174.7

Svitlana Chukanova,

Head of a sector at the Research Library the National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Ph.D. (Kyiv, Ukraine)

e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5717-5050>

ACADEMIC INTEGRITY NORMS COMPLIANCE IN THE PROCESS OF RESEARCH DATA MANAGEMENT: FOREIGN PRACTICE

The article deals with the principles of adherence to the standards of academic integrity and ways of avoiding misconduct manipulation with research data in the process of Research Data Management (RDM) on the example of world universities and organizations with experience in implementing high-quality RDM. In this article was used the author's experience gained during participating in Erasmus Plus Staff Mobility for Training Program agreed between the National University of Kyiv-Mohyla Academy and The University of Glasgow (Scotland, the UK). In particular, was regarded as the UK approach to providing Research Data Management (RDM) in the University Library on the example of University of Glasgow Institutional repository which is named "Enlighten" and is based on the EPrints platform. The connection between the image of the institution and its research activity can be checked by means of monitoring the research data, so that is why the University of Glasgow pays considerable attention to the exactness and accurateness of the RDM. In this material were mentioned several schemes of research data lifecycle and what can happen to it in case of research misconduct. The most widespread terms concerning research misconduct were regarded in this article, namely: falsification, fabrication, and plagiarism. With this purpose, several online reference websites and dictionaries were analyzed. Open Science Framework (OSF) was described briefly as one of the proposed instruments for the researchers who need to deposit their research data. This tool also was defined as an additional bibliographic instrument as it can generate citations for data packages thus providing transparent data reuse without breach norms and regulations of Academic Integrity. The importance of Academic Integrity in connection to the Research Data Management and Research Data Lifecycle is underlined as a crucial element in the whole research process. Six fundamental values of Academic Integrity were named and mentioned as basic points at which every researcher must orient in their work.

Key words: research data management, information science, academic integrity, Glasgow, Edinburgh, repository, research information management, MANTRA, data manipulation, falsification, fabrication.

**БІБЛІОТЕЧНО-
ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА**

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

УДК 001.101:378.016

**«УПРАВЛІННЯ
ЗНАННЯМИ»
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
ОРІЄНТИР ПОШУКУ
КОНЦЕПТУ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ІНФОРМАЦІЙНА,
БІБЛІОТЕЧНА
ТА АРХІВНА СПРАВА»**

Оксана Матвієнко,
професор кафедри документознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв, д-р пед. наук,
канд. техн. наук, професор (Київ, Україна)
e-mail: oxtmix2017@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5772-848X>

Михайло Цивін,
професор кафедри архітектурного проектування
Інституту реклами,
канд. техн. наук, доцент (Київ, Україна)
e-mail: tsyvin2012@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0312-5805>

Мета роботи. Дослідження пов'язане із пошуком концепту, який би дав змогу описати системну єдність усіх галузєво-предметних складових спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Методи, застосовані в обґрунтуванні змісту концепту «управління знаннями», що дає змогу агрегування, пошуку спільного у спеціалізаціях, які у новоствореній спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» поки що не мають «метатеорії» професійної підготовки.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні можливості застосування поняття «управління знаннями» як методологічного орієнтира для побудови концепції спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Висновки. Управління знаннями є структурною складовою інформаційного менеджменту і разом із такими складовими, як управління контентом (*content management*), управління записами (*records management*) та управління документами (*document management*), відповідає семантичному полю діяльності фахівця в галузі інформаційної діяльності.

Професійні завдання діяльності інформаційного фахівця охоплюють широке коло питань, пов'язаних з інтегральним підходом до створення, накопичення та управління знаннями – як зафіксованими у документах, так і тими, що потребують пошуку, виявлення і формалізації.

Ключові слова: управління знаннями, інформаційний менеджмент, управління документами, управління контентом, інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

ВСТУП

Посилення інформаційної компоненти соціального розвитку виводить на провідні позиції роль професійних ресурсів інформаційної діяльності та інформаційну освіту як чинники розвитку соціуму в умовах інформатизації.

Інформаційна освіта, представлена сьогодні в Україні спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», із початку затвердження її у переліку галузей знань і спеціальностей характеризується низкою суперечностей, наявних як у назві спеціальності, так і в концепції підготовки та моделі майбутнього фахівця. Множинність смислів, які виявляються у розумінні новоутвореного педагогічного об'єкта, потребує інтерпретації сутності спеціальності, надання їй сенсу як освітньо-педагогічному конструкту в аксіологічному, змістовому та функціональному аспектах існування.

Необхідність прогностичного дослідження розвитку спеціальності актуалізує пошук концепту, який представив би її інтегроване розуміння. Зважаючи на

те, що інформаційна освіта спрямована на підготовку професіоналів, здатних до комплексної діяльності із формування та використання інформаційних ресурсів, створення інформаційної продукції та надання інформаційних послуг, інформаційного супроводу і комунікативної діяльності в усіх сферах соціальної практики, таким концептом може бути «управління знаннями». Хоча термін дослідники справедливо визнають невдалим, попереднє ознайомлення з його численними дефініціями дає змогу висунути гіпотезу, що у розуміння «управління знаннями» вкладають завдання діяльності професійного інформаційного фахівця. Можна також припустити, що на аксіологічному рівні цей концепт здатен виконати функцію агрегування, пошуку спільного у спеціалізаціях, які у новоствореній спеціальності поки що не мають «метатеорії» професійної підготовки. Бачиться, що «управління знаннями» може бути методологічним орієнтиром для побудови концепції спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Термін «управління знаннями» сьогодні описує науковий напрям, який характеризується зростанням потоку публікацій, увагою фахівців різних галузей знань до нової концепції управління, розвитком підходів до розуміння базової термінології.

Питанням управління знаннями присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, які у широкому спектрі аспектів досліджували цю проблематику, зокрема це стосується дослідження базису теорії управління знаннями та термінологічних розвідок у її предметному полі (Глибовець, Сидоренко, 2012; Крымская, 2004; Расков, 2007; Шестакова, 2013), формування стратегій управління знаннями на підприємстві (Скрипниченко, 2014; Бочуля, 2013; Бутенко, 2015; Вовк, 2013; Коба, 2010; Пікалов, 2015).

Тематика управління знаннями широко представлена у працях зарубіжних і вітчизняних бібліотекознавців (Гордукалова, 2006, Дрешер, Сербін, 2011, Стрішенець, 2009, Шибаева, 2009, Лобузін, 2012, та ін.).

Однією з характеристик «визнання» концепції управління знаннями є впровадження апробованих положень цього наукового напрямку до навчального процесу у закладах вищої освіти, що втілюється у наявності відповідних навчальних дисциплін або розділів у навчальних програмах (Колпаков, 2014, Робоча програма навчальної дисципліни «Управління знаннями на підприємстві», 2014).

Разом із тим слід зазначити, що сучасні ідеї та концепції створення інтелектуального капіталу підприємств, на що, власне, і спрямоване управління знаннями, поки що не реалізовані в організації системної підготовки кадрів за відповідною спеціальністю або спеціалізацією.

У цій статті маємо на меті експлікувати поняття «управління знаннями» для побудови початкової концептуальної структури спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», що надалі дасть змогу описати системну єдність усіх її галузево-предметних складових.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи з мети дослідження, було використано такі методи якісного аналізу:

– термінологічний аналіз, що дав змогу добрати іншомовні синоніми, необхідні для пошуку профільних документів, розглянути зміст поняття «управління знаннями» через терміни, які його конкретизують;

- категоріальний аналіз для визначення кола категорій у предметному полі об'єкта дослідження;
- змістовий аналіз предметного поля об'єкта – семантичний, логічний та лінгвістичний аналіз масиву документів.

Застосування названих методів та інтеграція їх з окремими прийомами та іншими методами дали змогу здійснити інформаційну діагностику поняття «управління знаннями» як методологічного орієнтира для побудови концепції спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Матеріали для дослідження одержано завдяки здійсненню тематичного пошуку в електронних бібліотеках, сайтах навчальних закладів та організацій. Повнота пошуку і пертинентність одержаних матеріалів зумовлені метою і завданнями дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відлік появи «управління знаннями» (англ. *knowledge management*) як нового напрямку в менеджменті починають із 1960-х рр. Діяльність з управління знаннями передбачала створення методик для оптимального використання інтелектуального потенціалу працівників компаній.

Не маючи загальноприйнятого визначення, поняття «управління знаннями» є значною мірою універсальним й охоплює широке коло питань, пов'язаних зі стратегіями, які трансформують усі інтелектуальні активи організації у більш високу продуктивність та ефективність її діяльності.

Термін «управління знаннями» визнається невдалим як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями. Зокрема Л. Прусак, дослідник і консультант, засновник та виконавчий директор Інституту управління знаннями, вважає, що управляти знаннями неможливо, можна управляти лише середовищем, у якому створюються та використовуються знання (цит. за: Черняк, 2000).

Складнощі термінотворення зумовлені також багатозначністю поняття «знання» і його дискусійністю ще з часів Платона.

Звертаючись до локалізованих визначень «знання» в контексті його використання у наукових публікаціях управлінської проблематики (Мильнер, 2003; Расков, 2007 та ін.), бачимо, що знання за видами умовно поділяють на:

- формалізовані (явні) знання (*explicit knowledge*) – знання, які можуть бути виражені у словах, цифрах, символах і зберігаються у книгах, комп'ютерах; можуть бути сформульовані і передані між різними особами та організаціями;
- потенційно явні знання (*implicit knowledge*) – знання, які можуть бути перетворені на явні та зафіксовані у матеріальній формі;
- неформалізовані (неявні) знання (*tacit knowledge*) – той вид знань, які складно передати іншій людині шляхом написання або вербалізації, це навички, ідеї та досвід, які мають люди. Ці знання не систематизовані, не представлені як тексти і характеризуються складністю вираження. Ефективне передання неявного знання потребує широких особистих контактів та регулярної взаємодії.

Одним із найчастіше цитованих є визначення управління знаннями, запропоноване у 1998 р. Gartner Group (Mar, 2013), провідною світовою дослідницькою і консалтинговою компанією у сфері інформаційних технологій: управління знаннями – це дисципліна, яка передбачає комплексний підхід до пошуку, збирання, оцінки, добування і обміну всіма інформаційними активами підприємства.

До складу таких активів належать бази даних, документи, політики (англ. *policies*¹), процедури, а також не фіксовані раніше знання і досвід окремих працівників.

Це визначення представляє управління знаннями концепцією, яка дає змогу осмислити управління узагальнено з точки зору інформаційної діяльності, виходячи за рамки сфери бізнесу, де ця концепція виникла і була сформульована.

Поміж значної кількості визначень поняття «управління знаннями», наведено запропоноване Г. Гордукаловою (2006), яка, здійснюючи інформаційну діагностику нового наукового напрямку, сформулювала його таким чином: управління знаннями розглядатимемо як надзвичайно складну інформаційну технологію, спрямовану на формування інтелектуального капіталу підприємств, яка реалізується через процеси інтеграції зовнішніх та внутрішніх інформаційних ресурсів – пошук, аналіз, перетворення, вибіркоче передання знань про об'єкт фахівцям для розв'язання їхніх професійних завдань й одержання нового вивідного знання.

Це визначення управління знаннями загалом мало відрізняється від визначення інформаційного менеджменту, оскільки не акцентує на існуванні неявних (неформалізованих) знань, необхідності їх видобування, формалізації, поширення і використання як складової інтелектуального капіталу підприємства. Принцип, на основі якого можна розмежувати інформаційний менеджмент та управління знаннями, запропоновано в аналізі фірми Gartner Group. Зокрема, там зазначено, що в управлінні знаннями взаємодія людей є фокусом збирання, поширення і багаторазового використання інформації, а в управлінні інформацією технологія є фокусом збирання, поширення і багаторазового використання інформації (Технологии управления знаниями, б. г.).

Контрверсійність розуміння співвідношення понять «інформаційний менеджмент» та «управління знаннями» зустрічається у роботах багатьох авторів. Окрім розуміння «управління знаннями» як самостійного напрямку, існує підхід, який визначає управління знаннями як *складову інформаційного менеджменту*. Так, Р. Гіляревський висловив думку, що управління знаннями – метафора, англomовний «лейбл» для позначення нового напрямку в інформаційному менеджменті (Гіляревский, 2009, с. 67).

Схоже розуміння «управління знаннями» – як складової інформаційного менеджменту – склалось також в інших зарубіжних дослідників.

До структури інформаційного менеджменту включають управління знаннями (*knowledge management*), управління контентом (*content management* або *enterprise content management* – управління корпоративними записами), управління записами (*records management*) та управління документами (*document management*), які перетинаються у різних аспектах предметно-функціональних завдань (Corrao, 2014).

Беручи до уваги певні невідповідності у вітчизняній терміносистемі документальної діяльності², зауважимо, що на базовому рівні складові, які утворюють

1 *Policies* – термін, який у цьому контексті можна розуміти також як стратегії розвитку та засоби їх реалізації.

2 Йдеться, зокрема, про тлумачення зарубіжними дослідниками термінів *record* (запис) і *document* (документ). *Record* позначає «офіційний» (затверджений) документ – класичний офіційний документ, до якого сформульовано суворі вимоги, який визнається «життєво важливим» для діяльності організації з точки зору майбутнього аудиту, розслідувань, запитів від інших організацій, у тому числі і державних органів, і який необхідно зберігати належним чином відповідно до норм вітчизняного діловодства або документального забезпечення управління, що забезпечують документування та організацію роботи з офіційними документами. Термін *document* (документ) позначає «неофіційний»

структуру інформаційного менеджменту, сутнісно стосуються всіх інформаційних активів (контенту) підприємства: бібліотечних фондів, архівних документів, інформаційних продуктів діяльності різних відділів (звіти, результати маркетингових досліджень, рекламна продукція, мультимедіа продукція), веб-контенту, одержаних та створених організацією службових документів, а також зафіксованих на матеріальних носіях чи одержаних із зовнішніх джерел як результат застосування технологій управління знаннями ідей, досвіду, навичок співробітників організації. Контент підприємства – це інтегрований інформаційний фонд, який містить документи, релевантні для значної кількості різних управлінських завдань.

Останніми роками розроблено кілька моделей управління знаннями, кожна з яких використовується відповідно до особливостей конкретної організації. Г. Газірі й Е. Евад визначають одну з базових моделей, яка має такі етапи життєвого циклу знань в організації (Awad, Ghaziri, 2004):

1. «Захоплення» знань (пошук знань у внутрішньому і зовнішньому середовищі, а також їх фіксація у межах організації).

2. Організація знань (дані та інформація організовані таким чином, щоб індивідууми могли використовувати їх для створення корисних знань. На цьому етапі застосовують класифікацію, каталогізацію, фільтрацію та інші інструменти для ефективної організації знань).

3. «Фільтрація» знань (передбачає переробку знань із використанням аналізу, необхідного для перетворення неявних знань у явні).

4. Передавання знань у межах організації.

Аналіз моделі свідчить, що за змістом окреслених у ній процесів, діяльність інформаційного фахівця постає як органічне поєднання процесів управління інформаційною діяльністю, методології і технології добування, аналізу, представлення, обробки й використання знань, тобто інженерії знань.

Наведені визначення поняття «управління знаннями», а також його зв'язки з іншими складовими інформаційного менеджменту, дають змогу узагальнено окреслити діяльність фахівця інформаційного профілю таким чином:

Управління формалізованими знаннями:

– систематизація, організація доступу та поширення знань, зафіксованих на матеріальних носіях (бібліотечний фонд, архів, структурні підрозділи організації);

– розроблення та реалізація системи документаційного забезпечення організації, впорядкування документних потоків в організації;

– інформаційний аналіз предметної галузі та конкурентного середовища діяльності організації: інформаційна діагностика, інформаційний моніторинг, аналітично-оглядова діяльність, конкурентний аналіз, комунікативний аудит.

Управління формалізацією неявних і потенційно явних знань як система соціокомунікативних заходів:

– особисті контакти та регулярна взаємодія для вербалізації емпіричних знань співробітників (навичок, ідей і досвіду);

документ – деякий інформаційний матеріал, робота з яким не регламентується і до якого не висуваються особливі вимоги. Відповідником *Records Management* ДСТУ 4423-1:2005 визначає «керування документаційними процесами» (ДСТУ 4423-1:2005 «Інформація та документація. Керування інформаційними процесами», 2007, с. 3), тоді як *Document Management* не є унормованим і може позначати управління будь-яким іншим контентом, наявним в організації.

- застосування процедур виявлення експертів у предметній галузі, формалізація інтуїтивно-логічного аналізу експертних знань;
- використання соціальних мереж для поповнення «бази ідей», залучення та формалізація знань широкого кола людей (наприклад, крауд-технології);
- вироблення структурованих методик зі збирання та інкубації ідей, запропонованих спільнотою.

Методологічно ці види діяльності визначаються загальними для інформаційної діяльності теоріями інформаційного пошуку, класифікації та згортання інформації, аналітико-синтетичної переробки інформації, закономірностями розвитку документального потоку, концепцією інформаційного забезпечення, соціокомунікативною парадигмою сучасної інформаційної діяльності, технологіями і методами інформаційного аналізу, засобами консолідації інформації та управлінськими технологіями, а також предметними знаннями у галузі документознавства, бібліотекознавства та архівознавства.

Цікавим є розуміння концепції управління знаннями у бібліотекознавчому науковому дискурсі.

Варто зауважити, що «управління знаннями» у бібліотечній справі сьогодні формує методологічну базу для побудови концепції діяльності сучасної бібліотеки, акцентуючи на тому, що управління знаннями – це ідея, закладена у призначення бібліотек із моменту їх створення (Дрешер, 2015). Зазначимо, що на сприйняття сучасних інноваційних ідей суттєво впливає сутність бібліотеки як особливого соціального інституту, а бібліотечна спільнота, звертаючись до сучасних концепцій, не підлаштовується до них, натомість пристосовує до власних потреб, переводить теоретичні конструкції у практичну сферу з метою забезпечення ефективності діяльності в інтересах своїх читачів. Вихід концепцій інформаційного менеджменту та управління знаннями у своєму онтогенезі зі сфери бізнесу і поширення їх на поле бібліотечної справи виявляє, насамперед, їх людиноцентровану аксіологію (на протигагу розумінню управління знаннями у сфері бізнесу як засобу одержання конкурентної переваги), і, зберігаючи базові технології та моделі, бібліотека реалізує їх у своїй соціально-комунікативній функції.

Експлікуючи наявні моделі управління знаннями на бібліотечні технології та функції, дослідники (Шибаета, 2009) представляють бібліотеку як активного суб'єкта взаємодії в управлінні знаннями на всіх фазах трансформації знань у стосунках «бібліотека – читач» і «читач – бібліотека».

Обговорюючи концепцію управління знаннями у бібліотечній діяльності, науковці (Крымская, 2004) звертали увагу на можливі обмеження застосування цієї концепції до бібліотечної справи, аргументуючи, що в управлінні знаннями основна увага зосереджена на добуванні прихованих знань, а бібліотечна діяльність орієнтована на зберігання і поширення наявних знань, представлених у документах. Утім останнім часом на тлі розширення номенклатури бібліотечних послуг з'являються публікації, в яких обґрунтовується потенціал бібліотек у виявленні прихованих знань, зокрема шляхом «формування реального (офлайн-нового) бібліотечного інформаційного простору соціально-психологічного характеру (організація семінарів для представників органів державної влади, громадських обговорень, міждисциплінарних конференцій, ділових ігор, брейн-рингів, мозкових штурмів тощо), в якому можлива безпосередня комунікація між різними експертами, представниками органів державної влади і громадських організацій, фахівцями з різних галузей знань, бібліотечними працівниками» (Гранчак, 2018, с. 8).

Стосовно управління знаннями в архівній діяльності зазначимо, що нам не вдалося виявити публікації, у яких діяльність архівів розглянуто у термінах концепції управління знаннями. Однак, як і щодо бібліотек, управління знаннями – це ідея, закладена у призначення архівів, діяльність яких не обмежується тільки функцією зберігання та поширення ретроспективної інформації. Багаторівневий суб'єкт – суб'єктні «знаннєві» відносини як між персоналом всередині архіву, так і з користувачами архівних послуг, долання бар'єрів непоінформованості якими вкладається у відомі моделі управління знаннями і може бути предметом майбутніх досліджень архівознавців у межах концепції управління знаннями.

Погоджуючись із думкою Л. Прусака (2016) про те, що сучасний стан управління знаннями – це багато в чому плюралістичний комплекс понять, запозичених з інших наук і культур, який прагматично застосовується у міру потреби, припускаємо методологічну евристичність його використання в предметному полі досліджень та концептуалізації сучасної інформаційної освіти в Україні.

ВИСНОВКИ

Управління знаннями є структурним компонентом інформаційного менеджменту і разом зі складовими (управління контентом, управління записами та управління документами) відповідає семантичному полю діяльності інформаційного фахівця.

Професійні завдання фахівця в галузі інформаційної діяльності охоплюють широке коло питань, пов'язаних з інтегральним підходом до створення, накопичення і управління знаннями, як зафіксованими у документах, так і тими, що потребують пошуку, виявлення і формалізації.

Управління знаннями є складовою «мови» простору інформаційної освіти, зокрема і на рівні пропонуваніх спеціалізацій – документознавець, бібліотекознавець, архівознавець, інформаційний аналітик та ін.

«Управління знаннями» як категорія у теперішньому розумінні може слугувати методологічним орієнтиром для інтеграції бібліотечної, архівної, документально-управлінської освіти та освіти в галузі інформаційної аналітики у межах спільної спеціальності.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бочуля Т. В. Організація інформаційної складової процесу управління в економічному просторі. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. № 2. С. 32–43.
- Бутенко Н. Ю. Управління знаннями в корпораціях. *Бізнес-Інформ*. 2015. № 11. С. 414–419.
- Вовк Ю., Досин Д. Знання підприємства як об'єкт управління. *Молодь і ринок*. 2013. № 12. С. 78–83.
- Галюк І. Б. Розвиток організаційного знання як одна з передумов економічної безпеки підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2012. Т. 2. № 13 URL: <http://fkd.org.ua/article/viewFile/25135/22593> (дата звернення: 10.10.2018)
- Гиляревский Р. С. Информационный менеджмент: управление информацией, знанием, технологией : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Профессия, 2009. 304 с.
- Глибовець М. М., Сидоренко М. О. Управління знаннями. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія Комп'ютерні технології*. 2012. Т. 191, вип. 179. С. 70–71.
- Гордукалова Г. Ф. Управление знаниями: информационная диагностика нового направления и методические проблемы подготовки кадров. *Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств*. 2006. № 1 (9). С. 86–97.

- Гранчак Т. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційний центр організації управління знаннями. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 2. С. 3–10.
- Дрешер Ю. Н. Управление знаниями фактор повышения эффективности непрерывного библиотечно-информационного образования: опыт РМБИЦ, 2015. URL: <http://cyberleninka.ru/article/> (дата обращения: 15.11.2018).
- ДСТУ 4423–1:2005 Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1 : Основні положення (ISO 15489-1:2001, MOD) [чинний з 01.04.2007]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 28 с.
- Коба Н. В. Підходи до формування стратегії управління знаннями на підприємстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 12. С. 37–39.
- Колпаков В. М. Навчальна програма дисципліни «Управління знаннями персоналу» (для магістрів). Київ : Персонал, 2014. 40 с.
- Крымская А. С. Основы управления знаниями. *Библиотечное дело*. 2004. № 11. URL: <http://www.bibliograf.ru/issues/2004/11/36/3/222/> (дата обращения: 15.11.2018).
- Лобузін К. Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2012. 252 с.
- Мильнер Б. 3 Концепция управления знаниями в современных организациях. *Российский журнал менеджмента*. 2003. № 1. С. 57–76. URL: www.redcross-irkutsk.org/upload/catalog/files/products/860.pdf (дата обращения: 15.11.2018).
- Пікалов В. Л. Особистісні знання працівників як потенціал розвитку організаційних знань суб'єктів господарської діяльності. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2015. № 1. С. 126–135. URL: <http://eurodev.duan.edu.ua/images/stories/> (дата звернення: 15.05.2018).
- Прусак Л. Building a Knowledge Capability. 2016. URL: ovlavrov.ru/my-texts/km/larry-capability.pdf (дата обращения: 15.02.2018).
- Расков В. Е. Управление знаниями как самостоятельная область исследований: основные дискуссионные вопросы. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Менеджмент*. 2007. Вып. 3. С. 34–58. URL: <http://cyberleninka.ru/article/> (дата обращения: 15.02.2018).
- Робоча програма навчальної дисципліни «Управління знаннями на підприємстві» для студентів спеціальності 8.03050401 «Економіка підприємства» денної форми навчання / уклад. Д. В. Шиян, В. І. Ковальова. Харків : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 48 с.
- Сербін О. Система управління знаннями як складова науко творення. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 32. С. 349–356.
- Скрипниченко Р. О. Сучасний стан системи управління знаннями на підприємствах. *Управління розвитком*. 2014. № 11. С. 18–20.
- Стрішенець Н. Від управління фондом до управління знаннями. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 2. С. 19–25.
- Технологии управления знаниями (б. г.). URL: <https://sites.google.com/site/upravlenieznaniami/tehnologii-upravlenia-znaniami> (дата обращения: 15.02.2018).
- Черняк Л. Управление знаниями и информационные технологии. *Открытые системы. СУБД*. 2000. № 10. URL: <https://www.osp.ru/os/2000/10/178275> (дата обращения: 15.02.2018).
- Шестакова Т. М. Терминологические аспекты категории «управление знаниями». *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. Вип. 25. С. 75–80.
- Шибалева Е. А. Управление знаниями как новая функция библиотек. *Библиотековедение*. 2009. № 5. С. 34–39.
- Awad E. M., Ghaziri H. M. *Knowledge management*. [Great Britain]: Pearson/Prentice Hall, 2004.
- Corrao R. Information management. Digital asset vs content vs knowledge management. 2014. URL: <https://libsource.com/digital-asset-management-vs-content-management-vs-knowledge-management/> (accessed: 15.11.2018).

Mar A. 10 Knowledge Management Definitions: Take Your. Simplicable. 2013. 27 March. URL: <https://management.simplicable.com/management/new/10-knowledge-management-definitions> (accessed: 15.11.2018).

REFERENCES

- Bochulia, T.V. (2013). Orhanizatsiia informatsiinoi skladovoi protsesu upravlinnia v ekonomichnomu prostori [Organization of the Information Component of the Management Process in the Economic Space]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, 2, 32-43.
- Butenko, N.Yu. (2015). Upravlinnia znanniamy v korporatsiiakh [Knowledge Management in Corporations]. *Biznes-Inform*, 11, 414-419.
- Vovk, Yu., & Dosyn, D. (2013). Znannia pidpriemstva yak ob'ekt upravlinnia [Knowledge of the Company]. *Molod i rynok*, 12, 78-83.
- Haliuk, I.B. (2012). Rozvytok orhanizatsiinoho znannia yak odna z peredumov ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The Development of Organizational Knowledge is One of the Most Important Reasons for Economic Security]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Vol. 2, No 13. Retrieved from <http://fkd.org.ua/article/viewFile/25135/22593> [in Ukrainian].
- Gilyarevskiy, R.S. (2009). *Informatsionnyi menedzhment: upravlenie informatsiy, znaniam, tekhnologiy* [Information Management: Information, Knowledge, Technology Management]. St. Petersburg: Professiya [in Russian].
- Hlybovets, M.M., & Sydorenko, M.O. (2012). Upravlinnia znanniamy [Knowledge Management]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly. Seriya Kompiuterni tekhnologii*, Vol. 191, Issue 179, 70-71 [in Ukrainian].
- Gordukalova, G.F. (2006). Upravlenie znaniyami: informatsionnaya diagnostika novogo napravleniya i metodicheskie problemy podgotovki kadrov [Knowledge Management: Information Diagnostics of a new Direction and Methodical Problems of Personnel Training]. *Vestnik Chelyabinskoy gosudarstvennoy akademii kultury i iskusstv*, 1 (9), 86-97 [in Russian].
- Hranchak, T. (2018). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak naukovo-informatsiinyi tsentr orhanizatsii upravlinnia znanniamy [Vernadsky National Library of Ukraine as the Scientific and Information Center of the Organization of Knowledge Management]. *Biblioteknyi visnyk*, 2, 3-10 [in Ukrainian].
- Dresher, Yu.N. (2015). *Upravlenie znaniyami faktor povysheniya effektivnosti nepreryvnoho bibliotечно-informatsionnogo obrazovaniya: opyt RMBITs* [Knowledge Management: Increasing the Efficiency of Continuous Library and Information Education: Experience of MIBC]. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/> [in Russian].
- Informatsiia ta dokumentatsiia. Keruvannia dokumentatsiinyimi protsesamy* [Information and Documentation. Records Management]. (2007). Pt. 1. Osnovni polozhennia (ISO 15489-1:2001, MOD). DSTU 4423-1:2005, 2007, 1 April. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].
- Koba, N.V. (2010). Pidkhody do formuvannia stratehii upravlinnia znanniamy na pidpriemstvi [Approaches to the Formation of Knowledge Management Strategy at the Enterprise]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 12, 37-39 [in Ukrainian].
- Kolpakov, V.M. (2014). *Navchalna prohrama dystsypliny "Upravlinnia znanniamy personalu" (dlia mahistriv)* [The Curriculum of the Discipline "Management of Knowledge of the Personnel" (for masters)]. Kyiv: Personal [in Ukrainian].
- Kryimskaya, A.S. (2004). Osnovyi upravleniya znaniyami [Knowledge Management Basics]. *Biblioteknoe delo*, 11. Retrieved from <http://www.bibliograf.ru/issues/2004/11/36/3/222/> [in Russian].

- Lobuzina, K. (2012). *Tekhnologii orhanizatsii znannievnykh resursiv u bibliotekno-informatsiinii diialnosti*. [Monohrafiia] [Technologies of Organization of Knowledge Resources in Library and Information Activity]. [Monograph]. Kyiv: National Library of Ukraine Vernadsky [in Ukrainian].
- Milner, B.Z. (2003). Kontseptsiya upravleniya znaniyami v sovremennyih organizatsiyah [The Concept of Knowledge Management in Modern Organizations]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta*, 1, 57-76. Retrieved from www.redcross-irkutsk.org/upload/catalog/files/products/860.pdf [in Russian].
- Pikalov, V.L. (2015). Osobystisni znannia pratsivnykiv yak potentsial rozvytku orhanizatsiinykh znan subiektiv hospodarskoi diialnosti [Personality Knowledge of Employees as a Potential for Development of Organizational Knowledge of Business Entities]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky*, 1, 126-135. Retrieved from <http://eurodev.duan.edu.ua/images/stories/> [in Ukrainian].
- Prusak, L. (2016). *Building a Knowledge Capability*. Retrieved from ovlavrov.ru/my-texts/km/larry-capability.pdf [in Russian].
- Raskov, V.E. (2007). Upravlenie znaniyami kak samostoyatel'naya oblast issledovaniy: osnovnyie diskussionnyie voprosy [Knowledge Management as an Independent Area of Research: Main Discussion Questions]. *Vestnik of Saint Petersburg University. Management*, Issue 3, 34-58. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article> [in Russian].
- Shyian, D.V., & Kovalova, V.I. (2014). *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny "Upravlinnia znanniamy na pidpriemstvi" dlia studentiv spetsialnosti 8.03050401 "Ekonomika pidpriemstva" dennoi formy navchannia [Work Program of the Discipline "Knowledge Management in the Enterprise" for Students of the Specialty 8.03050401»Enterprise Economics" is a Day-time Form of Training*. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNEU im. S. Kuznetsia [in Ukrainian].
- Serbin, O. (2011). Systema upravlinnia znanniamy yak skladova nauko tvorennia [Knowledge Management System as a Component of Science Education]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho* [Academic Papers of Vernadskyi National Library of Ukraine] (Issue 32, pp. 349-356). Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Skrypnychenko, R.O. (2014). Suchasnyi stan systemy upravlinnia znanniamy na pidpriemstvakh [Modern State of Knowledge Management System at Enterprises]. *Upravlinnia rozvytkom*, 11, 18-20 [in Ukrainian].
- Strishenets, N. (2009). Vid upravlinnia fondom do upravlinnia znanniamy [From Fund Management to Knowledge Management]. *Biblioteknyi visnyk*, 2, 19-25 [in Ukrainian].
- Tekhnologii upravleniya znaniyami* [Knowledge Management Technologies] (n. d.). Retrieved from <https://sites.google.com/site/upravlenieznaniami/tehnologii-upravlenia-znaniami> [in Russian].
- Chernyak, L. (2000). Upravlenie znaniyami i informatsionnyie tehnologii [Knowledge Management and Information Technology]. *Otkrytyie sistemy. SUBD*, 10. Retrieved from <https://www.osp.ru/os/2000/10/178275> [in Russian].
- Shestakova, T.M. Terminologicheskie aspekty kategorii "upravlenie znaniyami" [Terminological Aspects of the Category "Knowledge Management"]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 25, 75-80 [in Russian].
- Shibaeva, E.A. (2009). Upravlenie znaniyami kak novaya funktsiya bibliotek [Knowledge Management as a New Library Feature]. *Bibliotekovedenie*, 5, 34-39 [in Russian].
- Awad, E.M., & Ghaziri, H.M. (2004). *Knowledge management*. [Great Britain]: Pearson/Prentice Hall [in English].
- Corrao, R. (2014). Information Management. Digital asset vs Content vs Knowledge Management. *LAC Group*. Retrieved from <https://libsource.com/digital-asset-management-vs-content-management-vs-knowledge-management/> [in English].
- Mar, A. (2013). 10 Knowledge Management Definitions: Take Your. *Simplicable*. Retrieved from <https://management.simplicable.com/management/new/10-knowledge-management-definitions> [in English].

УДК 001.101:378.016

Oksana Matvienko,

*Professor of the Department of Documentation and information-analytical activity at Kyiv National University of Culture and Arts,
Dr. Hab. in Pedagogical Sciences, Ph.D. in Technical Sciences, Professor (Kyiv, Ukraine)
e-mail: oxmix2017@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5772-848X>*

Michael Tsyvin,

*Professor of the Department of Architectural Design at Institute of Advertising
Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor (Kyiv, Ukraine)
e-mail: tsyvin2012@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0312-5805>*

**“KNOWLEDGE MANAGEMENT” AS A METHODOLOGICAL GUIDE
FOR SEARCHING THE CONCEPT OF SPECIALITY
“INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES”**

The goal of the work. The research carried out is connected with the search of a concept that would allow to describe the system unity of all the branch-subject components of the specialty “Information, Library and Archival Studies”.

The methods used to substantiate the content of the concept of “knowledge management” as enabling aggregation, the search for common in specialties, which in the newly created specialty do not yet have a “metateoria” of vocational training.

The scientific novelty of the research carried out is to identify the possibility of applying the notion of “knowledge management” as a methodological benchmark for constructing the concept of the specialty “Information, Library and Archival Studies”.

Conclusions. Knowledge management is a structural component of information management and, together with elements such as content management, record management and document management, correspond to the semantic field of activity of a specialist in the field of information activity.

Professional tasks of the information specialist cover a wide range of issues related to the integral approach to the creation, accumulation and management of knowledge – both recorded in the form of documents, and those who need to find, identify and formalize.

Key words: Knowledge Management. Information, Library and Archival Studies.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ

**INFORMATIONAL TECHNOLOGIES:
PRACTICE AND PERSPECTIVES**

УДК 004.73:654.1

ВЛАСНИЙ КАНАЛ НА YOUTUBE: АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ

Іван Братусь,

*доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка,
канд. філол. наук, доцент
(Київ, Україна)
e-mail: kulturolog@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8747-2611>*

Зоряна Свердлик,

*доцент кафедри документознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету культури
і мистецтв, канд. іст. наук
(Київ, Україна)
e-mail: zsverdlyk@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2104-0920>*

У статті проаналізовано основні функції моніторингу відеогостингу YouTube. Зокрема, використано авторський досвід роботи з відеогостингом в освітніх цілях. Особливу увагу автори зосередили на дослідженні принципів створення та підтримки власного каналу YouTube, оптимізації пошуку контенту, побудові якісних моделей списків відтворення. Зауважено, що при формуванні власного каналу YouTube необхідно розуміти, що цей інноваційний продукт базується на динамічній видозміні контенту і має враховувати потреби кінцевого споживача. Розглянуто панелі інструментів, що дають змогу управляти контентом каналу на відеогостингу YouTube – «Творча студія» та «Нова творча студія» (бета), які відрізняються графічним оформленням і функціональними специфікаціями, забезпечують можливість адаптації під конкретного користувача. Були досліджені ідентифікатори відео на YouTube, завдяки яким моніторинг відеоресурсів можливо здійснювати за різними критеріями: новизною (часом публікації), кількістю переглядів, пріоритетами користувача. Особливу увагу автори приділили системі внутрішньої ідентифікації відео на каналі YouTube, представленій ідентифікаторами – унікальними комбінаціями літер і цифр, які додатково використовуються для інтеграції сервісів YouTube в інші. З технічної точки зору це значно спрощує групування контенту, точний пошук та унеможливорює фальсифікацію. Розглянуто питання про дотримання авторського права. Зауважено, що при будь-якій спробі використання фрагментів з інших джерел, як правило, це стосується популярних сучасних музичних творів та художніх фільмів, можливе блокування власного каналу YouTube. Одним зі способів уникнення блокування при використанні чужого відеоконтенту є політика монетизації, що передбачає розподіл прибутку від реклами між YouTube та власником. Зроблено висновок, що використання відеоконтенту, зокрема в освітніх цілях, є перспективним напрямом подальших наукових досліджень і потребує детальнішого вивчення для втілення у практику.

Ключові слова: YouTube, відеогостинг, контент, Інтернет, пошукові запити, авторське право, сайт.

ВСТУП

Використання різноманітних інтернет-сервісів сьогодні стає нормою для вчених, педагогів, громадських діячів й усіх активних членів суспільства. Кожному, хто прагне бути обізнаним у сучасних інноваційних технологіях, необхідно вибудувати гнучку систему сприйняття новацій, здійснити формалізацію та стандартизацію процесів пошуку, передавання і зберігання інформації.

Одними з інноваційних веб-інструментів сучасності є відеогостинги, що дають змогу завантажувати і переглядати відео у браузері, наприклад, через спеціальний програвач (McKendrick, 2018), не здійснюючи завантаження відеоконтенту на персональний комп'ютер. Щодня кількість користувачів мережі Інтернет, які переглядають відео в режимі он-лайн, зростає і, відповідно, підвищується потреба у створенні відеогостингів, які б задовольнили пошукові запити різних категорій користувачів.

Сьогодні одним із найбільш популярних світових відеогостингів є YouTube. YouTube – це не тільки платформа для обміну відео, але й одна із зручних пошукових систем в Інтернеті. Тільки замість звичайних сайтів тут канали, а замість сторінок зі статтями – відеоролики (Відеоканал на YouTube..., 2018). Саме внутрішня логіка механізмів YouTube надає йому перевагу в конкурентній боротьбі між сучасними виробниками інтернет-контенту за «глядача і слухача».

Науковий аналіз застосування інтернет-сервісів у різних сферах діяльності перебуває поки що на етапі становлення, оскільки їх кількість, функціональні можливості і призначення з кожним днем зростають у геометричній прогресії. У наукових дослідженнях розглядаються особливості застосування інтернет-інструментів у професійній діяльності (Боброва, Трофимов, 2014) чи кроскультурному контексті (Манович, 2017), переваги інтернет-технологій для ведення бізнесу (Ших, 2010; Шмидт, Розенберг, Ігл, 2015; McKendrick, 2018). Деякі розвідки зосереджуються на комерційній складовій інтернет-сервісів (Ших, 2010), зокрема і YouTube, розглядають його як ефективне досягнення особистого успіху (Каланджи, 2016; Робина Гудина, 2017; Соколов, Жуковский, Назарчук, 2017; Marek, 2013; Vernallis, 2013). Водночас не достатньо осмисленими на науковому рівні, залишаються питання щодо моніторингу контенту YouTube, зокрема у тих частинах, що стосуються функціональної складової та налаштування різноманітних параметрів роботи власного каналу YouTube.

Метою статті є узагальнення досвіду авторів моніторингу власного каналу YouTube, застосування системи внутрішньої ідентифікації на відеогостингу, принципів дотримання авторського права при розміщенні контенту на канал YouTube.

Під час дослідження використовувались такі *методи*: аналіз джерел створення списків відтворення, досвіду застосування комплексного відбору відеоконтенту. За допомогою методу структурно-функціонального аналізу вдалося охарактеризувати структуру власного каналу YouTube, панелі інструментів для роботи з відео, їх призначення та функціональні можливості. Методом експерименту досліджено основні характеристики YouTube каналу, розкрито особливості реалізації авторського права при роботі з відеогостингом.

YOUTUBE: СЕРВІСИ ПОШУКУ І МОНІТОРИНГУ

Безумовно, сьогодні неможливо просто імітувати процес створення власного каналу на YouTube – він має відповідати всім нормам успішного просування контенту. І норми ці не стільки «писані», скільки «неписані». Вони не встигли формалізуватися в конкретні методичні вказівки. При цьому самі процеси структурування каналу чітко регламентовані, оскільки нормативна уніфікація робить можливою консолідацію численних інформаційних потоків у загальну матрицю комерційного продукту.

Відеогостингу YouTube притаманна концепція agile, що передбачає надзвичайну гнучкість у розробці та впровадженні. Основні підходи agile, закладені в YouTube, передбачають пріоритет реакції на зміни. Окрім цього, особистість ставиться вище процесів та інструментів, а робоче програмне забезпечення виголошується важливішим за документацію. Тобто, концепцією функціонування YouTube передбачено зосередження на побудові такого каналу, який відповідав би очікуванням кінцевих користувачів тією ж мірою, що й ідеї «творців» каналу. Безумовно, подібні ефективні практики мають базуватися на органічному поєднанні глибоких техніко-технологічних і психологічних особливостей YouTube.

При формуванні власного каналу на YouTube необхідно розуміти, що цей інноваційний продукт базується на динамічній видозміні контенту і має враховувати потреби кінцевого споживача. Цілодобово десятки тисяч розробників соціальних мереж моніторять інформаційний простір і вносять відповідні корективи у свої розробки. Постійне коригування і планування змін зумовлені конкурентною природою інформаційного ринку – необхідно не тільки відповідати викликам часу, але й випереджати ці вимоги.

YouTube – саме такий оптимальний інструмент. У концепції цього сервісу закладено постійний моніторинг суспільно-політичної, громадської, економіко-правової ситуації. Це дає змогу «власникам» каналів YouTube приймати зважені рішення щодо просування контенту та його трансформацію в найбільш ефективні форми (із пропорційною кореляцією змісту).

Розглянемо конкретні аспекти моніторингу конте на відеогостингу. Станом на листопад 2018 р. у системі YouTube наявні два паралельні інтерфейси панелі керування каналом, що умовно називаються «Творча студія» та «Нова творча студія» (бета). Вони розрізняються графічним оформленням і функціональними специфікаціями. На момент написання статті (кінець 2018 р.) існує можливість здійснення перемикання між інтерфейсами, що уможливорює процес адаптації користувачів різних категорій до нововведень. Але з початку 2019 р. перехід на «старий» інтерфейс буде заблоковано (див. рис. 1).

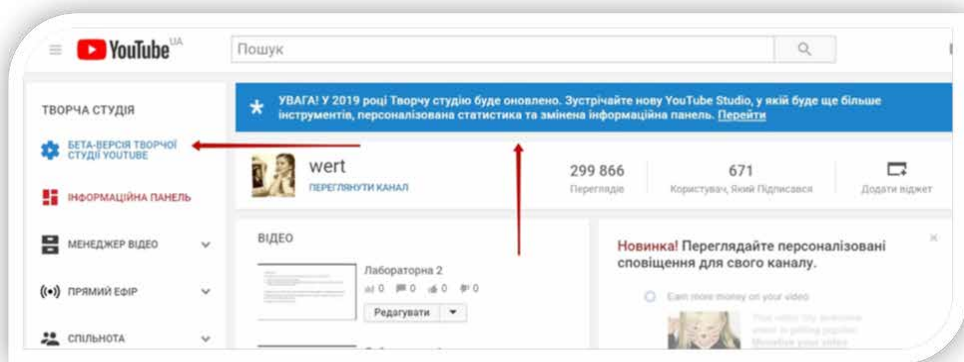

Рис. 1. Перемикання режимів «Творчої студії» та попередження про припинення цієї можливості.
Джерело: <https://www.youtube.com>

Загалом «Творча студія» містить на сьогодні контекстну інформаційну панель, що дає змогу керувати власним каналом. До цих підпунктів інформаційної

панелі належать такі позиції: «Менеджер відео», «Прямий ефір», «Спільнота», «Канал», «Аналітика», «Переклади й субтитри» та режим «Створити». Кожна позиція містить підпункти. Таких підпунктів, як правило, небагато. Наприклад, «Менеджер відео» їх має три – «Відео», «Списки відтворення» та «Повідомлення про авторські права» (див. рис. 2).

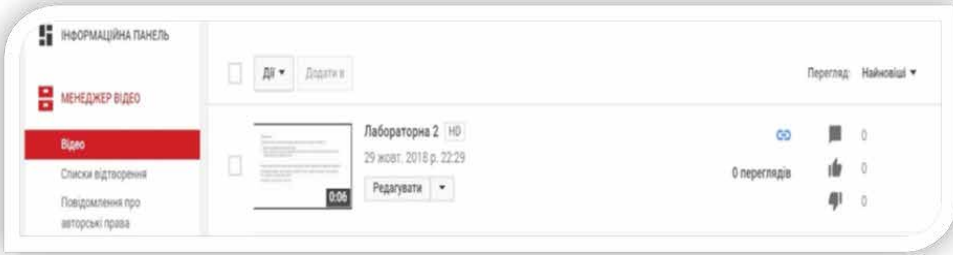

Рис. 2. Розділ «Відео». Джерело: <https://www.youtube.com>

При цьому доступні функції керування вже в правій частині. Ці функції покликані оптимізувати контент каналу. У рубриці «Перегляд» існує можливість відсортувати наявні відео згідно з поточними завданнями. За замовчуванням стоїть пріоритет «Найновіші», але власнику доступний ще й опція «Найчастіше переглядалися». Крім кількості переглядів і дати завантажень можна паралельно сортувати файли за режимом доступу та типом монетизації (див. рис. 3).

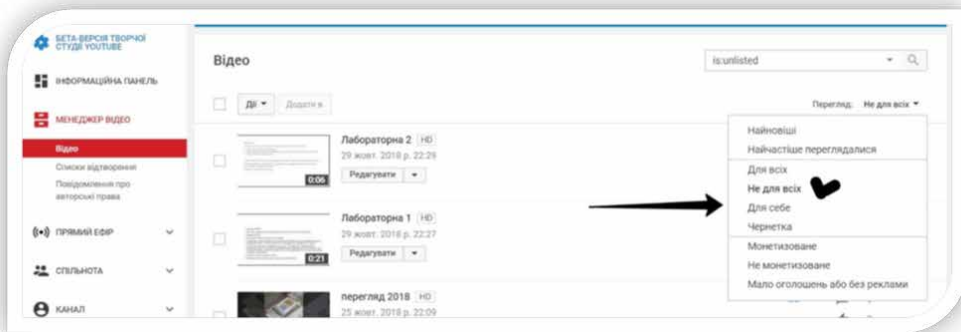

Рис. 3. Приклади сортування файлів на каналі YouTube.
Джерело: <https://www.youtube.com>

Для більш ретельного пошуку існують точніші фільтри, що входять у розділ меню «Пошук відео», в якому містяться налаштування пошуку, що повинні зробити його максимально ефективним. Ці налаштування розміщені у вікні «Пошук» і викликаються натисканням на клавіатурі стрілки «вниз». На першому місці знаходиться пошук за ідентифікатором відео. Природно, що YouTube намагається якомога ширше запровадити систему внутрішньої ідентифікації – це технічно значно спрощує групування контенту, точний пошук та унеможливорює фальсифікацію. Ці ідентифікатори складаються з унікальної комбінації літер і цифр і додатково використовуються для інтеграції сервісів YouTube в інші. Крім

електронної адреси в розширених налаштуваннях є ідентифікатор користувача та ідентифікатор каналу (див. рис. 4).

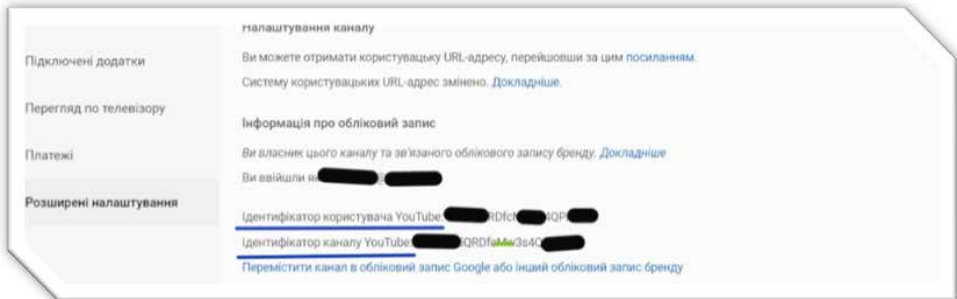

Рис. 4. Ідентифікатори користувача та каналу.
Джерело: <https://www.youtube.com>

Третім ідентифікатором є безпосередньо номер відео – тотожний із його адресою, – який становить її змістову частину. Наприклад, для відео «Гейміфікація» з каналу адреса – <https://youtu.be/oflHnu4f9MI>, в якій міститься ідентифікатор відео (video_id) – oflHnu4f9MI. Саме за цим ідентифікатором можна здійснювати точний пошук. Навіть слово з назви може давати більш розлогий результат, ніж ідентифікатор (див. рис. 5).

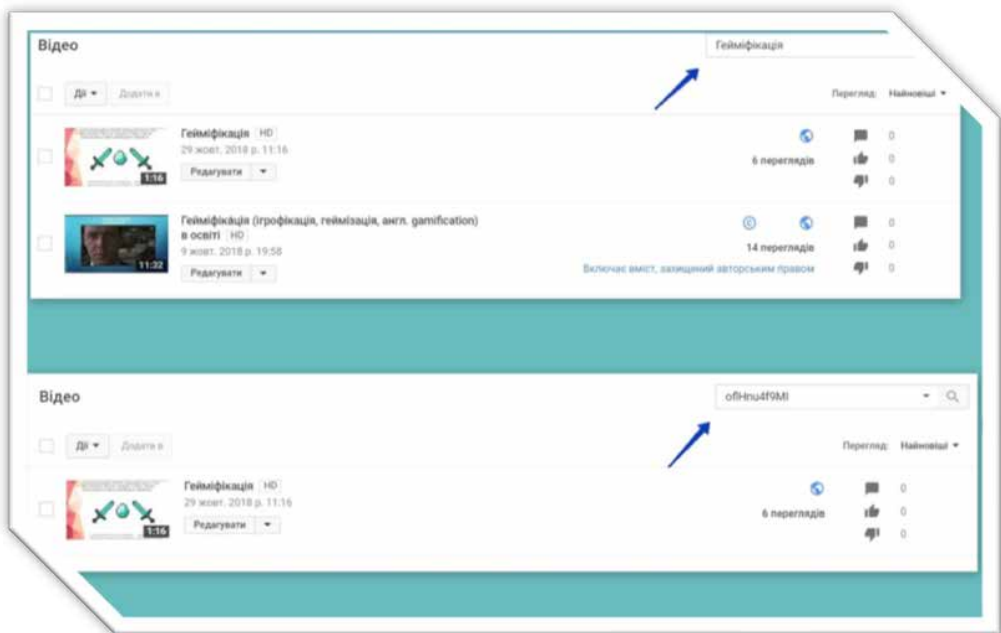

Рис. 5. Відмінності у застосуванні різних варіантів пошуку відео на YouTube.
Джерело: <https://www.youtube.com>

Безумовно, сам ідентифікатор не зовсім зручний для поширення, адже він орієнтований на машинний пошук. Перевагою такого ідентифікатора для користувачів є можливість точнішого пошуку відео серед багатьох подібних. При цьому сама адреса відео часто «захована» у гіперпосиланні в картинці чи тексті. Вважаємо, що для ефективного налагодження каналу необхідно зважати на каталогізацію ідентифікаторів. Це дає змогу робити точні інтегративні кроки, унеможлиблює дублювання.

Наступні три категорії пошуку «Назва», «Теги» та «Містить слова». При цьому можливо застосовувати параметри конфіденційності («Для всіх», «Не для всіх», «Приватне», «Чернетка») та вказувати проміжок дати завантаження. Бракує лише фільтра за тривалістю відео, хоча в загальному пошуку він присутній. Також ігнорується роздільна здатність відео. Можливо, ці параметри пошуку будуть додані згодом, утім не виключено, що на разі вони не мають широкої популярності серед користувачів.

За наявності зазначених фільтрів, у каналі відсутній фільтр за елементом порушення авторського права, що є частим явищем у сучасних реаліях. Сортування за цим принципом відбувається в ручному режимі. Відео позначені відповідною позначкою (див. рис. 6) або можна використовувати підпункт «Повідомлення про авторські права», що вміщує повідомлення про всі випадки порушення.

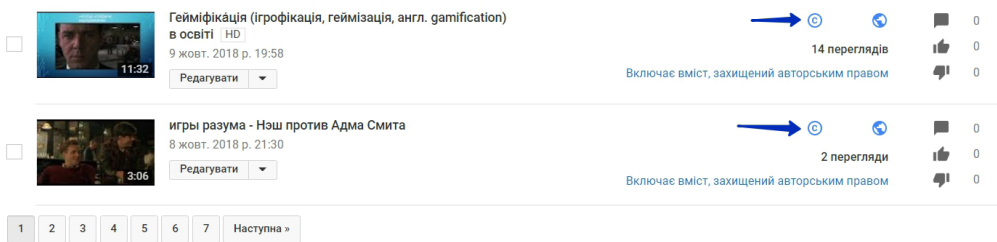

Рис. 6. Позначка авторського права у відеогостингу YouTube
Джерело: <https://www.youtube.com>

Набагато менше уваги в YouTube приділено спискам відтворення, що становлять важливу частку загального контенту. Фактично передбачається лише пошук за ключовими словами в усіх списках чи створення нового списку відтворення. Більш розширені можливості враховано в режимі редагування, де містяться інструменти для колективної роботи.

Важливо, що на каналі можуть бути списки «Створені» та «Збережені». «Збережені» списки відтворення – це кимось створена колекція відеороликів. За природою збереження у власному каналі подібного ресурсу більше схоже на «закладку». Посилання на цей список існує в «екосистемі» чужого каналу, що передбачає імовірність того, що в будь-який момент список можуть видалити, відредагувати чи обмежити до нього доступ стороннім. Тому варто уникати захоплення практикою виключно збереження сторонніх списків відтворення.

Більш практичним є створення власних списків відтворення. Безумовно, для забезпечення себе від небажаних змін контенту, варто використовувати лише особистий відеоряд. Це унеможлиблює несанкціоноване «переписування» відео з чужих джерел. В іншому випадку, у власному списку відтворення щомиті може з'явитися напис «Приватне відео» (див. рис. 7) чи «Відео видалено» (див. рис. 8).

Рис. 7. «Приватне відео» у списку відтворення.
Джерело: <https://www.youtube.com>

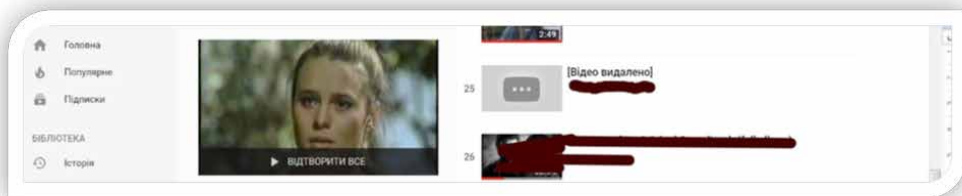

Рис. 8. «Відео видалено» у списку відтворення.
Джерело: <https://www.youtube.com>

Подібні випадки можливі й із самостійно створеними відео в разі використання (свідомого чи ні) стороннього контенту. Це може бути декілька секунд пісні чи фото, що заблоковані власником. Як правило, це стосується популярних сучасних музичних творів та художніх фільмів. Кожний елемент стороннього продукту наражає на небезпеку автоматичної «скарги» YouTube, що створює ризик ухвалення рішення про обмеження. Воно може бути повним або частковим.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО І МОНЕТИЗАЦІЯ КОНТЕНТУ

Подібне блокування розроблене з урахуванням авторського права та підтверджується посиланням на конкретний хронометраж проблемної ділянки відео, вказівкою на заявника та формулюванням претензії. Повідомлення про блокування має приблизно такий текст: «У вашому відео знайдено захищений авторським правом вміст. Ваше відео не можна відтворювати в деяких країнах через політику користувача, який надіслав претензію». Окремо подаються країни, де відео заблоковано (див. рис. 9).

Це рішення про блокування не є остаточним, і можна спробувати подати заявку на розблокування. YouTube пропонує «готове» формулювання: «Я вважаю, що ця претензія щодо авторських прав недійсна, з огляду на вказане нижче:

- «У мене є CD/DVD або я купив(-ла) пісню в мережі».
- «Я не продаю це відео та не заробляю на ньому гроші».
- «Я надав(-ла) посилання в цьому відео».
- «Відео є моїм оригінальним вмістом, і я володію всіма правами на нього».
- «У мене є ліцензія або дозвіл власника відповідних прав на використання цього матеріалу».

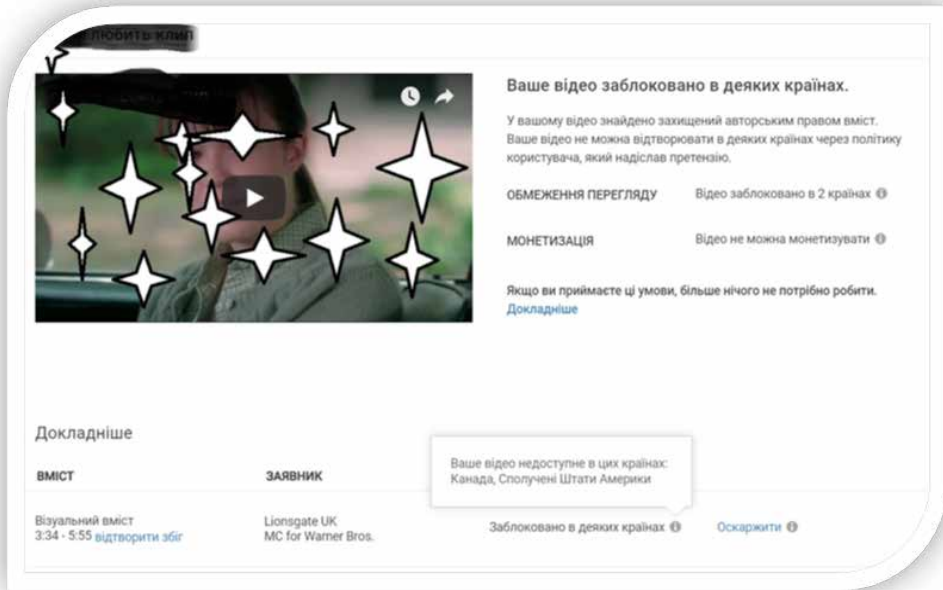

Рис. 9. Приклад блокування відео на YouTube для перегляду у США та Канаді.
Джерело: <https://www.youtube.com>

– «Мое використання вмісту відповідає юридичним вимогам щодо добросовісного використання або чесної угоди згідно з чинним законодавством у галузі авторських прав».

– «Вміст є загальнодоступним або не підпадає під захист авторським правом»».

Обрати можна лише одну позицію. Одразу варто зауважити, що більшість із наведених «аргументів» у переліку призводять лише до підтвердження блокування. Тому варто враховувати можливість блокування при будь-якій спробі використання фрагментів з інших джерел. Практика блокування покликана застерегти користувачів від копіювання відеоконтенту інших. Це заохочує створювати власний оригінальний продукт в умовах здорової конкуренції.

Відповідно до цього YouTube розробляє більш гнучкі інструменти використання. Вони базуються на політиці монетизації, що заохочує власників оригінального контенту до пом'якшення претензій. Ця політика передбачає розподіл прибутку від реклами між YouTube та власником. У разі подібного застереження здійснюється монетизація незалежно від її включення на каналі користувача: «У вашому відео знайдено захищений авторським правом вміст. Користувач, який надіслав претензію, дозволяє використовувати свій вміст у вашому відео YouTube. Однак у вашому відео може з'явитися реклама» (див. рис. 10).

Як бачимо, здійснювати моніторинг каналу YouTube можна за багатьма критеріями і параметрами. Однак дотримання правил публікаційної політики і використання матеріалів відеогостингу є обов'язковим для всієї «ютуб-спільноти».

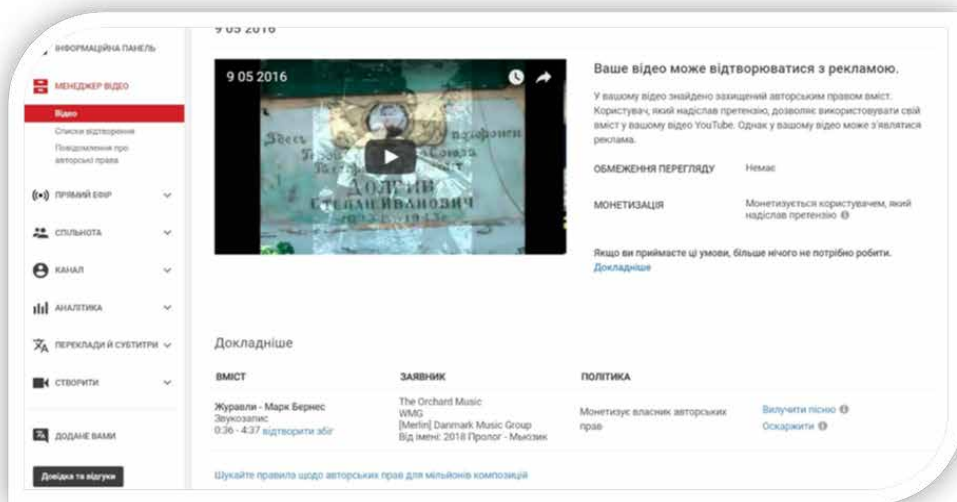

Рис. 10. Монетизація відео власником авторських прав.
Джерело: <https://www.youtube.com>

ВИСНОВКИ

Отже, розглянувши використання можливостей інструментів YouTube для оптимізації і моніторингу списків відтворення та відеороликів, можемо сказати, що, передусім, особливу увагу необхідно надавати алгоритмам пошуку, розділам «Творчої студії» YouTube та дотриманню авторського права. Безумовно, ця тема тільки починає набувати актуальності в українській гуманітаристиці та потребує всебічного розгляду. Проблемним виявляється той фактор, що багато термінів і явищ відеогостингу ще не внормовані на науковому рівні. Перспективними вважаємо дослідження щодо монетизації та спільної роботи з відео, можливості проведення он-лайн трансляцій та застосування YouTube в освітньому процесі.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Боброва И. И., Трофимов Е. Г. Информационные технологии в образовании : практический курс. 2-е изд., стер. Москва : Флинта, 2014. 195 с.
- Відеоканал на YouTube: як використовувати його для бізнесу. URL: <https://lemarbet.com/ua/razvitiie-internet-magazina/videokanal-na-youtube/> (дата звернення : 11.12.2018).
- Каланджи К. Ваше собственное успешное шоу или сериал на YouTube: зарабатываем деньги, славу, строим карьеру с помощью YouTube : практическое руководство. Санкт-Петербург : Профессиональная литература, 2016. 237 с.
- Манович Л. Теории софт-культуры / [пер. с англ. А. Бадоян, Н. Лебедева. Нижний Новгород : Красная ласточка, 2017. 203 с.
- Робина Гудина. YouTube: «Волшебная кнопка» успеха. Создай канал на миллион просмотров. Москва : АСТ, 2017. 200 с.
- Соболев Н., Жуковский К., Назарчук Р. YouTube: путь к успеху: [с исправлениями и дополнениями : как получать фуры лайков и тонны денег]. Москва : АСТ, 2017. 382 с.

- Ших К.. Эра Facebook: как использовать возможности социальных сетей для развития вашего бизнеса / пер. с англ. М. Фербера. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2010. 295 с.
- Шмидт Э., Розенберг Дж., Игл А. Как работает Google / пер. с англ. Д. Барретт. Москва : Эксмо, 2015. 379 с.
- Marek R.. Understanding YouTube: über die Faszination eines Mediums. Bielefeld : Transcript, 2013. 393 p.
- McKendrick J. Contributor Cloud Computing Simply Isn't That Scary Anymore: Survey. URL: <http://tucha.ua/trends/hmarniservisi-ne-taki-vzhe-j-strashni-pereklad-statti/> (дата звернення : 09.12.2018).
- Vernallis C. Unruly media: YouTube, music video, and the new digital cinema. Oxford : Oxford univ. press, cop., 2013. 354 p.

REFERENCES

- Bobrova, I. I. & Trofimov, E. G. (2014). Informatsionnyie tehnologii v obrazovanii [Information technology in education]. Moscow : Flinta [in Russian].
- Videokanal na YouTube: yak vikoristovuvati yogo dlya biznesu (2018). [Video channel on YouTube: how to use it for business]. Retrieved from <https://lemarbet.com/ua/razvitie-internet-magazina/videokanal-na-youtube/> [in Ukrainian].
- Kalandzhi, K. (2016). Vashe sobstvennoe uspeshnoe shou ili serial na YouTube: zarabatyivaem dengi, slavu, stroim kareru s pomoschyu YouTube [Your own successful show or series on YouTube: making money, fame, building a career via YouTube]. St. Petersburg : Professionalnaya literatura [in Russian].
- Manovich, L. (2017). Teorii soft-kulturyi [Soft culture theories]. Nizhny Novgorod : Krasnaya lastochka [in Russian].
- Robina, Gudina. (2017). YouTube: "Volshebnyaya knopka" uspeha. Sozday kanal na million prosmotrov [Magic "success button". Create a channel for a million views]. Moscow : ACT [in Russian].
- Sobolev, N., Zhukovskiy, K. & Nazarchuk R. (2017). YouTube: put k uspehu: [s ispravleniyami i dopolneniyami : kak poluchat furyi laykov i tonnyi deneg] [YouTube: a path to success: [with corrections and additions: how to get truck of likes and tons of money]]. Moscow : ACT [in Russian].
- Shih, K. (2010). Era Facebook: kak ispolzovat vozmozhnosti sotsialnyih setey dlya razvitiya vashego biznesa [The Facebook Era: How to use social networking to develop your business]. Moscow : Mann, Ivanov i Ferber [in Russian].
- Shmidt, E., Rozenberg, D. & Igl, A. (2015). Kak rabotaet Google [How Google operates]. Moscow : Eksmo [in Russian].
- Marek, R. (2013). Understanding YouTube: über die Faszination eines Mediums. Bielefeld : Transcript [in Deutsch].
- McKendrick, J. (2018). Contributor Cloud Computing Simply Isn't That Scary Anymore: Survey. Retrieved from <http://tucha.ua/trends/hmarniservisi-ne-taki-vzhe-j-strashni-pereklad-statti/> [in English].
- Vernallis, C. (2013). Unruly media: YouTube, music video, and the new digital cinema. Oxford : Oxford univ. press, cop [in English].

УДК 004.73:654.1

Ivan Bratus,

Associate Professor of the Department of Fine Arts at the Borys Grinchenko Kyiv University,

Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor (Kyiv, Ukraine)

e-mail: kulturolog@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8747-2611>

Zoriana Sverdlyk,

Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts, Ph.D. in Historical Sciences

(Kyiv, Ukraine)

e-mail: zsverdlyk@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2104-0920>

PERSONAL CHANNEL ON YOUTUBE: ASPECTS OF MONITORING

The article analyzes the main functions of monitoring YouTube video hosting, in particular, the authors' experience of video hosting for educational purposes. The authors focused on studying the principles of creating and maintaining their own YouTube channel, optimizing content search, building high-quality models of playlists. It is noted that when designing your own YouTube channel, it must be understood that this innovative product is based on dynamic content modification and should take into account the needs of the end user.

The present research analyzes the toolbars that control the content of the channel on the YouTube video hosts, namely, Creative Studio and New Creative Studio (Beta), which are distinguished by graphic design and functional specifications that provide the ability to adapt to a particular user. The present research studies video identifiers on YouTube, which make it possible to monitor video resources by various features: novelty (publication time), number of views, user priorities. The authors paid special attention to the system of internal identification of videos on the YouTube channel, represented by the following identifiers: unique alphanumeric combinations, which are additionally used to integrate YouTube services into others. From a technical point of view, it significantly simplifies the grouping of content, exact search and eliminates falsification.

Attention is drawn to copyright infringement issues on YouTube and possible ways to avoid them. It is noted that any attempt to use fragments from other sources, as is generally the case with popular contemporary musical and feature films, may lead to blocking your own YouTube channel. One way to avoid blocking someone else's video content is by monetization policy, which involves distributing revenue from advertising between YouTube and the owner. The authors concluded that the use of video content, in particular for educational purposes, is a promising direction for further research and requires a more detailed study for practical application.

Key words: YouTube, video hosting, content, Internet, search inputs, copyright law, site.

**КОНФЕРЕНЦІЇ,
СЕМІНАРИ,
КРУГЛІ СТОЛИ**

**CONFERENCES,
SEMINARS,
ROUND TABLES**

**МІЖНАРОДНИЙ
БІБЛІОТЕЧНИЙ
ФОРУМ УБА
(М. ЛЬВІВ,
19–22 ВЕРЕСНЯ):
«ПРИРЕЧЕНІ»
НА СВОБОДУ**

Тетяна Гранчак,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського, д-р наук
із соціальних комунікацій, ст. наук. співроб.
(Київ, Україна)
e-mail: granchakt@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Євгенія Кулик,
завідувач відділу Науково-технічної бібліотеки
ім. Г. І. Денисенка Національного технічного
університету
«Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського»,
канд. наук із соціальних комунікацій
(Київ, Україна)
e-mail: e.kulyk@library.kpi.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4050-4054>

19-22 вересня у Львові в рамках 25-го Міжнародного книжкового «Форуму видавців у Львові» відбувся IX Львівський міжнародний бібліотечний форум, організатором якого виступила Українська бібліотечна асоціація.

Вже традиційно захід стає платформою для зустрічей, комунікації, обміну досвідом і найкращими ідеями провідних представників бібліотечної справи – практиків і теоретиків, бібліотечних працівників і науковців – з усієї України та зарубіжжя. Як ідеться у повідомленні Української бібліотечної асоціації, «форум – це місце зустрічі керівників та провідних фахівців бібліотек, науковців, викладачів закладів вищої освіти, видавців, авторів, читачів, провайдерів інформаційних послуг, членів та партнерів Української бібліотечної асоціації» (IX Львівський міжнародний бібліотечний форум, 2018).

Формат Львівського форуму УБА приваблює можливістю протягом декількох днів предметно обговорити актуальні завдання розвитку інформаційної та бібліотечної справи і накреслити шляхи їх вирішення. Робота форуму нагадує «мозковий штурм», коли в короткому проміжку часу відбувається формалізація і осмислення проблеми, пошук і окреслення шляхів її розв'язання, напрацювання конкретних кроків і визначення ефективних інструментів.

Цього року Львів зібрав гостей з Гановера (Німеччина), Варшави (Польща), Клайпеди, Каунаса, Тельшяйя (Литва), Києва, Одеси, Харкова, Полтави, Вінниці, Хмельницького, Запоріжжя, Житомира, Чернівців, Миколаєва, Львова, які прибули до міста Лева для зустрічей з ключовими спікерами, участі у професійних дискусіях, проведення тематичних вуличних акцій та спілкування із «зірковими» учасниками.

Лейтмотивом Бібліотечного форуму стала тема «Бібліотек@ – творимо свободу». Спільне осмислення викликів, які ставить перед людиною та спільнотою – зокрема професійною бібліотечною спільнотою – вибір свободи, почалося вже під час пленарного засідання, яке проходило в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка під гаслом «Свобода як пізнана необхідність».

З вітальним словом до присутніх звернувся проректор Львівського національного університету імені Івана Франка Ярослав Гарасим, який підкреслив важли-

вість динамічного розвитку бібліотечної сфери в умовах прискореного інформаційно-технологічного оновлення суспільства, широких можливостей для участі особи у формуванні інформаційного, інтелектуального та культурного національного простору.

Директор Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка Василь Кметь у своєму виступі наголосив на визначеності принципів свободи та цінності цього концепту особисто для кожної людини. «У 2018 році ми говоримо про простір свободи, про ринок свободи. Про те чи можна її купити і чи можна її продати. Про те, якою ціною вона здобувається і якою ціною втрачається. І насправді це не порожні слова коли сучасний світ інформаційних кампаній та інформаційних воєн ставить перед бібліотеками особливі пріоритети, – зазначив Василь Кметь. – Зараз ми приходимо до розуміння двох вимірів отого контексту пошуку моделі бібліотек, один із яких – це власне вимір свободи. Вимір, де право інтелектуальної власності, право інтелектуальної свободи має бути реалізоване сповна» (Борсук, Якимчук, 2018).

Філософські аспекти свободи, акцентовані у виступі д-ра філос. наук, проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка Вахтанга Кебуладзе, під час пленарного засідання були органічно доповнені концептуальним баченням ролі бібліотечних інституцій в розбудові вільних спільнот від керівника Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, канд. іст. наук Юлії Половинчак. Ішлося про аксіологічні виміри свободи і потребу бути вільним, соціальні умови та особисту відповідальність, яких потребує свобода.

Діалектичний взаємозв'язок бібліотеки і свободи підкреслила у своєму виступі директор Центру неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, президент Української бібліотечної асоціації, канд. пед. наук Ірина Шевченко. «Українська бібліотечна асоціація (УБА – ред.), будучи громадською організацією, сама по своїй суті передбачає свободу дій та вчинків. Перевагами і особливостями спілки є те, що тут дійсно панує дух свободи. Кожен, хто є активний і хоче себе реалізувати, як вільна людина у професійному середовищі, то в Українській бібліотечній асоціації зможе це робити», – зазначила доповідач, закликаючи долучатися до спільної роботи в рамках УБА (Бондар, 2018).

По завершенні пленарного засідання форум продовжив свою роботу по передбачених програмою студійх і сесіях, присвячених обговоренню актуальних питань формування медійної грамотності, академічної свободи та академічної доброчесності, бібліотечної адвокації, підготовки кадрів і бібліотечної освіти та ін.

Студія **«Медійна грамотність на ринку свободи: роль бібліотек»** працювала 19-го вересня у форматі трьох сесій: «Навчання медійній грамотності в бібліотеках України», «Всесвітній тиждень медійно-інформаційної грамотності ЮНЕСКО і бібліотеки України» та «Ініціатива УБА «Бібліотеки на підтримку медичної реформи в Україні»: протистояння маніпуляціям і фейкам». Метою її роботи було «визначити, що саме може і повинна робити бібліотека, щоби допомогти людям орієнтуватися в сучасному медійному та інформаційному середовищі, наповненому чутками, фейками, маніпуляціями, неперевіреною інформацією; обговорити конкретні кроки залучення бібліотек до інформування громадян про медичну реформу; порадитися щодо того, як бібліотека може допомогти сформувати у громадян навички ефективно отримувати і критично споживати інформацію про медичні послуги» (IX Львівський міжнародний бібліотечний форум

«Бібліотек@ – творимо свободу»: програма, 2018, с. 7). Під час сесій піднімалися питання можливості конструювання «особистого медійного ландшафту», розглядався досвід організації в бібліотеках Шкіл медійної грамотності, Програми з медійної грамотності в центрах «Вікно в Америку». Учасники студії ознайомились із Концепцією медійно-інформаційної грамотності ЮНЕСКО і завданнями Всесвітнього тижня медійно-інформаційної грамотності, а також з Рекомендаціями УБА щодо його відзначення в бібліотеках України.

У рамках сесії «Ініціатива УБА «Бібліотеки на підтримку медичної реформи в Україні»: протистояння маніпуляціям і фейкам» відбулось обговорення можливостей інформаційної підтримки з боку бібліотек реалізації медичної реформи в Україні, тих програм, заходів, акцій, які бібліотека може організувати для сприяння успішній реалізації медичної реформи в Україні, компетентностей бібліотечних працівників для підтримки програм сприяння медичній реформі, а також потенційних партнерів і зацікавлених сторін у цій діяльності. Як ідеться в Програмі конференції, вироблені ідеї та пропозиції плануються взяти за основу при роботі над рекомендаціями щодо ініціативи УБА «Бібліотеки на підтримку медичної реформи в Україні» (IX Львівський міжнародний бібліотечний форум «Бібліотек@ – творимо свободу»: програма, 2018, с. 7).

Жваві дискусії навколо ключових доповідей розгорнулись у рамках студії «**Освіта: свобода вибору**» 20-го вересня. Учасники студії розглянули питання свободи вибору професії у вимірі сучасної системи вищої освіти в Україні, точки дотику бібліотек і сфери ІТ-технологій при підготовці майбутніх фахівців бібліотечної сфери та прагматичні підходи до просування бібліотечної професії серед молоді, модель «інформаційні воротарі» в сучасному інформаційному суспільстві і перспективи підготовки «предметних», «спеціальних» і «проблемно орієнтованих» бібліотекарів, запити бібліотечних працівників до безперервної бібліотечної освіти і їх готовність навчатися протягом життя, а також програму навчального модулю підвищення кваліфікації працівників бібліотек «Міжнародні стандарти для створення електронних каталогів».

Під час роботи студії було акцентовано необхідність підвищення якості вищої освіти, модернізації її змісту з метою формування в студентів актуальних компетентностей, які дали б майбутньому випускнику змогу гнучко їх застосовувати в характерних для становлення інформаційного суспільства умовах стрімких суспільних трансформацій. У зв'язку з цим піднімалось і питання ліцензійних вимог до кадрового забезпечення освітніх програм та перспектив розробки і впровадження нових навчальних дисциплін.

Досвід і перспективи бібліотек у вимірі адміністративно-територіальної реформи та розбудови об'єднаних територіальних громад (ОТГ) розглядалися 20-го вересня під час роботи Студії «**Адвокація: бібліотека і місцеве самоврядування**» на базі Львівської обласної універсальної наукової бібліотеки. У доповідях та під час їх обговорення наголошувалось, що сучасна бібліотека – це не лише інформаційний ресурс, але й платформа ініціатив, соціальної активності та взаємодії. Громадянські практики, які підтримуються і впроваджуються бібліотечними працівниками в бібліотечному просторі, створюють підґрунтя для залучення користувачів до процесу прийняття рішень і розбудови демократії участі. При цьому важливою є підтримка бібліотеками локальних, місцевих ініціатив та сприяння становленню й зміцненню місцевих громад.

В рамках студії пройшов круглий стіл «Бібліотека. Сценарії майбутнього», в якому крім бібліотечних фахівців взяли участь і представники органів місцево-

го самоврядування: Андрій Москаленко – заступник міського голови м. Львова, Алла Квач – міський голова м. Заліщиків Тернопільської обл., Сергій Гололобов – зав. сектором культури Вітовської РДА Миколаївської обл., Олександр Собань – селищний голова та Сергій Розсоха, Андрій Ботанін, Наталя Павловська – голови сільських рад Вітовського району Миколаївської обл. Участь представників владних структур у бібліотечному форумі засвідчила ефективність підтримки бібліотеками процесу розбудови місцевого самоврядування та затребуваність у цьому контексті послуг, які надаються бібліотеками. Під час заходу йшлося про партнерство голів ОТГ з бібліотеками, їх бачення майбутнього бібліотек у своїх громадах та відображення цього бачення в Стратегічному плані розвитку ОТГ, суб'єктний підхід у діяльності бібліотек із у реалізації цілей сталого розвитку регіонів.

Окрема увага під час роботи форуму була приділена актуальній останнім часом проблемі академічної доброчесності. Як співвідноситься з принципами академічної доброчесності бібліотечна послуга з підбору джерел за темою дослідження? Які поради може чи повинен давати досліднику бібліотечний працівник стосовно якості того чи іншого наукового журналу, використовуючи свою професійну обізнаність? Чи варто використовувати безкоштовні онлайн-сервіси перевірки на плагіат? Ці та інші питання спричинили палкі обговорення в рамках студії **«Академічна свобода й академічна доброчесність»**, яка проходила 21 вересня в конференційному залі Центра імені Митрополита Андрея Шептицького. Йшлося про вплив академічної доброчесності на якість освіти, про публікаційну свободу і дотримання авторських прав, про сприяння дотриманню принципів академічної доброчесності за допомогою сервісів перевірки на плагіат.

Свобода пізнання і свобода наукових досліджень вимагають умов вільного доступу до інформації і організації вільного представлення отриманих результатів. Ініціатива відкритого доступу (Open Access) не нова. Разом з тим сьогодні відкритість трактується ширше і «охоплює різноманітні сфери життя від урядування до медицини: відкрита наука (Open Science), відкрита освіта (Open Education), відкриті дані (Open Data), відкрите програмне забезпечення (Open-source Software)» (IX Львівський міжнародний бібліотечний форум «Бібліотек@ – творимо свободу»: програма, 2018, с. 15). Панельна презентація і дискусія «Відкрита інформація і бібліотека» безпосередньо була присвячена форматам участі бібліотеки в реалізації концепції відкритості у різних сферах життя. В рамках її роботи відбулося переосмислення ініціативи відкритого доступу в Україні, партнерства науки й бібліотек. Зарубіжний досвід такого партнерства було запропоновано під час роботи студії **«Відкритий доступ»**, організованої Goethe Institute в Україні, де референт з Гановера (Німеччина) Ламберт Хеллер, керівник Open Science Lab, Технічно-природничого інформаційного центру Лейбніца та університетської бібліотеки (ТІВ), у доповіді «Open Science Lab ТІВ: як німецька бібліотека допомагає дослідникам використовувати відкриту мережу» розповів про використання відкритого програмного забезпечення VIVO від консорціуму Dura Space для перегляду та візуалізації наукової діяльності установи з метою моніторингу, експертних висновків та оцінки впливу досліджень. Доповідач поділився, що процес доопрацювання програмного забезпечення та подальша його імплементація у роботу ТІВ тривали впродовж року і продемонстрував бета-версію платформи для збирання та структурування інформації про дослідників та дослідження. Також, Л. Хеллер акцентував увагу на важливості освітніх заходів для підтримки відкритого доступу та відкритої науки і довів, що одного тижня достатньо, щоб написати

спільно з дослідниками, використовуючи відкриту платформу, книгу про відкритий доступ.

Конкретні результати Руху Відкритого доступу в Україні від першого міжнародного семінару «Наукова комунікація у відкритому доступі», що відбувся у лютому 2005 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська Академія» і об'єднав 140 науковців і освітян із 17 країн світу, до сьогодні – 173 журнали відкритого доступу зареєстровано в Директорії журналів відкритого доступу (DOAJ), 78 українських репозитаріїв нараховує Директорія архівів відкритого доступу (DOAR), 99 – Реєстр репозитаріїв відкритого доступу (ROAR), – представила Євгенія Кулик, канд. наук із соц. комунікацій, завідувач відділу Науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Доповідач нагадала, якою прихильники відкритого доступу бачили бібліотеку майбутнього десятиріччя тому: експортер знань з університету назовні (підтримка інституційного репозитарію, робота з метаданими, метриками тощо), і запропонувала присутнім самостійно відповісти на питання, чи є сьогоднішні університетські бібліотеки такими, як їх візуалізували.

Про те, що Україна – активний учасник глобального «марафону» на підтримку відкритого доступу, свідчить адвокація нової відкритої моделі наукової комунікації в академічному середовищі, створення та підтримка архівів відкритого доступу (репозитаріїв), розвиток журналів відкритого доступу, а також відповідні нормативно-правові документи, починаючи від ухвали Верховною Радою України Постанови «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» в грудні 2005 р. і продовжуючи до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про створення Національного репозитарію академічних текстів» від 22 липня 2016 р. № 504-р. Однак ціла низка питань щодо використання об'єктів інтелектуальної власності у час розвитку політики відкритої інновації, що базується на відкритому доступі, відкритій освіті, відкритій науці, відкритих даних, залишається відкритими. На цьому важливому аспекті відкритості наголосила Таїсія Іванійчук, канд. біолог. наук, директор Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» у доповіді «Авторське право на цифрові бібліотечні об'єкти в умовах епохи відкритості: перезавантаження триває».

На актуальному питанні – складовій парадигми «Відкриті інновації – Відкрита наука – Відкритість до світу», яка розвивається в рамках Європейського дослідницького та інноваційного простору, зупинилася Тетяна Борисова, заступник голови Молодіжної секції Української бібліотечної асоціації. Доповідач акцентувала увагу на основних напрямках гармонізації наукових ініціатив України з Європейським дослідницьким та інноваційним простором відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р, спонукаючи колег замислитися над участю українських бібліотек у сприянні відкриттю доступу до даних та публікацій, здійснених за рахунок державного фінансування.

Інструменти і метрики, побудовані на основі соціального вебу, які допомагають оцінити поширення і впливовість нових ідей у відкритому науковому середовищі представила Ольга Ольшевська, канд. техн. наук, керівник Координаційного центру видання наукової періодики Одеської національної академії харчових технологій, під час доповіді «Альтметрика для оцінки відкритої науки». Тему

відкритого програмного забезпечення для створення бібліотечно-інформаційних ресурсів та сервісів продовжив Ігор Огура, заступник директора з розвитку бібліотеки Українського католицького університету, акцентувавши увагу на відмінностях між відкритим, безкоштовним і вільним програмним забезпеченням, питанні монетизації доопрацювання вільного програмного забезпечення та перспективах упровадження відкритої автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи KoHa в роботу бібліотек України. Завершився захід доповіддю «Відкриті дані в Україні» Оксани Бояринової, PR-менеджера Виконавчого офісу Української бібліотечної асоціації, голови Молодіжної секції УБА, під час якої було наголошено на перевагах відкритих даних, від цілком зрозумілих: створення потоку доходів, скорочення витрат, поліпшення послуг, до менш очевидних, але значимих – покращення екологічної ситуації та збереження Планети.

Важливим акцентом в роботі форуму стала студія «**Соціальні інновації в бібліотеках**», під час якої своїм досвідом впровадження інноваційних бібліотечних підходів у організацію перспективних соціальних практик ділились гості з Польщі та Литви. Зокрема Богуслава Сочанська, директор Данського Культурного Інституту у Варшаві (Польща) презентувала інновації в бібліотеках Данії та окреслила можливі механізми співпраці для вітчизняних бібліотек. Своєю чергою литовські колеги, Діана Ципарене, заст. директора Публічної бібліотеки Клайпедського району, Вільма Тракімієне, керівник відділу інформації та бібліотек Публічної бібліотеки ім. Vincas Kudirkа, м. Каунас, Іоланта Суткуте, директор Публічної бібліотеки ім. Karolina Praniauskaitė, м. Тельшяй розповіли про завдання, які постають перед бібліотеками Литви в добу поширення цифрових технологій, та зупинились на спектрі нових послуг бібліотеки як соціокультурного центру, який є затребуваним у користувачів.

Цікавість присутніх викликала, також, презентація революційної читальні «Бібліотека Майдану», представлена Вікторією Колесниковою, канд. іст. наук, с. н. с. Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності.

Крім актуальних поточних питань в рамках бібліотечного форуму керівництвом УБА було презентовано Проект Стратегії Української бібліотечної асоціації на 2019–2021 рр. Документ був схвально сприйнятий бібліотечною спільнотою і згодом ухвалений під час звітної-виборної конференції УБА в листопаді 2018 р. (див. Додаток 1).

Тож стратегічний вектор визначено, а отже – робота триватиме!

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бондар Л. Нові змісти свободи. *Форум видавців*. 2018. 20 вересня. URL:<http://bookforum.ua/novi-zmisty-svobody/> (дата звернення: 25.09.2018).
- Борсук Х., Якимчук І. У Науковій бібліотеці розпочав роботу IX Львівський міжнародний бібліотечний форум. *Львівський національний університет імені Івана Франка: офіційний веб-сайт*. 2018. 21 вересня. URL:<http://www.lnu.edu.ua/u-naukovi-bibliotetsi-rozpochav-robotu-ikh-l-vivs-ky-mizhnarodny-bibliotechny-forum/>(дата звернення: 25.09.2018).
- IX Львівський міжнародний бібліотечний форум «Бібліотек@ – творимо свободу»: програма. 2018. URL: https://ula.org.ua/images/uba_document/news/2018/Bibl_Forum_2018_progr10.pdf(дата звернення: 25.09.2018).

IX Львівський міжнародний бібліотечний форум, 19-22 вересня 2018 р. *Українська бібліотечна асоціація: офіційний веб-сайт*. URL:<https://ula.org.ua/konferentsii-seminary-treninhy/konferentsii/icalrepeat.detail/2018/09/19/3309/-/ix-lvivskyi-mizhnarodnyi-bibliotechnyi-forum-19-22-veresnia-2018-r> (дата звернення: 25.09.2018).

Додаток 1.

Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2019-2021 роки

*Затверджено Конференцією
Української бібліотечної асоціації
22 листопада 2018 р.*

Вступ

Українська бібліотечна асоціація (УБА) є незалежною всеукраїнською громадською організацією, що об'єднує на добровільних засадах осіб, професійно пов'язаних з бібліотечною справою або зацікавлених у її розвитку.

За понад 20 років активної діяльності та розвитку УБА згуртувала близько 5 000 працівників з бібліотек різних систем і відомств, фахівців видавничої сфери та освітян, має позитивний імідж у органах влади та управління, співпрацює з Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством культури України, іншими органами центральної влади та місцевого самоврядування, включена у міжнародну професійну спільноту. Нами напрацьований успішний досвід проектної та грантової діяльності, участі у потужних міжнародних проектах.

Стратегія УБА на 2019-2021 роки враховує основні положення попередніх стратегій організації і базується на аналізі зовнішнього і внутрішнього контексту діяльності Асоціації, враховує загальносвітові тренди, що визначатимуть у найближчій перспективі розвиток бібліотечно-інформаційної справи.

Розуміння зовнішнього контексту діяльності Асоціації включає вплив глобалізації та євроінтеграції, що загострює питання впровадження міжнародних стандартів у галузь і посилює проникнення міжнародних трендів. Об'єктивну впливовість мають політичний та соціально-економічний фактори – поступ громадянського суспільства, залежність розвитку галузі від посадових осіб, які приймають рішення, а відтак – очікуваний вплив наступних виборів Президента України, парламентських та місцевих виборів. Визначальними зовнішніми факторами впливу, що призводять до появи нових напрямів у діяльності бібліотек, є реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади; відсутність державного адміністрування для виконання Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні на період до 2025 р.; військова та інформаційна агресія. Недостатній рівень розвитку ринкової економіки зменшує спектр можливостей реалізації Асоціацією сучасних бізнес-підходів. Не менш важливим є врахування таких факторів, як географічний (нерівні можливості доступу населення до інформації залежно від місця проживання / перебування), технологічний (швидкий

розвиток інформаційних та комунікаційних технологій при одночасному відставанні інфраструктури; низький рівень ІТ-культури населення в цілому) та правовий (недосконалість законодавства).

Враховуючи запит від професійної спільноти на нові знання і нові концепти бібліотек, УБА усвідомлює шляхи трансформації професії, які мають посилити її імідж та імідж бібліотеки як суспільно значимої інституції; скоротити розрив між потребами користувачів і технологічними спроможностями бібліотек; бути спрямованими на подолання гендерної одноманітності і старіння кадрів, просування спеціальних програм залучення молоді до професії та гідної оплати праці для усіх фахівців галузі.

Вважаємо, що такі світові тренди, як економіка спільної участі, цифровізація суспільства та програми відкритого уряду спонукають професійну спільноту до пошуку нової парадигми діяльності бібліотек.

УБА розуміє необхідність пошуку нових можливостей для фінансування статутної та проектної діяльності, створення нових форм неперервної освіти та професійного зростання своїх членів. Асоціація прагне розвивати нове лідерство, засноване на філософії партнерства та активізації професійної спільноти.

1. Стратегічна ідея УБА

Візія

Українська бібліотечна асоціація – відкрита спільнота професіоналів, об'єднаних задля розвитку бібліотечної справи

Місія

УБА пропонує активним бібліотекарям, готовим до змін, інноваційну платформу для розвитку професійного потенціалу

Цінності

• Інтелектуальна свобода

– Ми поважаємо право кожної особи на свободу переконань і свободу їх вираження.

– Ми відстоюємо право кожного отримувати, зберігати та розповсюджувати без обмежень інформацію, що містить різні точки зору, та вільно висловлюватися.

• Відкритість та прозорість

– Ми відкриті для всіх.

– Ми надаємо всім зацікавленим сторонам інформацію про нашу діяльність у відкритій, повній, своєчасній і зрозумілій формі.

• Партнерство для розвитку

– Ми цінуємо наших партнерів.

– Ми досягаємо спільних цілей та розвиваємося у співпраці.

• Єдність та готовність до змін

– Ми сповідуємо спільні цінності.

– Ми об'єднуємо зусилля для якісних змін у галузі та суспільстві.

– Ми змінюємось самі та змінюємо світ.

2. Стратегічні напрями (СН) та цілі діяльності УБА

СН I. Розвиток галузі в цілому

УБА як професійна організація спрямовує свою діяльність на системну трансформацію бібліотечної справи задля якісних змін і сталого розвитку українського суспільства та інтеграції у світове співтовариство.

Ціль 1: Впровадити інноваційні моделі діяльності бібліотек

Новітні суспільні тенденції актуалізують необхідність створення гнучкої та динамічної бібліотечної системи – як світової, так і національної, здатної до сталого розвитку і спрямованої на надання широкого спектру послуг користувачам. Сучасні бібліотекарі мають чітко орієнтуватися у різноманітних і змінних загальнонаціональних і локальних суспільних потребах, прогнозувати та запроваджувати такі напрями і моделі діяльності бібліотек, які би суттєво вплинули на підвищення якості життя громади й окремої особи.

Ціль 2: Розвинути професійні компетентності бібліотекарів через розбудову безперервної освіти

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій, швидкі суспільно-економічні зміни, необхідність адекватно реагувати на зовнішні фактори, відповідати на потреби своїх користувачів, впроваджувати нові послуги та сервіси вимагає від бібліотекарів нових компетентностей. Для цього УБА сприятиме розбудові безперервної фахової освіти бібліотекарів, розробляючи навчальні програми та модулі з актуальних тем та надаючи широку пропозицію освітніх майданчиків, у тому числі на партнерських засадах із закладами освіти та підвищення кваліфікації.

Ціль 3: Поширити дієві інструменти бібліотечної адвокації

Бібліотеки мають потужний потенціал консолідації суспільства, орієнтації його на дотримання європейських цінностей, сприяння інтеграції України у європейське співтовариство, підвищенню якості життя, забезпеченню рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. Для посилення спроможності бібліотек якісно виконувати свою соціальну роль, УБА на різних рівнях буде лобювати та захищати права користувачів бібліотек на бібліотечне обслуговування, безперешкодний і рівноправний доступ до інформації. УБА буде позиціонувати бібліотеки як відкриті простори для освіти, науки, культури, дозвілля, комунікації та громадської активності, розкриваючи цінність бібліотек для суспільства.

Ціль 4: Перебудувати систему послуг та сервісів Асоціації

Пріоритетом діяльності УБА як клієнтоорієнтованої організації є створення цінності для своїх клієнтів відповідно до їхніх потреб. Перебудова системи послуг та сервісів буде здійснюватись на основі аналізу потреб та із врахуванням думки різних категорій клієнтів УБА. Клієнти будуть залучені до перегляду існуючих та розроблення нових послуг, сервісів. Будуть враховані наступні аспекти: фокус послуги/сервісу на цільову аудиторію, розширення географії та надання послуг і сервісів із застосуванням сучасних технологій.

СН II. Інституційний розвиток

УБА прагне бути успішною, сильною та авторитетною громадською організацією, здатною впливати на розвиток бібліотечної справи через посилення інституційної спроможності та реалізацію свого потенціалу.

Ціль 5: Розвинути та зміцнити організаційну спроможність мережі регіональних відділень

Повсюдне впровадження інноваційних моделей діяльності бібліотек потребує розширення мережі регіональних відділень УБА. Зміцнення організаційної спроможності відділень сприятиме, аби всі члени Асоціації отримували послуги та можливості від УБА, незалежно від їхнього місцезнаходження. Для цього УБА підтримуватиме та надаватиме практичну допомогу активним бібліотекарям у створенні й розбудові дієвих регіональних відділень.

Ціль 6: Досягти максимальної ефективності менеджменту Асоціації

Командна співпраця, заснована на спільному баченні та цінностях, є гарантією досягнення спільної мети. Важливим фактором є лідерство для змін, що передбачає творчий пошук нових можливостей і подолання викликів. Цього можливо досягти, постійно удосконалюючи процедури діяльності, стратегічне та операційне управління УБА відповідно до прогресивного досвіду, міжнародних стандартів і практик.

Ціль 7: Покращити комунікації та включеність членів Асоціації

Ефективна діяльність УБА та виконання місії передбачає синергетичну взаємодію членів Асоціації. Це потребує удосконалення системи внутрішньої та зовнішньої комунікації, провадження інформування різними каналами про свою діяльність на принципах звітності, відкритості, доступності та прозорості. УБА буде посилювати демократичну участь членів у діяльності організації на всіх рівнях, застосовуючи різноманітні форми включеності та мотивації.

Ціль 8: Активізувати включення молоді в роботу Асоціації та інноваційну діяльність бібліотек

Для ефективного інституційного розвитку УБА і бібліотечної справи молодь є важливою як носій нової професійної культури. Сьогоднішні молоді бібліотекарі є майбутніми очільниками бібліотек й тими, хто буде визначати напрям розвитку Асоціації. УБА зосередить діяльність на ширшому залученні та активнішому включенні молоді в усі напрями роботи Асоціації, забезпечить менторську підтримку молодим спеціалістам, сприятиме національному та міжнародному професійному обміну молодих бібліотекарів.

СН III. Ресурсне забезпечення програмної діяльності

Для втілення стратегічної ідеї та реалізації планів УБА потребує людського капіталу, а також достатнього і стабільного забезпечення матеріальними та інтелектуальними ресурсами.

Ціль 9: Залучити експертів для розвитку інтелектуального капіталу Асоціації

Інтелектуальний капітал забезпечує сталий інституційний розвиток УБА, успішну реалізацію стратегії, результативність програмної діяльності. Асоціація активно долучається до розбудови людського, організаційного та клієнтського капіталу бібліотечно-інформаційної сфери та розвиває свій інтелектуальний потенціал, залучаючи фахівців високого рівня з різних галузей і підвищуючи експертний рівень своїх членів. Це створить можливості для розроблення і пропозиції клієнтам УБА високоякісних продуктів, послуг та сервісів.

Ціль 10: Забезпечити стабільне фінансування програмної діяльності

Життєво необхідними ресурсами для реалізації стратегії УБА є фінанси. Їхнє стабільне надходження передбачає диверсифікацію джерел та організаційну спроможність до залучення фінансування. Для цього УБА буде застосовувати актуальні фінансові інструменти відповідно до визначеної фінансової політики з урахуванням специфіки програмної діяльності.

Заклучна частина

Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2019-2021 роки націлена на всебічну підтримку розвитку бібліотечно-інформаційної справи в Україні у найближчій перспективі з урахуванням різноманітних факторів впливу, загальносвітових трендів та запитів професійної спільноти. Одночасно Стратегія одним з головних пріоритетів визначає забезпечення сталого інституційного розвитку УБА, удосконалення системи внутрішньої та зовнішньої комунікації, включеність

членів у діяльність організації на всіх рівнях та активне долучення молоді. Успіх реалізації Стратегії залежатиме від скоординованості дій активних членів Асоціації, розвитку інтелектуального капіталу та стабільності забезпечення програмної діяльності. Ми готові до активної роботи й об'єднуємо зусилля для якісних змін у галузі та суспільстві!

(Джерело: Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2019-2021 рр. URL: <https://ula.org.ua/news/4168-zatverdzheno-stratehiu-ukrainskoi-bibliotechnoi-asotsiatsii-na-2019-2021-rr>)

Tetiana Hrachak,

Senior Researcher at the Vernadsky National Library of Ukraine, Dr. Hab. in Social Communications (Kyiv, Ukraine)

e-mail: granchakt@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>

Yevheniia Kulyk,

Head of the Department of the Scientific and Technical Library named after H. I. Denysenko of The National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ph.D. in Social Communications (Kyiv, Ukraine)

e-mail: e.kulyk@library.kpi.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4050-4054>

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

REVIEWS

«МЕНЕДЖМЕНТ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ УСТАНОВ»: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Катерина Климова,

*Державний університет телекомунікацій,
канд. іст. наук, доцент (Київ, Україна)*

e-mail: dut_education@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4573-7586>

Рецензія на: Білуцак Т. М. Менеджмент архівної діяльності : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 240 с.

В умовах динамічного розвитку вищої освіти, розробки нових освітніх стандартів України актуальною проблемою є формування моделі вищої освіти, орієнтованої на сучасний ринок праці. Останнє визначає затребуваність / попит на новітні підручники, посібники, навчально-методичні комплекси, написані з позицій сучасної методологічної перспективи, включно з теоретичними і прикладними аспектами, враховуючи зміни у правовому полі, технологіях, методиках організації роботи у різних сферах (тут і далі курсив автора. – К. К.) діяльності. Сучасні умови функціонування архівів актуалізують реформування галузевої освіти, націленої на новий зміст компетентностей майбутніх архівістів і порушують питання: скільки та якого менеджменту потрібно архівам (Бездрабко, 2017, с. 30–33).

РОЗШИРЕННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ АРХІВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поява нових посібників із тих навчальних дисциплін, які уже заклали певні традиції і визначили вектори студіювань у науковому і навчальному просторі, не може не викликати схвалення. Новий погляд на предметну сферу наукової / навчальної дисципліни та розширення предметного поля вивчення є індикатором розвитку певної галузі знань. Архівістика не стала винятком. Виданий 2017 р. навчальний посібник «Менеджмент архівної діяльності» Тетяни Миколаївни Білуцак, асистента кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», важливий з огляду на оригінальні підходи до питань методики викладання дисциплін у закладах вищої освіти, а також висвітлення широкого діапазону проблем управлінської практики в архівній галузі. Розгляд авторкою архівів як центрів соціальних і наукових комунікацій, застосований нею підхід до характеристики управління персоналом архівних установ як складової архівного менеджменту, акцентування ролі інформації в архівному менеджменті, увага до нових архівних практик, поширених в епоху соціальних медіа, висвітлення досвіду архівного зберігання інформації соціальних мереж – усе це розширює предметне поле архівознавчих досліджень. Заслугове на увагу тематика *лабораторних робіт*, більшість яких орієнтована на новітні технології створення документів, оброблення даних. Рецензоване видання підготовлене для студентів – майбутніх фахівців у галузі архівної, інформаційної, бібліотечної та музейної справи. Вочевидь, цільова аудиторія посібника сформувалася під впливом нового проекту стандарту вищої освіти України (першого рівня, ступінь бакалавра) за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

У вступі до посібника авторка висловлює подяку доктору історичних наук, професору кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки

Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – КНУ імені Тараса Шевченка) Ярославу Степановичу Калакурі за наукові ідеї та наукові праці. Безперечно, з 1999 р. Я. С. Калакура торував шлях архівного менеджменту як навчальної дисципліни. За його ініціативи на кафедрі архівознавства та спеціальних галузей історичної науки КНУ імені Тараса Шевченка до навчальних планів спеціалістів та магістрів введено професійно-орієнтовану дисципліну «Архівний менеджмент» обсягом 26 годин лекційних і практичних занять (Калакура, 2007, с. 18). Саме Я. С. Калакурі належить ідея підготовки навчального посібника з архівного менеджменту, до розробки якого професор пропонував залучити фахівців Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, а також університетських кафедр у співпраці з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства, досвідченими архівістами-практиками (Калакура, 2007, с. 18).

Окремі ідеї Я. С. Калакури – визнання архівного менеджменту *наукою* (Білушак, 2017 с. 7), визначення поняття архівного менеджменту, його предмета (Білушак, 2017, с. 7–8) та функцій (Білушак, 2017, с. 11) авторка беззастережно використовує у посібнику. Проте новаторство підходів не убезпечує їх від певної контрверсійності. Зокрема не безсумнівною є думка Я. С. Калакури, щодо архівного менеджменту / менеджменту архівної справи як *науки*. Визнаючи архівний менеджмент *наукою*, слід з'ясувати і пояснити його теоретико-методологічні засади, об'єктно-предметну сферу, структуру, місце в міждисциплінарному науковому просторі, поняттєвий апарат. Свідченням неусталеності базових *понять* архівного менеджменту є послуговування термінами «менеджмент архівної діяльності» (Білушак, 2017, с. 184), «менеджмент в архівній діяльності», «архівний менеджмент» (Білушак, 2017, с. 7), «менеджмент архівної справи» (Білушак, 2017, с. 7), «менеджмент архівних установ», «управління архівною службою» (Білушак, 2017, с. 20), «управління архівною діяльністю», «управління архівною справою» (Білушак, 2017, с. 7), «управління у сфері архівної справи» (Білушак, 2017, с. 12) як синонімічними поняттями. Щоправда, визнаючи синонімію цих *понять*, авторка подає різні дефініції. Так, «архівний менеджмент» трактується як *процес професійної діяльності, спрямований на органічне та ефективне поєднання архівних ресурсів та енергії працівників*; тут же до архівних ресурсів, крім документальних і матеріальних, зараховано й людські (Білушак, 2017, с. 7). «Управління у сфері архівної справи» для авторки – це *діяльність органів влади, спрямована на збирання, накопичення, збереження та використання історичних і культурних надбань українського народу для задоволення потреб держави та суспільства в інформації ретроспективного характеру*» (Білушак, 2017, с. 12).

Архівний менеджмент як *навчальна дисципліна* (радше – архівознавча *субдисципліна*) лише на стадії становлення. Загальні обриси *структури* архівного менеджменту як наукової та навчальної дисципліни презентовані у статтях Я. С. Калакури, опублікованих на сторінках фахових періодичних видань (Калакура, 2007, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015a,b). Дисципліна, з точки зору дослідника, *включає* наукову теорію менеджменту; стратегію і тактику в архівному менеджменті; основні функції, принципи і методи архівного менеджменту; зарубіжний досвід управління архівною справою; організацію архівної справи, структуру архівних установ та їхню мережу (важливо у викладанні «Архівного менеджменту» розмежувати цей аспект із тематикою *нормативної дисципліни* «Архівознавство»); ієрархію управління архівною справою і діловодством; управління персоналом архівних установ; етику і культуру управління; стиль

керівництва (Калакура, 2007, с. 21) в контексті менеджменту; психологічно-педагогічні, юридично-правові, економічні та фінансово-господарські аспекти управлінської діяльності на різних рівнях архівної галузі.

Орієнтиром рецензованого посібника Т. М. Білушак обрано ключові аспекти структури розробленої Я. С. Калакурою навчальної дисципліни «Архівний менеджмент».

Розкриваючи сутність *функцій* архівного менеджменту, авторка пристає до позиції Я. С. Калакури, для якого одними з таких *функцій* є оптимальна мережа та структура архівних установ, *виховання* персоналу, стимулювання праці, етика і культура службового спілкування, стиль керівництва (Білушак, 2017, с. 11). Те, що традиційно у підручниках із менеджменту називають *функціями менеджменту* (Кузьмін, Громовик, Гасюк, Левицька, & Мельник, 2005, с. 89–135; Кузнецов, 2016, с. 95–97, 111–115, 127–131, 142–147), Я. С. Калакура визначає як управлінські *процедури* – програмування, планування, прийняття рішень, організація, координація, мотивація і контроль (Калакура, 2013, с. 11). *П'ять функцій* менеджменту із згадуванням Анрі Файоля названо у посібнику: планування, організація, *мотивація*, контроль, координація (Білушак, 2017, с. 8, рис. 1.1).

Водночас А. Файоль визначав *елементами* / основною частиною управління [éléments d'administration / partie de l'administration] передбачування / прогнозування [prévoyance], організацію [organisation], командування / порядкування / спонування до дії [**commandement** – спонукати до дії не у значенні створювати *внутрішню мотивацію* до дії], координацію [coordination], контроль [contrôle] (Fayol, 2016, р. 48, 114). Поширена у наукових працях із менеджменту теза про *мотивацію* як функцію / елемент менеджменту – сукупність мотивів, які спонукають людину до праці та досягнення поставлених перед нею цілей (Білушак, 2017, с. 9) у А. Файоля відсутня. Натомість серед *принципів управління* (французький вчений-промисловець називає їх 14 із застереженням, що кількість їх не лімітована – *Le nombre des principes d'administration n'est pas limité*) (Fayol, 2016, р. 22) А. Файоль зазначає принцип *винагороди* [La rémunération] (Fayol, 2016, р. 29), що передбачає *стимулювання* працівників (*мотивація* працівника досягається винагородою).

Представленим у посібнику новаторським ідеям та оригінальним підходам у висвітленні окремих аспектів архівістики, які до цього часу залишалися поза межами наукових інтересів, додали б солідності фундаментальність формулювань та струнка логіка викладу. Дещо спрощено, на наш погляд, викладено *актуальність вивчення* менеджменту архівної діяльності. На думку Т. М. Білушак, актуальність зумовлена, по-перше, зростанням ролі архіву як складової системи соціальної комунікації, по-друге, необхідністю оволодіння майбутніми фахівцями новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями (Білушак, 2017, с. 6). Не заперечуючи зазначених *чинників актуалізації* вивчення цієї навчальної дисципліни, зазначимо лише, що така аргументація актуальності була б виправдана у викладанні спецкурсу / розділу окремого курсу під назвою «Інформатизація в архівній справі» (і варто відзначити, що такий Розділ 6 окремо презентований у посібнику). Однак ключовим і структуротвірним елементом навчальної дисципліни є слово «менеджмент». Відтак актуальність вивчення архівного *менеджменту* зумовлена, як ми вважаємо, кількома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, ускладнення *управлінських* процесів у суспільстві, які впливають на сферу *адміністрування* в архівній галузі (вивчення цього впливу

могло б стати складовою предметної сфери архівного менеджменту як навчальної дисципліни). По-друге, глобалізаційні процеси у сфері інформації, політики, економіки, культури, інтеграція вітчизняної архівістики та архівної справи у європейський і світовий архівний простір, які сприяють валоризації архівів, потребують вироблення нових підходів до *управління* архівами, пошуків оптимальної моделі архівного *менеджменту*. По-третє, нові методи і технології документування, впровадження електронних документів та систем електронної взаємодії актуалізують питання вибору сучасних форм *менеджменту* на рівні центральні органи управління – архівні установи, фондоутворювач – архів, архів – архів. По-четверте, потреби розвитку сучасної науки, яка б моделювала нові підходи у сфері *менеджменту* і на засадах компаративістики характеризувала специфіку управління установами соціокультурної сфери – архівами, бібліотеками, музеями. Насамкінець, вивчення архівного менеджменту актуалізується необхідністю розвитку нової спеціальності та підготовки фахівців – *управлінців* у сфері культури.

Аналізуючи текст посібника, інколи спостерігаємо зміщення акцентів у визнанні пріоритетності проблем. Так, у визначенні *мети* навчального посібника, вказавши на необхідність *формування* у студентів *теоретичних* і *практичних знань* (що цілком притаманне дисципліні, яка викладається у закладі *вищої освіти*), Т. М. Білушак акцентує увагу на *розгляді* таких проблем, як «*управління персоналом і роботи з ним*», *прийняття та виконання управлінських рішень* щодо стилю керівництва, *планування роботи, застосування традиційних та електронних каналів і засобів комунікацій*, використання інструментів Архів 2.0, *автоматизації* роботи працівників (Білушак, 2017, с. 6). Перелік зазначених для «розгляду» проблем визначає *завдання курсу*. Метою посібника з архівного менеджменту, вочевидь, має бути формування системних знань про його сутність і специфіку, місце й роль в організації та функціонуванні архівної галузі, діяльності архівів, архівних підрозділів, а також оволодіння теоретичними знаннями, практичними навичками, необхідними для роботи в архівній галузі.

Текст посібника виграв би від того, якби *виклад матеріалу* з окремих питань був більше *орієнтований на архівну сферу*. У підрозділі 2.5. «Культура електронного листування в архівному менеджменті» побіжно згадується про поширення в архівній практиці альтернативних каналів зв'язку – соціальних мереж, проте докладно схарактеризовано ділові електронні листи, правила використання електронної пошти у ділових ситуаціях, структура і зміст електронних листів, форми звертання та ввічливості в текстах листів і т. д., хоча і без наведення конкретних прикладів з архівної практики (Білушак, 2017, с. 38–45). Поряд з цим доцільно було б висвітлити порядок роботи з відомчою електронною поштою, який деталізований у Положенні про відомчу електронну пошту Державної архівної служби України (див. наказ Укрдержархіву від 23.12.2015, № 187).

Акцентуючи увагу на наукових здобутках у дослідженні веб-спільнот та архівного зберігання інформації у соціальних мережах, важливо розглянути цю проблему з *архівознавчої перспективи* із загальною характеристикою великого спектра проблем: архівознавча експертиза цінності контенту соціальних мереж, критерії і методики відбору електронних інформаційних ресурсів та питання їх віднесення до НАФ, специфіка веб-ресурсів як джерел комплектування, архівне зберігання, локація та забезпечення доступу до ретроспективної інформації, формування інформаційно-пошукових систем. Не зайве згадати й програму цифровізації архівної справи, яка визначена пріоритетним напрямом діяльності

Державної архівної служби України. Погоджуємося з Т. М. Білушак, що питання архівування веб-інформації, яка має історичну та соціальну значущість, потребують окремих ґрунтовних досліджень спільними зусиллями архівістів, програмістів, документознавців-менеджерів (Білушак, 2017, с. 54–55).

Стрункості викладеному матеріалу додало б збалансоване розкриття представлених в ньому питань. Зокрема, робота виграла б за рахунок більш лаконічного опису сайту кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» у підрозділі 2.3. «Електронні канали комунікації – сучасні переваги поширення інформації в архівному менеджменті» (Білушак, 2017, с. 31–34); меншої деталізації у підрозділі 2.4. «Телефонна ділова комунікація у системі архівного менеджменту» техніки мовлення (голос співрозмовника, стан дихальної діафрагми, паузи під час телефонної розмови, мовні формули, ініціатива завершення телефонної розмови і т. д.). Водночас розкриття такого аспекту, як використання телефонної комунікації в архівній практиці (форми використання, «гаряча» телефонна лінія Державної архівної служби України, надання послуг телефоном, тематика телефонних запитів за наявності доступних сайтів архівних установ, кількість і якість наданих телефоном послуг) додало б представленому в посібнику матеріалу ґрунтовності. Безперечно, таке дослідження мало б базуватися на даних анкетування архівів. Це ще раз свідчить про необхідність серйозних досліджень усіх напрямів архівної діяльності в рамках *архівного менеджменту*.

Більш чіткою і логічною могла б бути структура пропонованого посібника. Так, скажімо, Розділ 1. «Архіви України як інформаційна система: основні визначення менеджменту архівної діяльності» включає підрозділи 1.2. «Нормативно-правові засади архівної діяльності» та 1.3. «Міжнародні стандарти у сфері архівної діяльності». Проте згадані стандарти і є нормативними актами найвищого ієрархічного рівня – міжнародного. Власне, нормативно-правові засади архівного менеджменту варто було подати окремим розділом, охарактеризувавши всі ієрархічні рівні унормувань. При цьому баченню перспектив розвитку нормативно-правових засад архівної діяльності сприяло б окреслення переліку міжнародних стандартів, які доцільно гармонізувати відповідно до Галузевої програми стандартизації у сфері архівної справи та діловодства на 2016–2020 рр., затвердженої наказом Державної архівної служби України від 20.05.2016 р. № 62.

Із точки зору тематики посібника не зовсім доречним виглядає детальний аналіз властивостей характеру людини за її почерком та підписом (Білушак, 2017, с. 184–206, лабораторна робота № 9). Хоч Т. М. Білушак наголошує на дослідженні окремих властивостей характеру людини за почерком та підписом у *менеджменті архівної діяльності*, однак мета та хід виконання лабораторної роботи не достатньо інтегровані в проблематику архівної сфери (історія і зміст поняття «графологія», графологічні методи дослідження, сфери застосування, психологічне інтерпретування почерку, алгоритм проведення графологічного аналізу, графологічний аналіз у бізнесі) та більше тяжіють до сфери психології чи криміналістичної / техніко-криміналістичної експертизи документів і їхніх реквізитів.

Не позбавлений посібник і окремих неточностей. Наприклад, зазначено перелік архівних установ, за статтею 23 Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» редакції 2001 р., і враховано політичні зміни у країні («тимчасово окупований державний архів в Автономній Республіці Крим») (Білушак, 2017, с. 13). Зрозуміло, що йдеться про Державний архів в АРК, що

перебуває на тимчасово окупованій території України внаслідок анексії Криму. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, названий Державним комітетом архівів України (Білушак, 2017, с. 9, 14, 57, 64), хоч із 2010 р. перейменований на Державну архівну службу України (Указ Президента України від 09 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»). Трапляються і деякі інші неточності.

Важливі засади управління архівною справою, відображені в законодавстві України, на жаль, не знайшли належного аналізу в посібнику. Поставлене завдання *виокремити* «основні засади управління архівною діяльністю», які містяться у законодавстві, обмежено переліком законів. Утім аналіз підзаконних актів у підрозділі 1.2. посилив би представлений у посібнику матеріал. Те саме стосується і висвітлення ролі Міністерства юстиції України в управлінні архівною системою, яка йому підпорядкована.

«АРХІВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»: ВАРІАТИВНІСТЬ ВІЗІЙ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Показником наукового рівня підручників, навчальних посібників, робочих програм навчальних дисциплін є їхня структура і зміст. В анотації до рецензованого видання та у Вступі вказано, що посібник призначений для забезпечення навчального процесу з *дисципліни «Менеджмент бібліотечних та архівних установ»*. Постає питання: як структурована згадана дисципліна та як «вписується» менеджмент архівної діяльності в її загальну архітектоніку, який сегмент посідає в ній, які прийоми висвітлення взаємозв'язку між управлінням бібліотеками та архівами. Концептуальні засади навчальної дисципліни визначають її структуру і зміст, доцільність викладання, місце серед інших дисциплін та характер зв'язків у міждисциплінарному просторі, результати опанування теорії і практики, значення для професійної підготовки.

Не заперечуючи авторських підходів до структурування посібника, не ставлячи під сумнів науковий рівень рецензованої праці, оцінюючи внесок Т. М. Білушак у розроблення нової дисципліни, наважимося зазначити ті аспекти, які могли б бути відображені в структурі й змісті навчальної дисципліни «Архівний менеджмент».

Традиційно викладання навчальної дисципліни включає історію, теорію та методіку, практику. Історія і теоретичні / теоретико-методологічні засади архівного менеджменту могли бути окремим / першим розділом посібника. Висвітлення питання генези та розвитку архівного менеджменту надало б можливість розкрити специфіку управління архівною справою на різних етапах історичного розвитку, зрозуміти витоки сучасної моделі менеджменту архівною діяльністю. Включення загальнотеоретичної проблематики навчальної дисципліни – її об'єктно-предметна сфера, поняттєвий апарат, методологія, місце в міждисциплінарному просторі – уможливило вивчення об'єкта дисципліни та її предметної сфери, розкриття базових понять архівного менеджменту та джерел формування його терміносистеми, з'ясування місця навчальної дисципліни в колі дисциплін документально-комунікаційного циклу і, зокрема, зв'язок із нормативною дисципліною «Архівознавство».

Окремий розділ посібника можна присвятити *особливостям архівного менеджменту*, враховуючи сутність архівів не лише як специфічної інформацій-

ної системи, а й установ, що виконують завдання і функції держави з управління архівною справою і діловодством (ст. 25 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи») або здійснюють управління архівною справою і діловодством на відповідній території (ст. 28 того ж Закону), а також *соціокультурних закладів*. Викладання цієї дисципліни в рамках «Менеджменту бібліотечних та архівних установ» логічно вибудовувати на засадах компаративістики.

Найважливішим для функціонування кожної сфери діяльності є її нормативно-правове регулювання. Аналіз вітчизняного законодавства, нормативних актів важливо подавати через призму архівного менеджменту, акцентуючи увагу на внескові державних інституцій у розроблення нормативно-правової бази управління архівною справою, напрямках законодавчо-нормативного регулювання архівного менеджменту, перспективах удосконалення нормативного забезпечення менеджменту архівної справи.

Виклад матеріалу може презентувати *ієрархічні рівні* архівного менеджменту (*вертикаль* – управління архівною галуззю / архівною справою і діловодством на певній території / архівом / архівним підрозділом) та *напрями* управління / сфери регулювання (*горизонталь* – архівний менеджмент і реалізація державної політики у сфері архівної справи і діловодства; система комунікації між Державною архівною службою, архівними установами, у тому числі й науководослідними, спеціальними установами страхового фонду документації; управління на рівні фондоутворювач – архів; адміністрування основних напрямів діяльності архівів – комплектування, облік, зберігання архівних документів та використання ретроспективної інформації, включаючи інформатизацію архівної справи; міжгалузева і міжнародна координація; кадровий менеджмент / управління персоналом в архівній справі).

Сподіваємося, що рецензія на посібник стимулюватиме дискусію щодо структури і змісту, методики викладання дисциплін документально-комунікаційного циклу і, зокрема, архівного менеджменту.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бездрабко В. Архівний менеджмент в освіті: класична модель і сучасні трансформації. *Історико-культурна спадщина: збереження, доступ, використання* : зб. наук. пр. Київ, 2017. С. 30–33.
- Білушак Т. М. Менеджмент архівної діяльності : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 240 с.
- Калакура Я. С. Архівний менеджмент як галузь наукового знання і навчальна дисципліна. *Студії з архівної справи та документознавства*. Київ, 2007. Т. 15. С. 18–24.
- Калакура Я. С. Професійна етика архівіста та запобігання конфліктів: контекст менеджменту. *Архіви України*. 2012. № 4. С. 5–21.
- Калакура Я. С. Психолого-педагогічні засади архівного менеджменту. *Архіви України*. 2011. № 1. С. 65–78.
- Калакура Я. С. Стиль роботи архівістів: контекст менеджменту. *Архіви України*. 2015. № 5/6. С. 7–22.
- Калакура Я. С. Стратегія і тактика архівного менеджменту. *Архіви України*. 2013. № 5. С. 5–17.
- Калакура Я. С. Управління персоналом у системі архівних установ. *Архіви України*. 2015. № 1. С. 94–110.

- Калакура Я. С. Управлінські рішення в структурі архівного менеджменту. *Архіви України*. 2014. № 2. С. 92–105.
- Кузьмін О. Є., Громовик Б. П., Гасюк Г. Д., Левицька О. Р., Мельник О. Г. Менеджмент у фармації : підручник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 448 с.
- Менеджмент. Практикум : учеб. пособие для академ. бакалаврата / под ред. Ю. В. Кузнецова. Москва : Изд-во Юрайт, 2016. 246 с.
- Administration industrielle et générale par Henri Fayol. ÉDI-GESTION & ANDESE, 2016. 231 p.

REFERENCES

- Bezdrabko, V. (2017). Arkhivnyi menedzhment v osviti: klasychna model i suchasni transformatsii [Archive Management in Education : Classic Model and Modern Transformation]. *Istoriyko-kulturna spadshchyna: zberezhennia, dostup, vykorystannia* [Historical and Cultural Heritage: Preservation, Access, Use] (pp. 30-33). Kyiv [in Ukrainian].
- Bilushchak, T.M. (2017). *Menedzhment arkhivnoi diialnosti* [Management of Archival Activity]. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2007). Arkhivnyi menedzhment yak haluz naukovooho znannia i navchalna dystsyplina [Menegement of Archives as a Science and Academic Subject]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, Vol. 15, 18-24 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2012). Profesiina etyka arkhivista ta zapobihannia konfliktiv: kontekst menedzhmentu [The Professional Ethics for the Archivists and the Prevention of the Conflicts: Context of Management]. *Arkhivy Ukrainy*, 4, 5-21 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2011). Psykholoho-pedahohichni zasady arkhivnoho menedzhmentu [Psychological and Pedagogical Basis of Archival Management]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 65-78 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2015a). Styl roboty arkhivistiv: kontekst menedzhmentu [The Archivists' Style of Work: the Management Context]. *Arkhivy Ukrainy*, 5/6, 7-22 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2013). Stratehiia i taktyka arkhivnoho menedzhmentu [The Strategy and Tactics of the Archival Management]. *Arkhivy Ukrainy*, 5, 5-17 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2015b). Upravlinnia personalom u systemi arkhivnykh ustanov [The Management of Personnel in Archival Institutions System]. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 94-110 [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya.S. (2014). Upravlinski rishennia v strukturi arkhivnoho menedzhmentu [The Managerial Decisions in the Structure of Archival Management]. *Arkhivy Ukrainy*, 2, 92-105 [in Ukrainian].
- Kuzmin, O.Ye., Hromovyk, B.P., Hasiuk, H.D., Levytska, O.R., & Melnyk, O.H. (2005). *Menedzhment u farmatsii* [Management in Pharmacy]. Vinnytsia : NOVA KNYHA [in Ukrainian].
- Kuznetsov, Yu.V. (Ed.). (2016). *Menedzhment. Praktykum*. [Management. A Practical Course]. Moscow : Jurajt [in Russian].
- Fayol H. (2016). *Administration industrielle et générale* [Industrial and General Administration]. ÉDI-GESTION & ANDESE [in French].

Наукове видання

**Український журнал
з бібліотекознавства
та інформаційних наук**

Науковий журнал

Випуск 2

Відповідальний редактор
Т. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій

Літературний редактор
К. Спрогіс

Редактор-перекладач
англійського тексту
В. Діброва

Дизайн обкладинки
П. Пененко

Технічне редагування
В. Лук'яненко

Комп'ютерна верстка
О. Щербина

Scientific publication

**Ukrainian Journal
on Library and
Information Science**

Scientific Journal

ISSUE 2

Responsible editor

T. Hrachak, Dr. Hab. in Social Communications

Literary editor

K. Sprohis

English text editor

V. Dibrova

Cover design

P. Penenko

Technical editing

V. Lukianenko

Computer layout

O. Shcherbyna

Підписано до друку: 27.12.2018
Формат 70x108 1/16 Ум. др. арк. 9,8. Обл. др. арк. 8,65.
Наклад 100 примірників
Замовлення № 3569

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №4776 від 09.10.2014